
А.В. Вербицька

**ІНТЕГРАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ
ПРОСТІР**

МОНОГРАФІЯ

Чернігів
2017

УДК 378(477):399.92:061.1ЄС
В31

Рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 10 від 30.10. 2017 р.).

Рецензенти:

Діденко Н. Г., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державної служби та менеджменту освіти ДВНЗ "Університет менеджменту освіти";

Онищук С. В., доктор наук з державного управління, доцент, начальник Міжрегіонального управління НАДС у Чернівецькій, Івано-Франківській та Тернопільській областях;

Петр Христов, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Варненського вільного університету імені Чорноризця Храбра (Болгарія).

Вербицька А. В.

В31 Інтеграція вищої освіти України в європейський освітньо-науковий простір : монографія / А. В. Вербицька. – Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2017. – 210 с.

ISBN 978-617-7570-05-8

Монографія «Інтеграція вищої освіти України в європейський освітньо-науковий простір» підготовлена за результатами виконання першого етапу науково-дослідної роботи за темою «Інтегрована модель конкурентоспроможної вищої освіти в Україні за концепцією Quadruple Helix» (№ 88/17) у Чернігівському національному технологічному університеті.

У монографії виокремлено науково-теоретичне поле дослідження інтернаціоналізації вищої освіти; проаналізовано концепції державної політики у сфері інтернаціоналізації вищої освіти в процесі інтеграції до європейського освітньо-наукового простору.

Розкрито роль та здійснено класифікацію механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти України у процесі впровадження положень Болонської декларації, які важливо враховувати під час розроблення стратегії удосконалення державної політики у сфері вищої освіти.

Монографія буде корисною для студентів, аспірантів, докторантів, викладачів та дослідників вищої освіти, а також усіх зацікавлених у її дослідженні.

УДК 378(477):399.92:061.1ЄС

ISBN 978-617-7570-05-8

© Вербицька А. В., 2017

© Чернігівський національний технологічний університет, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Частина 1. Державна політика у сфері вищої освіти України в процесі інтеграції в європейський освітньо-науковий простір	5
Розділ 1.1. Сфера вищої освіти як об'єкт державної політики.....	6
Розділ 1.2. Нормативно-правові механізми формування державної політики у сфері вищої освіти України.....	31
Розділ 1.3. Реалізація державної політики у сфері вищої освіти України: проблеми та невідповідності європейським тенденціям	44
Частина 2. Європейська державна політика у сфері вищої освіти в контексті механізмів реформування	57
Розділ 2.1. Європейський простір вищої освіти: механізми реалізації державної політики у процесі впровадження положень Болонської декларації.....	58
Розділ 2.2. Фінансування вищої освіти країн Європейського Союзу: стратегічні пріоритети державної політики.....	80
Розділ 2.3 Стратегії державної політики інтернаціоналізації вищої освіти у країнах Європейського Союзу	100
Частина 3. Удосконалення державної політики у сфері вищої освіти України	118
Розділ 3.1. Новітня модель розвитку державної політики у сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору	119
Розділ 3.2. Комплекс механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти України	140
Розділ 3.3. Інноваційні механізми удосконалення державної політики у сфері вищої освіти України.....	157
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183

ВСТУП

Значення вищої освіти для повноцінного функціонування та розвитку суспільства важко переоцінити. Завдяки належному рівню розвитку системи вищої освіти закладаються основи соціально-економічного та соціокультурного благополуччя країни. Вища освіта, як стратегічний ресурс соціально-економічного та культурно-духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту громадян, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу держави, створення умов для самореалізації кожної особистості, належить до найважливіших напрямків державної політики. Розвиток національної вищої освіти відзначається складністю та суперечливістю, оскільки відбувається в умовах трансформації українського суспільства під впливом загальносвітових тенденцій модернізації вищої школи, що вимагає формування ефективної моделі освітньої політики, яка дозволить ліквідувати проблеми та суперечності, на підставі нових принципів, що відповідають цілям та завданням держави у сфері вищої освіти.

Реформування вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору зумовлене новими соціальними викликами. Досвід формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти Європейського Союзу є показовим для розвитку української освітньої сфери. Формування ефективної державної політики та комплексних механізмів її реалізації дозволять національній системі вищої освіти стати конкурентоспроможною на європейському освітньо-науковому просторі. Удосконалення сфери вищої освіти є об'єктивною потребою, що вимагає відповідальності держави та активної участі громадськості. Постає необхідність визначення оптимальних механізмів державного управління, які забезпечать формування та реалізацію ефективної національної політики у сфері вищої освіти.

Частина 1
Державна політика
у сфері вищої освіти України
в процесі інтеграції
в європейський
освітньо-науковий простір

Розділ 1.1. Сфера вищої освіти як об'єкт державної політики

Основним джерелом забезпечення сталого розвитку суспільства є національний людський капітал, під яким розуміють знання, навички, компетенції та властивості особистості, що сприяють її особистому, соціальному й економічному благополуччю. Освіта виступає простором для формування людського капіталу, розвиток якого варто розглядати як важливу складову державної політики. Сфера освіти є стратегічним ресурсом соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення людського добробуту, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу держави, створення умов для самореалізації кожної особистості [188].

Згідно з концепцією Міжнародної стандартної класифікації освіти 2011, 2013 рр. (ЮНЕСКО, ООН) освіта – це процеси, якими суспільство цілеспрямовано передає накопичені інформацію, знання, розуміння, погляди, цінності, уміння, компетентності та вчинки від покоління до покоління. Вони включають комунікацію з метою навчання, що передбачає передавання інформації повідомлень, ідей, знань, принципів тощо [165, с. 40].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. визначає, що найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку демократичного суспільства, консолідації його інституцій, гуманізації суспільних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [188].

Внесок вищої освіти у суспільний розвиток є найбільш вагомим, оскільки вона забезпечує всебічний професійний розвиток особистості та сприяє підвищенню конкурентоспроможності держави. Науковці розглядають вищу освіту з позиції того, яку роль вона виконує щодо розвитку держави та суспільства. Проведемо стислий огляд таких поглядів.

О. Демченко розглядає вищу освіту як чинник соціально-економічного та інноваційного розвитку суспільства, основу формування людського капіталу [123, с. 3].

Р. Валєєв характеризує зростаючу роль вищої освіти в житті сучасного українського суспільства, що зумовлюється процесами демократизації, гуманізації, становлення соціальної та правової держави, а також зміцнення громадянського суспільства [110, с. 5].

Сучасні дослідники також пропонують розглядати вищу освіту як фактор національної безпеки, забезпечення якої є неможливим без відповідного кадрового та наукового потенціалу, без реалізації спеціальних освітніх програм [131, с. 25].

Згідно зі згаданими вище поглядами авторів виділяємо рольові аспекти вищої освіти в забезпеченні розвитку суспільства та держави, які представлені на рис. 1.1:

- вища освіта як чинник соціально-економічного розвитку;
- вища освіта як фактор становлення громадянського суспільства;
- вища освіта як підґрунтя забезпечення національної безпеки.

Вища освіта – це багатовимірне поняття. Воно включає в себе всі види навчання, професійної підготовки, підготовки до дослідницької діяльності, що надається вищими навчальними закладами [165, с. 95].

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світо-

глядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [178].

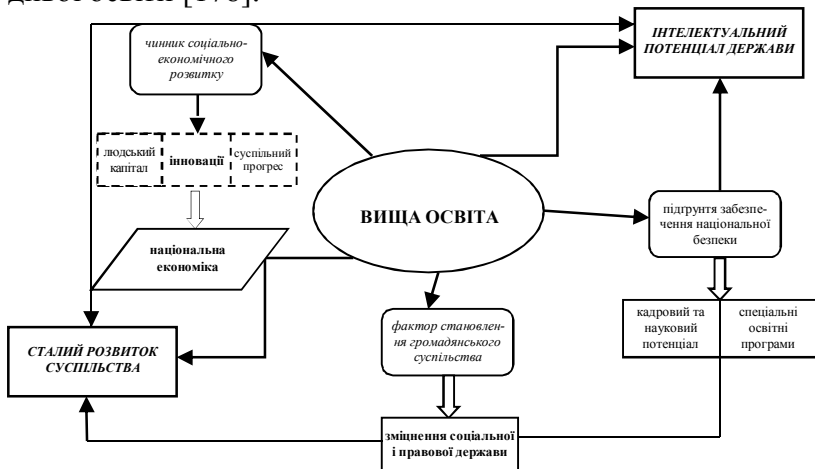

Рис. 1.1 Роль вищої освіти у забезпеченні розвитку суспільства та держави

Джерело: сформовано на підставі [110, с. 287].

Стратегічний розвиток вищої освіти є важливим пріоритетом державної політики, що зумовлює необхідність визначення її змісту, цілей, принципів, напрямів формування та механізмів реалізації. Державна політика у сфері вищої освіти являє собою складний процес, який складається зі взаємообумовлених етапів, що мають економічний та соціально-культурний контекст. Для розуміння її специфіки важливо визначити зміст та особливості об'єкта політики, тобто сфери вищої освіти.

Вища освіта представлена системою, яка відповідно до чинного Закону України «Про вищу освіту» складається з вищих навчальних закладів усіх форм власності; рівнів та ступенів вищої освіти; галузей знань і спеціальностей; осві-

тніх і наукових програм; стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти; органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, та учасників освітнього процесу [177].

Згідно із системним підходом досягнення цілей функціонування системи можливе за наявності зв'язків та взаємодії між елементами системи. Таким чином, для аналізу вищої освіти як об'єкта державної політики доцільно розглядати її у ширшому контексті, тобто як сферу.

Здійснений аналіз наукових джерел та нормативно-правової бази дає підстави сформулювати визначення поняття «сфера вищої освіти».

Сфера вищої освіти – це система взаємодії вищих навчальних закладів, органів, що здійснюють управління у сфері вищої освіти, та учасників освітнього процесу, а також громадськості та зацікавлених результатами вищої освіти сторін (роботодавці, бізнес-структури тощо), що спрямована на підготовку конкурентоспроможного людського капіталу з метою сприяння сталому розвитку суспільства завдяки доступності вищої освіти, забезпечення її якості та розвитку інтернаціоналізації за умови адаптації кращих міжнародних практик зі збереженням позитивних досягнень національної вищої школи (рис. 1.2).

Для аналізу змін, що відбуваються у сфері вищої освіти, необхідно осмислити сучасні підходи та теоретико-методологічні засади вивчення освітньої політики.

Освітня політика зачіпає не тільки аспекти підвищення кваліфікації або надання формальної освіти, але й усі сфери діяльності, що так чи інакше включені в освітнє середовище. На сьогодні зростає роль неформальної освіти, яка визнається в демократичному суспільстві як важливий елемент розвитку особистості засобами навчання.

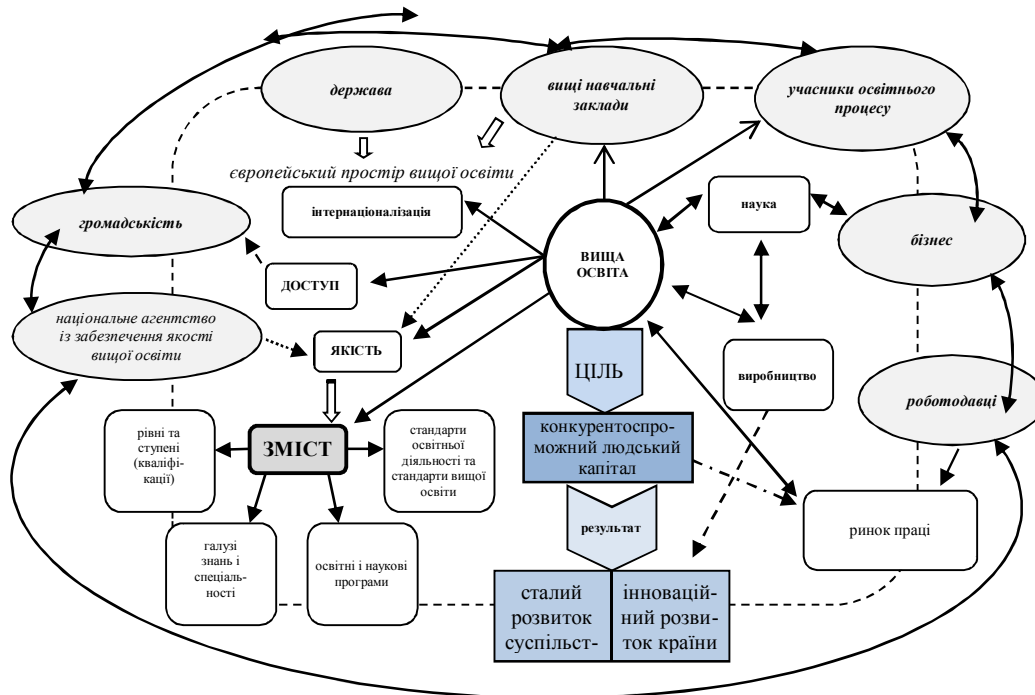

Рис. 1.2 Сфера вищої освіти

Джерело: сформовано на підставі: [177].

Найперше завдання освітньої політики на сучасному етапі – досягнення сучасної якості освіти, її відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства і держави. Освітня політика, відображаючи загальнонаціональні інтереси у сфері освіти і пред'являючи їх світовій спільноті, враховує разом з тим загальні тенденції світового розвитку. Державна політика у сфері освіти визначається рішеннями законодавчої та виконавчої влади. Дослідження характеру, змісту та специфіки української державної політики у сфері освіти, а тим більше, освітньої політики загалом, неможливе без попереднього аналізу змісту понять.

Більшість фахівців у галузі філософських і політичних наук не розглядають політику у сфері освіти як самостійний напрямок. Як з теоретичного, так і з практичного поглядів уявляється необхідним розрізнити два близькі, але які не збігаються за обсягом і змістом поняття: «політика у сфері освіти» та «освітня політика». Перше з них охоплює комплекс заходів, уживаних або програмованих суб'єктами, політичні дії відносно освіти як соціального інституту. Друге, крім цього, включає в себе освітні компоненти інших напрямів внутрішньої політики. Практичний зміст цієї концепції полягає в тому, щоб спонукати політиків враховувати освітню складову і прогнозувати освітні наслідки всіх своїх політичних рішень і дій [142].

У найзагальнішому вигляді освітню політику можна визначити як один із ключових напрямків внутрішньої політики держави, що має на меті створення економічних, інституційних і духовно-ідеологічних умов для здійснення основних функцій освіти, включаючи формування здатності особистості до самореалізації, відтворення кадрового потенціалу суспільства та виховання громадян держави відповідно до прийнятої системи цінностей.

Термін «державна політика у сфері освіти», або «державна освітня політика», набув використання з 60-х рр.

XX ст. З того часу освіта розглядається як фактор впливу на науково-технічний прогрес, економічне процвітання та соціальний розвиток держави; сферу освіти почали враховувати у змісті та напрямках державної політики [135, с. 20]. Передумови формування державної освітньої політики представлені на рис. 1.3.

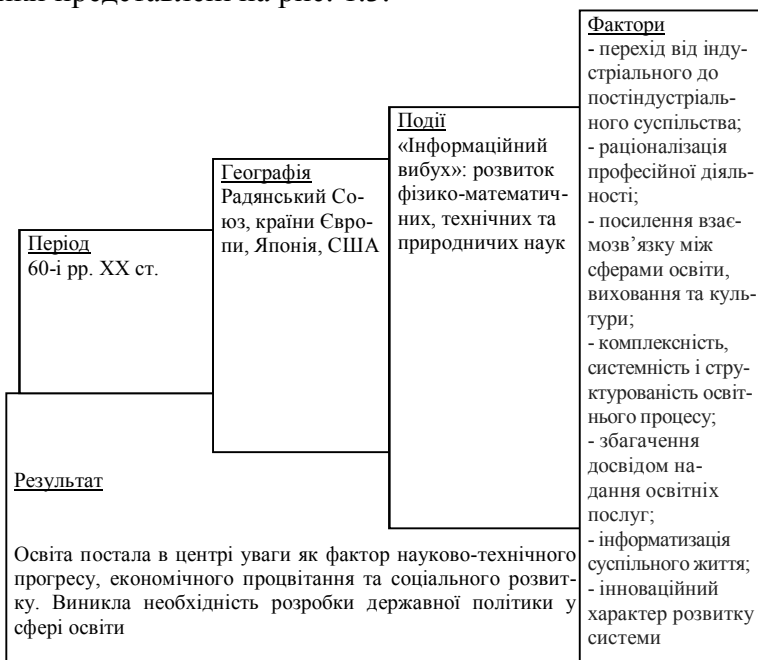

Рис. 1.3 Передумови формування державної освітньої політики

Джерело: адаптовано [136, с. 7].

Проаналізувавши термін власне «політика», виділяємо 3 аспекти розуміння поняття «освітня політика» (рис. 1.4):

1) державна освітня політика як курс уряду, що виражається у виробленні засад та напрямів освітньої політики, визначенні її пріоритетів та прийнятті нормативно-правової бази з питань освіти;

2) освітня політика як власне діяльність людей, включаючи державну, політичну та громадську участь;

3) освітня політика як одна зі сфер суспільного життя, пов'язана відносинами між державою та суспільством.

Проведемо аналіз змісту поняття «освітня політика» через ці три лінії, тобто визначимо розуміння освітньої політики як сфери суспільного життя, як діяльність людей і як курс уряду, але в одній соціальній сфері – у сфері освіти.

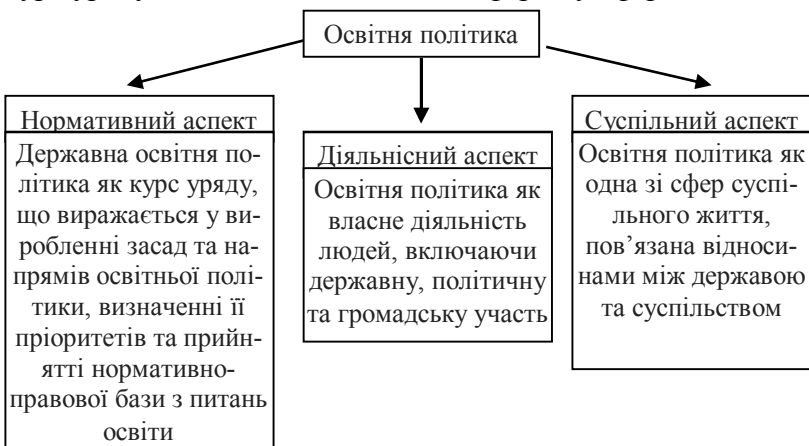

Рис. 1.4 Визначення поняття «освітня політика» у розрізі трьох аспектів

Джерело: сформовано згідно з [139].

Освітня політика як курс уряду. Розглянемо докладніше сенс і зміст поняття «освітня політика» в такому аспекті, спираючись на аналіз нормативно-правової бази України та наукової літератури. Звернемося, насамперед, до змісту текстів нормативно-правових документів національного рівня. Такими документами є Закон України «Про освіту» та Закон України «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти в Україні». Вибір цих документів для аналізу змісту поняття «освітня політика» пояснюється тим, що саме в них закріплені пріоритетні напрямки розвитку української освіти і саме в них система освіти розгляда-

ється як основа розвитку держави. Аналіз текстів документів показав, що поняття «освітня політика», яке нас цікавить у цьому його звучанні, практично не використовується. Так, у Законі України «Про освіту» застосовується термін «державна політика в галузі освіти» [189].

Закон характеризує курс уряду у сфері освіти як пріоритетної сфери суспільства. Закон України «Про вищу освіту» визначає функції держави у сфері вищої освіти, констатує, що Верховна Рада України визначає державну політику в сфері вищої освіти, а реалізують її Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки [177].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначає мету, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної політики у сфері освіти. Аналіз тексту документа дає підстави стверджувати, що закладені ідеї програми є політикою держави у сфері освіти [163].

У Національній доктрині розвитку освіти в досліджуваному контексті зустрічається поняття «державна політика в галузі освіти», яке не визначається, але аналіз спрямування такої політики дає підстави стверджувати, що це політика держави в галузі освіти, що спрямовується на залучення громадськості до діяльності в навчальних закладах, а також передбачає моніторинг якості такої діяльності [161].

У результаті аналізу текстів документів нормативного характеру було виявлено, що поняття «освітня політика» не зустрічалося в нормативно-правових актах. Такі джерела користувалися поняттями «державна політика в галузі освіти», «державна політика у сфері освіти».

На наш погляд, поняття «освітня політика» на відміну від «державна політика у сфері освіти» є не лише ширшим, але й більш демократичним, вказуючи на те, що діяльність з розвитку освіти стосується не лише державних

органів, але й навчальних закладів, громадськості, роботодавців, міжнародних експертів тощо.

Освітня політика як діяльність людей. Характерною особливістю сучасної освітньої політики є її полісуб'єктний характер. У силу історичних традицій і ресурсів провідним суб'єктом політики є держава. Вона визначає мету формування та шляхи реалізації політики у сфері освіти. На сьогодні зростає роль громадських органів у формуванні освітньої політики України. Дорожня карта освітньої реформи ставить за мету законодавчо забезпечити і детально регламентувати права та обсяг повноважень органів громадсько-державного управління в системі освіти на всіх рівнях: МОН, місцеві органи управління, навчальні заклади [128].

У силу процесів інтернаціоналізації освіти надзвичайно важливим і своєрідним суб'єктом освітньої політики можна назвати етнокультурні спільноти, які у сфері освіти мають свої специфічні вимоги та інтереси. Наступний учасник освітньої політики – споживачі освітніх послуг, які формують та виражають суспільні очікування щодо освіти: а) учні/студенти та їх батьки; б) роботодавці. Суб'єктом освітньої політики є і сама система освіти, що усвідомлює свої проблеми і ресурси, освітні завдання і соціальну місію. У певному сенсі функції суб'єкта освітньої політики виконує світовий освітній простір – через вироблення методологічних і нормативно-правових документів, реалізацію міжнародних програм і т. ін. Слід зазначити, що позиції різних суб'єктів освітньої політики далеко не завжди можуть збігатися один із одним. Ця діяльність залежить від конкретних політичних, історичних, економічних, територіальних, соціально-педагогічних та інших умов [142].

Освітня політика як сфера суспільного життя. Для аналізу цього аспекту освітньої політики необхідно, перш за все, виявити розуміння громадськістю терміна «освітня політика», виявлення сенсу, що вкладається людьми в його зміст, визначення суб'єктів освітньої політики. Здебі-

льшого освітня політика визначається виключно як прерогатива держави [142].

Загалом можна стверджувати, що сьогодні для ефектної побудови освітньої політики необхідним є розуміння змісту самого терміна «освітня політика», яке може бути розкрито через діяльність всіх суб'єктів цієї політики за погодженням цілей, цінностей і пріоритетів в освіті.

В українських наукових джерелах політика у сфері освіти інтерпретується як сфера відносин індивідів та груп з метою використання інституцій влади з метою задоволення своїх потреб та інтересів [130, с. 623].

За такого підходу суб'єктами освітньої політики виступають індивіди, соціальні групи та соціальні інститути, а об'єктами – освіта як ресурс суспільства, що становить систему інституцій. Ключовим суб'єктом освітньої політики є держава. Проте сьогодні роль держави у формуванні політики у сфері вищої освіти потребує переосмислення. Взаємодія держави та громадянського суспільства у процесі формування та реалізації політики у сфері вищої освіти забезпечує її демократичність та врахування суспільного вибору [там само].

Державна освітня політика може бути визначена як відповідь на суспільні потреби, вимоги, дії або бездіяльність інших суб'єктів освітньої політики, цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду та підпорядкованих йому установ, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти [там само].

У науковій літературі існує підхід, згідно з яким в основі державної освітньої політики розглядається принцип пріоритетності питань освіти, недопущення створення й діяльності політичних організацій та релігійних рухів у державних і муніципальних освітніх закладах, органах управління. Державна політика в галузі освіти визначається як складова політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань та практичних заходів щодо розвитку освіти [152, с. 10].

Інші визначення державної політики в галузі освіти наведені в табл. 1.1. В. Андрущенко та В. Савельєв наголошують на необхідності подолання застарілого бачення феномену освітньої політики, яке є спрощеним та невідповідним вимогам сучасності [101, с. 6].

Н. Шульга відзначає, що сьогодні держава відіграє головну, визначальну роль у розвитку освіти – властивими їй методами (правовими, адміністративними, економічними) вона активно залучається до управління освітніми процесами [221, с. 4].

Є. Красняков наголошує на тому, що держава формує та реалізує освітню політику, ініціює процеси модернізації галузі, окреслює основні принципи, цілі та завдання її реформування [150, с. 70].

Таблиця 1.1

Погляди науковців щодо поняття «державна освітня політика»

Валеев Р. Г.	Державна освітня політика - цілеспрямована діяльність державних органів щодо забезпечення права кожного на освіту, що досягається завдяки забезпеченню функціонування та розвитку освітньої системи [110, с. 109].
Дем'янчук О. П.	Державна освітня політика - сфера діяльності, пов'язана з відносинами між соціальними групами щодо передачі новим поколінням накопиченого соціального досвіду і трансляції культури [122, с. 20].
Журавський В. С.	Державна освітня політика – це політика, що забезпечує розвиток і функціонування системи освіти; спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку [135, с. 20].
Корсак К. В.	Державна політика в галузі освіти - сукупність пріоритетів і цілей, які формує уряд чи інший вищий орган для здійснення заходів щодо удосконалення і розвитку системи освіти чи її елементів [147, с. 112].
Куклін В. Ж.	Державна політика в галузі освіти - складова загальної політики держави, сутність якої становить сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти [152, с. 10].

Такої ж думки дотримується й Р. Валеев – аналізуючи гарантії права на освіту, дослідник зазначає, що найоб'ємнішою гарантією реалізації освітніх прав є держава, її органи та діяльність [110, с. 109].

Польський науковець М. Пенхерскі, звертає увагу на те, що освітня політика визначає теоретичні підстави політичної діяльності в галузі освіти та виховання. Отже, за автором, термін «освітня політика» можна трактувати подвійно. З одного боку, це розділ державної політики, що охоплює сферу освіти та виховання, а з іншого – наукова дисципліна, що дає теоретичні основи для такої діяльності [74, с. 8].

Вважаємо доцільним навести та проаналізувати характеристики освітньої політики. У цьому відношенні заслуговує на увагу праця «Освітня політика та політика змін». Автори С. Тейлор, Ф. Різві, Б. Лінгардт та М. Генрі виділяють характеристики освітньої політики [44, с. 15-17], які представлені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Характеристики освітньої політики

Характеристика освітньої політики	Зміст характеристики освітньої політики	Роль суб'єктів освітньої політики
1	2	3
Політика – більше ніж текст	- політичні рішення не обмежуються прийнятими нормативно-правовими актами; - за політичними документами, як правило, стоять дебати, дискусії, громадські обговорення	- відповідальність за ефективність політичних рішень; - формування політичної культури
Політика багатомірна	освітня політика не вимірюється одним аспектом, адже сфери життєдіяльності взаємодіють між собою	представництво інтересів різних соціальних груп
Політика ґрунтується на судженнях про цінності	залежність між політичними рішеннями в освіті та цінностями суб'єктів, які приймають ці рішення	прийняття рішень, які відповідають суспільним цінностям

Закінчення табл. 1.2

1	2	3
Політика характеризується контекстом	фактори, що впливатимуть на впровадження політики освіти, мають бути враховані	врахування контексту впровадження політики
Політичні рішення – завдання держави	роль держави в освітній політиці	відповідальність за розробку та впровадження освітньої політики
Політика у сфері освіти взаємодіє з іншими сферами суспільного життя	- залежність від економічної, фінансової, соціальної сфер, міжнародних відносин, безпеки тощо; - пріоритетність в одній зі сфер може призвести до занепаду інших	- підтримка балансу політичної діяльності; - моніторинг ситуації
Впровадження політики не дає швидкого ефекту	- прийняття політичного рішення – початкова стадія, яким буде його реалізація невідомо на початку; - часто від моменту прийняття політичних документів проходить довгий шлях до перших результатів	прогнозування процесу впровадження політичного рішення
Прийняття політичного документа – ключова стадія політичного процесу	- політика в освітній сфері – систематична стала діяльність, яка складається з багатьох компонентів; - це значно більше ніж прийняття розпоряджень та наказів	підтримка взаємозв'язку між компонентами процесу прийняття політичного документа
Результатом політики можуть бути як навмисні, так і ненавмисні наслідки	політичний процес є складним, тому неможливо передбачити всі наслідки	прогнозування негативних наслідків політичної діяльності

Джерело: сформовано на підставі: [44, с. 15].

Відомий підхід, згідно з яким поняття «державна освітня політика» розкривається як політика, в основу якої покладається принцип пріоритетності питань освіти, недопущення створення й діяльності політичних організацій та релігійних рухів у державних і муніципальних освітніх закладах, органах управління; складова політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти [152, с. 10].

Серед інших визначень державної освітньої політики, що використовуються в сучасній науковій літературі, можна навести такі: «політика, що забезпечує розвиток і функціонування системи освіти; спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку» [134, с. 20]; «сфера діяльності, пов'язана з відносинами між соціальними групами щодо передачі новим поколінням накопиченого соціального досвіду і трансляції культури» [122]; «діяльність держави щодо забезпечення функціонування та розвитку системи освіти» [156, с. 54].

Отже, аналіз документів та наукових робіт, присвячених виявленню сутності освітньої політики, дозволяє нам зробити такі висновки: нині відсутня єдина методологічна межа розгляду освітньої політики. В офіційних документах освітня політика визначається у звичайному її розумінні – як комплекс необхідних заходів з підтримки функціонування та розвитку системи освіти.

У науковій літературі розкривається недостатність подібного ракурсу розгляду освітньої політики, представляються позиції, що відображають розуміння освітньої політики як рівнодіючої двох її компонентів – держави і суспільства, тобто як державно-громадську політику. Тут доречно говорити про взаємодію держави і суспільства з реалізації в освіті соціальних цілей, цінностей і пріоритетів.

На підставі проаналізованих наукових поглядів у контексті роботи під «освітньою політикою» будемо розуміти сукупність ідей та практичних заходів щодо розвитку освіти, визначених громадськістю, реалізація яких гарантована завдяки цілеспрямованій діяльності держави та інших суб'єктів, які можуть забезпечити досягнення визначених у сфері освіти завдань, з використанням відповідних механізмів для досягнення освітніх цілей.

Розроблення освітньої політики є структурованим процесом, що складається з декількох взаємовитікаючих етапів.

На міжнародному рівні офіційною методологією вважається цикл формування освітньої політики, запропонований В. Хаддад у праці «Процес планування освітньої політики» [42].

Фази циклу освітньої політики представлені в табл. 1.3.

Для розуміння особливостей стратегії розвитку системи вищої освіти як елемента державної політики важливо визначити зв'язок і співвідношення між такими поняттями, як «стратегія» і «політика» у сфері освіти. У сучасній практиці державного управління поняття політики і стратегії виявляються недостатньо розмежованими. Співвідношення між поняттями «стратегія» та «політика» у сфері освіти схематично представлено на рисунку 1.5.

Існує кілька позицій, які займають дослідники та практики щодо співвідношення понять стратегії та політики. Перша позиція полягає в тому, що стратегія, яка визначає вектор розвитку на довгостроковий період, являє собою поняття більш широке і загальне, ніж політика, що змінюється залежно від сформованої політичної кон'юнктури і відображає мінливу позицію лідерів, які перебувають у конкретний момент при владі [136].

Так, В. І. Загвязінський зазначає, що стратегія становить «основу політики, яка є однією з форм управління суспільними відносинами і зв'язками і позначає мистецтво управління державою» [там само].

Згідно з іншим поглядом, політика визнається першоосновою, а стратегія – інструментом її реалізації. До цього підходу близька позиція Дж. Малгана, що визначає державну стратегію як «систематичне використання державними відомствами ресурсів і владних повноважень, що знаходяться в їх розпорядженні, з метою досягнення суспільно значущих цілей». У цьому визначенні містяться суб'єкт реалізації стратегії (державні відомства) та об'єкт (ресурси і владні повноваження), підкреслюється необхід-

ний систематичний характер діяльності та її суспільно значущі цілі. Також дослідник розмежовує поняття стратегії і політики за часовим континуумом [64].

Дж. Малган відносить політику як до середньострокового, так і до довгострокового горизонту, а стратегію – тільки до довгострокового. Разом з тим він відзначає, що «стратегії, політика і плани повинні бути узгоджені між собою, відповідаючи обраним перспективним напрямкам розвитку і знанням щодо причинно-наслідкових зв'язків» [64].

Розглядаючи державну політику у сфері освіти як складову загальної політики держави, сутність якої становить сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти, невід'ємну частину політики держави, яка спрямована на забезпечення розвитку і функціонування системи освіти, сучасні дослідники зауважують, що сьогодні саме держава відіграє головну, визначальну роль у розвитку освіти [152, с. 10].

Властивими їй держава (правовими, адміністративними, економічними) вона активно залучається до управління освітніми процесами. Саме держава у ході реалізації освітньої функції пов'язує між собою інтереси різних груп і спонукає їх до виявлення активності з метою досягнення єдиних визначених цілей [221, с. 4].

В. Красняков наголошує на тому, що держава формує та реалізує освітню політику, ініціює процеси модернізації галузі, окреслює основні принципи, цілі та завдання її реформування [149, с. 17].

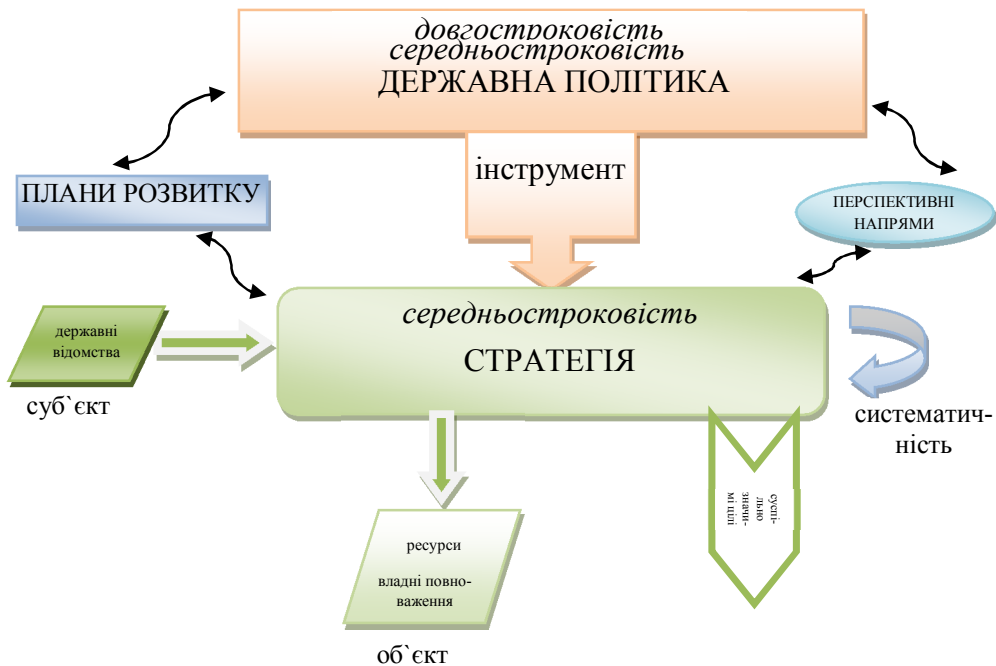

Рис. 1.5 Співвідношення між поняттями «стратегія» та «політика» в сфері освіти

Джерело: сформовано автором на основі: [64].

Таблиця 1.3

*Фази освітньої політики
(за офіційною методологією ЮНЕСКО)*

Фаза освітньої політики		Зміст процесу фаза освітньої політики
1	2	3
<i>Процес розроблення рішення в освітній політиці</i>	<i>1. Аналіз існуючої ситуації</i>	Зміни в політиці, як правило, є відгуком на проблеми сектору, тому вони повинні починатися з розуміння сфери освіти та її контексту. Аналіз політики повинен враховувати аспекти соціального контексту, включаючи політичні, економічні, демографічні, культурні та соціальні питання, які впливають на процес прийняття рішень та впровадження освітньої політики
	<i>2. Процес генерування завдань політики</i>	Нова політика зазвичай генерується, коли нинішня ситуація сектору та його контексту порушує проблему або політичне рішення. Політичні завдання можуть компонуватися кількома різними шляхами для підтримки балансу
	<i>3. Оцінювання варіантів освітньої політики</i>	Виміри політики можуть бути оцінені лише за наявності розроблених сценаріїв. «Уявна» ситуація, що може бути створена, якщо політику буде реалізовано, порівнюється з теперішньою ситуацією, і сценарій розвитку від існуючого до «уявного» випадку оцінюється відповідно до доцільності, доступності та реальності
	<i>4. Прийняття рішень</i>	Процес прийняття рішення – етап, під час якого вся інформація, необхідна для прийняття рішення, була зібрана і ретельно проаналізована, так що абсолютно оптимальна політика може бути розроблена та обрана. Політика повинна бути побудована так, щоб уникати будь-яких конфліктів інтересів

Закінчення табл. 1.3

1	2	3
Усунення невідповідностей та внесення корективів	5. <i>Планування впровадження політики</i>	Коли політика обрана, планування впровадження політики повинно здійснюватися негайно. Планування впровадження включає ухилення від конкретики на ранніх стадіях політичного процесу. Значна частина планування і навіть формулювання політики де-факто здійснюється виконана протягом поточного впровадження
	6. <i>Оцінка впливу політики</i>	Фаза здійснюється з використанням тих самих критеріїв, що й на етапі оцінювання політики. Оціночний процес обертається навколо таких питань: Чи цей вплив дав зміни, на які сподівалися? Чи ці зміни доступні? Чи витрачені кошти виправдовують впровадження? Чи був вплив завершеним? Чи вимагалися б виняткові зусилля, щоб повторити цей досвід у інших умовах?
	7. <i>Повторюваність циклів політики</i>	Якщо політична ініціатива здійснюється систематично, процес розроблення політики, планування, реалізації, оцінювання впливу, повторюються. На жаль, довгостроковий аналіз політики та планування не часто здійснюється за такою схемою. В ідеалі, коли реалізація була завершена, і результати політики є майбутніми, етап оцінювання впливу призводить до потенційно нового циклу політики

Джерело: сформовано згідно з [42].

Такої ж думки дотримується й Р. Валєєв: аналізуючи гарантії права на освіту, дослідник зазначає, що найоб'ємнішою гарантією реалізації освітніх прав є держава, її органи та діяльність. Відповідно, державну політику у галузі вищої освіти цей учений визначає як цілеспрямовану діяльність державних органів щодо забезпечення права кожного на освіту, що досягається завдяки забезпеченню функціонування та розвитку освітньої системи [109, с. 109].

В. Журавський пропонує розглядати державну політику у сфері освіти як систему дій, спрямованих на реалізацію мети освітньої сфери, що затверджена органами державної влади і схвалена громадською думкою та конкретизується в сукупності спеціальних освітніх державних і недержавних програм [134, с. 11].

К. Корсак визначає державну освітню політику як сукупність пріоритетів та цілей, що формуються органами державної влади для здійснення заходів з удосконалення і розвитку системи освіти або її елементів [147, с. 12].

Підсумовуючи проаналізовані погляди щодо розгляду освітньої політики держави, визначаємо державну політику у сфері вищої освіти як складову освітньої політики держави, що являє собою діяльність суб'єктів управління щодо формування та реалізації стратегії розвитку вищої освіти, спрямованої на розвиток інтелектуального потенціалу суспільства відповідно до світових тенденцій та суспільних замовлень.

Дослідники визначають такі основні напрямки діяльності держави у сфері вищої освіти:

- забезпечення рівного і справедливого доступу до якісної вищої освіти;
- приведення системи вищої освіти у відповідність до вимог Болонської декларації, упровадження європейських стандартів вищої освіти;
- створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян;
- підвищення конкурентоспроможності науки та її інтегрованості у світовий науковий процес;
- створення системи неперервної інтегрованої вищої освіти, реалізація концепції багаторівневої підготовки;

– демократизація управління вищою освітою, зокрема завдяки формуванню системи громадського управління та контролю, автономізація ВНЗ [104, с. 10-15].

Політика держави у сфері вищої освіти здійснюється через використання механізмів її формування та реалізації.

Слід зазначити, що, незважаючи на широке використання терміна «механізми державної політики у сфері вищої освіти», визначення його залишається недослідженим.

Отже, вважаємо необхідним визначити поняття «механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти» – комплекс заходів та інструментів соціально-культурного, фінансово-економічного, організаційного, нормативно-правового та мотиваційного характеру, використовуючи які органи державної влади здійснюють вплив на суспільство з метою упровадження рішень щодо розвитку сфери вищої освіти, забезпечуючи досягнення мети та цілей освітньої політики, визначених громадсько-державною стратегією.

Аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку про доцільність розглядати комплекс механізмів державної політики у сфері вищої освіти, який може складатися з таких видів механізмів за функціональним призначенням: економічного, мотиваційного, організаційного, правового, політичного тощо [175, 217, 222].

Залежно від суб'єктів управління, які можуть використовувати механізми державного управління, останні можна класифікувати як механізми: вищого рівня (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України); обласного рівня (обласні ради, обласні державні адміністрації); районного рівня (районні ради, районні державні адміністрації); місцевого рівня (міські, селищні, сільські ради) [146, с. 79-84].

Класифікація, запропонована О. В. Поступною, включає такі механізми державного управління сферою вищої освіти:

- політичний – механізм формування державної освітньої політики;
- економічний – механізм державного управління фінансово-економічними відносинами в системі вищої освіти;
- мотиваційний – сукупність командно-адміністративних і соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців, діяльність яких спрямовано на реалізацію освітньої політики в країні, і керівників вищих навчальних закладів до високоефективної роботи;
- правовий – нормативно-правове забезпечення функціонування галузі вищої освіти;
- організаційний – процес створення управлінської структури, що дає можливість ефективної взаємодії елементів структури для досягнення кінцевої мети освітньої політики [175, с. 38].

Як свідчить аналіз наукових джерел, ключовою метою реформування освітньої галузі в Україні є перехід до децентралізованої моделі управління системою вищої освіти як більш ефективної (сприяння встановленню принципів автономії і самоврядування у вищих навчальних закладах усіх форм власності), на відміну від зайвого державного регулювання, за якого зворотний зв'язок між ринком праці і вищою школою стає дуже слабким, результатом чого є незбалансований розвиток запиту та пропозиції, сфер підготовки та використання кадрів [129, с. 215].

Таким чином, на підставі наукового доробку вітчизняних дослідників виділяємо *механізми реформування державної політики у сфері вищої освіти*:

- *Політико-правовий*. Важливими є оновлення та модернізація законодавства, пошук нових моделей управління та політичних рішень, відкритих і демократичних. Науковцями відзначається необхідність формування системи управління, що максимально зважає на суспільну думку, скорочує залежність прийняття рішень від окремих служ-

бових осіб, та організації високопрофесійного, наукового, аналітичного і прогностичного супроводу управлінських рішень [там само, с. 202; 140].

- *Фінансово-економічний*. Стосується відходу від залишкового принципу фінансування сфери вищої освіти. Важливою стратегічною метою в розвитку освіти і науки вчені вважають утвердження в суспільстві розуміння абсолютної пріоритетності цієї сфери та фактичне забезпечення такої пріоритетності [119, с. 166; 140].

- *Організаційно-методичний*. Привертає увагу думка вчених про необхідність переосмислити роль людського чинника в суспільстві взагалі та в освіті зокрема. Ідеться про так званий антропоцентричний підхід у підготовці фахівців у вищій школі, в основі якого лежить поняття людського потенціалу, тобто сукупність знань умінь, компетенцій, здатностей індивідуума, набутих у процесі отримання освіти, професійної підготовки та практичного досвіду, які є основою, що забезпечують активну участь у суспільному виробництві [205; 140].

- *Євроінтеграційний*. Вхідження України до єдиного європейського освітнього простору зумовлює розроблення механізму реалізації євроінтеграційної політики у сфері вищої освіти. Ефективною з погляду залучення міжнародного досвіду є стратегія взаємопорозуміння, під якою розуміють академічну співпрацю, інституційне партнерство та взаємообмін. Метою політики інтернаціоналізації вищої освіти є вирішення економічних, політичних, культурних та академічних завдань у довгостроковій перспективі. Вона реалізується через програми академічної мобільності та інституційного партнерства у сфері вищої освіти як у загальносвітовому обсязі, так і на рівні окремих регіонів. Неможливо не погодитись з думкою щодо необхідності враховувати компліментарність зарубіжного досвіду до умов сьогодення України [133, с. 38; 140].

Аналіз наукових і теоретичних джерел свідчить про те, що стан вищої освіти відображає рівень розвитку суспільства та держави. Значення вищої освіти в Україні полягає в задоволенні потреб національної економіки у фахівцях, прискоренні інноваційного розвитку, всебічному вдосконаленню кожної особистості. Вища освіта є стратегічним ресурсом соціально-економічного розвитку суспільства, зміцнення іміджу держави на міжнародному просторі. Важливість питань вищої освіти підносить їх до рівня найбільш принципових державних завдань, що вимагає здійснення ефективної державної політики.

Визначаючи роль вищої освіти в системі державного управління, відзначаємо, що стан вищої освіти відображає рівень розвитку суспільства та держави. Значення вищої освіти в Україні полягає в задоволенні потреб національної економіки у фахівцях, прискоренні інноваційного розвитку, всебічному вдосконаленню кожної особистості. Таким чином, доцільно розглядати сферу вищої освіти, що, крім освітньої системи, включає взаємодію між сторонами, зацікавленими в ефективних результатах вищої освіти.

Реформування національної вищої школи в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору вимагає ефективної державної політики, формування та комплексного використання механізмів державного управління, які, узгоджуючись із внутрішньою ситуацією у країні, зможуть реалізувати прогресивні наміри держави щодо модернізації національної системи освіти в межах європейських освітніх стандартів.

Розділ 1.2. Нормативно-правові механізми формування державної політики у сфері вищої освіти України

Освітня політика формується та реалізовується на підставі нормативно-правової бази. Ефективне правове поле вищої освіти є передумовою реформування освітньої сфери та вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти. Напрямки вдосконалення сучасного освітнього законодавства мають тенденцію до закріплення принципів децентралізації, автономії, академічної свободи, що в результаті має зробити систему освітнього законодавства України дійсно демократичною, гнучкою, відкритою до змін, такою, що відповідатиме потребам користувачів вищої освіти та учасників освітнього процесу. Прогалини в освітньому законодавстві мають заповнюватися, виходячи з європейського досвіду, аби вища освіта України була здатною увійти в європейський освітньо-науковий простір, та, звичайно, із врахуванням суспільної думки, інакше нововведення неминуче зіткнуться з громадським опором.

Формування нормативно-правової бази реформування національної системи вищої освіти України фактично почалося з прийняттям таких документів: Законів України «Про освіту» (1996), «Про вищу освіту» (2002, 2014), Державної національної програми «Освіта України XXI століття», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896; Національної доктрини розвитку освіти України, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 № 347; Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затвердженої Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013.

Значний вплив на реформування освітньої політики справило ухвалення та приєднання України до Болонського процесу (2005).

Для забезпечення європейських стандартів, українська освіта повинна була здійснити конкретні заходи, визначені Болонською декларацією: запровадження двох циклів навчання (бакалавр та магістр); запровадити кредитно-накопичувальну систему; забезпечити контроль якості освіти шляхом організації незалежних акредитаційних агентств; розвиток академічної мобільності; забезпечення працевлаштування випускників; навчання протягом життя; автономія вищих навчальних закладів; студентське самоврядування; запровадження третього циклу навчання; посилення привабливості освітньої системи на європейському просторі [195, с. 11].

Основні події, що свідчили про початок розвитку системи вищої освіти в Україні: підготовано План дій до 2010 року; створено групу супроводу Болонського процесу при Міністерстві освіти і науки України, Національну групу промоутерів Болонського процесу; студентська рада стала кандидатом у члени Національних студентських спілок Європи; запроваджено Європейську кредитно-трансферну систему (ECTS) та додаток до диплома європейського зразка; розроблена Національна система кваліфікацій. На рівні вищих навчальних закладів почали залучатися міжнародні експерти забезпечення якості вищої освіти, починався розвиток співпраці з міжнародними акредитаційними агенціями. Були визначені стратегічні пріоритети: розробка системи забезпечення якості відповідно до стандартів та рекомендацій європейського простору вищої освіти; запровадження третього циклу навчання; підвищення рівня працевлаштування випускників; розвиток академічної мобільності; розширення співпраці між ви-

щими навчальними закладами та громадськістю [там само, с. 11-12].

Дослідники надають таку характеристику невідповідності вищезгаданих нормативно-правових актів сучасним вимогам: «у документах з освітньої політики нечітко окреслені термінологічне поле базових понять, зміст і часові межі змін в освіті, тому системний моніторинг якості освіти практично не здійснюється, а відтак об'єктивних даних для державного управління розвитком галузі бракує. Хоча концептуальних та нормативних напрацювань багато, темпи і глибина перетворень в освітній галузі відчутно не задовольняють потреби держави, суспільства та особистості» [162, с. 11].

У документах, присвячених модернізації освітньої системи, акцент повинен ставитися на інтегративній ролі сучасної вищої школи, на завданнях побудови єдиного освітнього простору та подолання жорстких бар'єрів, на розвитку інноваційних форм вищого освіти, що аж ніяк не вичерпується завданнями впровадження в освітній процес інформаційних технологій. Актуальними завданнями є: налагодження взаємодії між університетською середовищем і місцевим співтовариством, активну участь ВНЗ у регіональному розвитку, встановлення тісних контактів університетів з бізнес-структурами, підвищення фінансової стійкості ВНЗ, створення прозорої системи оцінки якості навчання. Актуальні цілі інтернаціоналізації вищої освіти та інтеграції його в європейський освітній простір вимагають ревізії пріоритетів: на перший план виходять завдання забезпечення фінансової стійкості ВНЗ і оцінки якості навчання [там само].

Аспекти вдосконалення освітніх законів наочно відображають проблеми стану освітньої галузі. Стабільність нормативного акта, який приймається, є кращим підтвер-

дженням використання ефективних правових конструкцій, усталених під дією часу та соціальної практики.

Подальший рух у напрямку розвитку правового регулювання вищої освіти спрямовано на формування логічної впорядкованості правового матеріалу на основі стратегії узагальнення накопиченої практики реалізації чинного законодавства. В об'єднанні норм освітнього законодавства первинним стає інтеграція різнорідних норм, а їх розвиток і спеціалізація здійснюються на основі виділення диференційованої галузі. На це спрямовані і програмно-цільові установки реалізації нових підходів у системі вищої освіти.

Міністерство освіти і науки України у 2008–2010 рр. провело три спеціальні колегії, на яких приймалися відповідні рішення з питань діяльності вищої школи, у тому числі й щодо спроб реформування вищої освіти в контексті положень Болонського процесу (табл. 1.4).

Рішення, згадані в таблиці 1.4, дають підстави стверджувати, що фактично до 2010 року державна політика у сфері вищої освіти не позначена як євроінтеграційна, хоча вже з 2005 році Україна приєдналася до Болонської декларації, проте Європейська кредитно-трансферна система була лише формально запроваджена в 2009 році, а поняття академічної мобільності взагалі не було визначеним.

Студентська мобільність визначалась у Примірному положенні про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України, проте недостатньо чітко, і лише в контексті студентів. Жоден нормативно-правовий акт не згадував академічну мобільність викладачів [176, с. 11].

Запровадження додатка до диплома європейського зразка стало одним із перших кроків у напрямку європеїзації освітньої політики України.

У листопаді 2010 р. прийнята нова редакція законопроекту «Про вищу освіту». Процес реформування фактично вже був запущений, а нова редакція Закону задекларувала

орієнтацію на європейські стандарти освіти та проголосила необхідність адаптації освіти до вимог Болонського процесу. Головним напрямом державної політики у галузі вищої освіти надалі визначалось «розширення автономії вищих навчальних закладів». У документі передбачалося запровадження трьохступеневої освіти – молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, а також запровадження рівнів докторів філософії та доктора наук [178].

Таблиця 1.4

Рішення Колегії МОН з питань діяльності вищої школи (2008–2010 рр.)

Назва рішення	Підготовка НПА в контексті реалізації положень Болонського процесу
«Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи» від 21.03.2008 р. № 3/1-4	Підготовлено проекти Законів України «Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту”» у контексті положень Болонського процесу
«Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти» від 02.04.2009 р. № 4/1-4	Завершено роботу над проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту”» у контексті положень Болонського процесу, який пройшов широке громадське обговорення і погоджений більшістю центральних органів виконавчої влади. Уповільнилась робота з розроблення нормативних документів і запровадження у практику положень Болонської декларації
«Про підсумки діяльності вищих навчальних закладів у 2009 році та основні завдання на 2010 рік» від 22.04.2010 р. № 14/1-4	Затверджено Порядок замовлення, видачі та обліку Додатка до диплома про вищу освіту європейського зразка (DIPLOMA SUPPLEMENT) (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.04.2010 № 365)

Отже, відсутність нового законодавства у період 2010–2014 рр. спричинила подальшу централізацію управління у сфері освіти та бюрократизацію освітніх процесів.

Умовно після лютого 2014 року розпочався новий період трансформації української вищої освіти, зумовлений вибором європейського курсу країною.

Сучасний виток розвитку законодавства у сфері вищої освіти пов'язаний, насамперед, з проектом Закону України «Про освіту» та з прийняттям нового Закону «Про вищу освіту».

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, передбачає реалізацію 62 реформ та 2 програм розвитку держави зокрема – проведення реформи освіти. На сьогодні сфера вищої освіти є однією з перших галузей, де вже розпочато реформування [204].

З 6 вересня 2015 року набув чинності новий Закон України «Про вищу освіту». Закон передбачає зміни усіх компонентів сфери вищої освіти [177].

Академічна, фінансова, організаційна та структурна автономія є одним із ключових положень Закону України «Про вищу освіту». Зробимо короткий огляд основних задекларованих положень автономії ВНЗ.

Фінансова автономія. Затвердження урядом Постанови «Про затвердження Порядку розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків державного сектору економіки тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг» № 657 [183] створює засади для фінансової автономії закладів вищої та професійно-технічної освіти і є важливим етапом впровадження Закону України «Про вищу освіту».

Термін «фінансова автономія» означає, що навчальні заклади мають певні права в питаннях розпорядження коштами та їх витрачання на конкретні цілі і не повинні попередньо погоджувати ці витрати з державними органами. Це дає право вищим навчальним закладам витратити кош-

ти на забезпечення навчального процесу, оновлення матеріально-технічної бази, своєчасно здійснювати необхідні платежі, більш раціонально розподіляти свої фінанси. Проте це не звільняє вищі навчальні заклади від звітування про витрачені кошти. Вищі навчальні заклади зобов'язані оприлюднювати фінансову звітність на своєму офіційному веб-сайті. Університети мають право розміщувати кошти, отримані «за надання платних послуг», на депозитних рахунках державних банків. Це відкриває шлях до створення «ендаумент-фондів» – практики, типової для неприбуткових закладів у розвинених країнах, коли установа має спеціальний грошовий фонд і має право витратити отримані відсотки. Така практика є важливою для фінансової автономії навчальних закладів.

Структурна автономія передбачає скасування «типових штатних розписів», що розширює можливість вищих навчальних закладів формувати та реалізовувати кадрову політику. Найголовніше, що дає університетам впровадження Закону України «Про вищу освіту», – автономію щодо розвитку своєї структури з відповідним кадровим забезпеченням. Разом з тим університети мають можливість розвивати спеціальні структурні підрозділи, які, крім навчання та практичних занять студентів, можуть забезпечувати додаткові надходження до спеціальних фондів, а це є важливим для фінансової стабільності вищих навчальних закладів. Також скасування «типових штатних розписів» знімає бюрократичні обмеження щодо створення проектних офісів в університетах, дозволить їм розвивати наукову складову, проводити дослідження. Вищі навчальні заклади мають вільний вибір у межах своєї політики і своїх пріоритетів розвивати нові структури.

Посилення ролі студентського самоврядування у вищих навчальних закладах є одним із важливих моментів впровадження Закону України «Про вищу освіту», прийня-

ятого в 2014 році, що визначає студентське самоврядування як «право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні вищим навчальним закладом». Міністерство науки і освіти України переконане, що студентське самоврядування неможливо створити єдиним рішенням «згори» – воно повинно бути справжньою ініціативою студентів, а Міністерство зі свого боку може створити умови для його ефективної діяльності. Для підтримки і розвитку студентського самоврядування Міністерство освіти і науки України видало три роз'яснювальні листи від 21 жовтня 2015 року та Наказ «Деякі питання виконання статті 40 Закону України “Про вищу освіту”» (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

*Роз'яснення законодавства у сфері
студентського самоврядування*

«Щодо виборів до органів студентського самоврядування вищих навчальних закладів»	«Щодо погодження рішень органами студентського самоврядування»	«Щодо фінансування органів студентського самоврядування»
<ul style="list-style-type: none"> роз'яснено, хто має право брати участь у формуванні органів студентського самоврядування, який порядок їх формування, а також описано дві можливі моделі студентського самоврядування 	<ul style="list-style-type: none"> роз'яснено, які саме рішення підлягають обов'язковому погодженню органами студентського самоврядування, які не підлягають здійсненню такого погодження; наголошується на тому, що погодження таких рішень з органами студентського самоврядування є обов'язковим – дослівно «обов'язком, а не правом» 	<ul style="list-style-type: none"> акцентовано увагу керівників ВНЗ на необхідності спрямування не менше 0,5 % власних надходжень ВНЗ від основної діяльності для здійснення студентського самоврядування; надано стислий опис двох моделей фінансування студентського самоврядування

Затвердження нового переліку галузей знань і спеціальностей було одним із важливих етапів впровадження Закону України «Про вищу освіту». Попередній перелік був занадто широким (містив більше 500 спеціальностей), не систематизованим, він не відповідав ні сучасним вимогам розвитку вищої освіти, ні потребам ринку праці. Мета – формування такого переліку, який би відповідав міжнародним нормам, зокрема Міжнародній стандартній класифікації освіти (МСКО), затвердженій ЮНЕСКО. Адже одним із основних завдань у реформуванні української освіти є подолання міжнародної ізоляції.

Новий перелік галузей позитивно впливатиме на ринок праці та покращить можливості працевлаштування українських випускників. Занадто «вузькі» та специфічні спеціальності, які існували раніше, звужували коло для пошуку роботи. Також простішою, прозорішою і раціональнішою стане процедура визначення кількості бюджетних місць навчання в університетах, оскільки буде легше обрахувати потреби ринку праці. А реформування держзамовлення – це важливий крок з імплементації Закону України «Про вищу освіту».

Інші важливі нововведення Закону України «Про вищу освіту»: зменшення навантаження на викладачів та студентів, вибірковість дисциплін та зменшення бюрократичних процедур в університетах – всі ці процеси були неможливими без нового, укрупненого переліку галузей знань та спеціальностей. Оскільки спеціальності стануть ширшими, буде простіше запроваджувати дисципліни вільного вибору, викладачі зможуть читати курси для більшої кількості студентів одночасно, це дозволить зменшити навантаження і на викладача.

12 серпня 2015 року Кабінет Міністрів України затвердив Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність [182], це стало ще одним кроком в імплементації Закону України «Про вищу освіту».

«Академічна мобільність – це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність тощо в іншому вищому навчальному закладі на території України чи поза її межами». Відповідно, виділяють внутрішню академічну мобільність та міжнародну. Для прикладу, академічна мобільність студента – це можливість під час навчання в університеті провчитися один або більше семестрів в університеті за кордоном, де готують фахівців за тією ж спеціальністю, без втрати місця навчання і з автоматичним зарахуванням дисциплін та періоду навчання. Академічна мобільність викладача – це можливість стажуватися, викладати, брати участь у міжнародному проєкті чи програмі з підвищення кваліфікації, з обов'язковим збереженням за ним основного місця роботи на весь період участі. Раніше, щоб здійснити право на академічну мобільність, студенту або викладачу необхідно було подолати безліч перешкод: від бюрократичних (збереження робочого місця гарантувалося лише на кілька місяців, складно було перезарахувати дисципліни, якщо їх назви не збігалися) до психологічних (адміністрації навчальних закладів не завжди були позитивно налаштовані щодо студентів, які виїжджали на навчання за кордон). Тепер права учасників академічної мобільності гарантовані та захищені [177; 182].

Модернізацію структури системи управління у сфері вищої освіти визначають відповідні зміни, встановлені у Законі України «Про вищу освіту» (табл. 1.6).

Високі суспільні сподівання та надії університетської спільноти були покладені на прийняття нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Разом з тим доцільно зазначити, що починаючи з моменту набуття чинності цим Законом він став об'єктом активного процесу змін та доповнень. У зазначений Закон протягом півроку внесено зміни та доповнення сімома Законами України (табл. 1.7).

Таблиця 1.6

*Зміни у структурі системи управління у сфері
вищої освіти України*

Стаття 17 «Управління у галузі вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III	Стаття 12 «Управління у сфері вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII
1	2
Управління у галузі вищої освіти у межах їх компетенції здійснюється:	1. Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюється:
Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади: забезпечує проведення державної політики у сфері освіти; забезпечує розроблення і виконання відповідних загальнодержавних та інших програм; у межах своїх повноважень видає нормативно-правові акти з питань вищої освіти; здійснює контроль за додержанням законодавства у сфері вищої освіти органами виконавчої влади, їх посадовими особами;	1) Кабінетом Міністрів України;
центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти; центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти;	2) центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади;	3) галузевими державними органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;
органами влади Автономної Республіки Крим; органами місцевого самоврядування;	4) органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;

Закінчення табл. 1.6

1	2
	5) Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук;
власниками вищих навчальних закладів;	6) засновниками вищих навчальних закладів;
органами громадського самоврядування.	7) органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки;
	8) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти

Стратегічною дорадчою групою при Міністерстві освіти і науки України розроблено Дорожню карту освітніх реформ на період 2015–2025 років, яку вже передано до МОН України. Документ детально описує реалізацію освітньої реформи в Україні. Автори Дорожньої карти освітніх реформ зазначають, що в її основу було покладено доопрацьовану «Концепцію розвитку освіти України», яка широко обговорювалась наприкінці 2014 – початку 2015 років. Автори Дорожньої карти освітніх реформ зазначають, що «документ є матрицею освітніх реформ, яка доводить до певного рівня деталізації заходи, необхідні для запровадження реформ, встановлює певні часові межі, але при цьому залишає простір для постійного доопрацювання, кореляції та доповнень. Документ містить опис понад двісті системних дій і заходів, що необхідно виконати для реформування освітньої системи України. Дорожня карта передбачає, що переважна більшість критично важливих, невідкладних заходів припадає на період 2015–2020 років». Автори пропонували оптимізувати функції всіх ланок системи управління освітою, радикально скоротити обсяги звітної документації, реорганізувати МОН України, зменшити контрольно-регулюючі та розподільчі функції міністерства [128].

Таблиця 1.7

*Зміни та доповнення до Закону України
«Про вищу освіту» за період 2014–2015 рр.*

Номер та дата прийняття НПА	Сфера змін
№ 76-VIII від 28.12.2014 р.	щодо скасування регламентації Законом надбавок науково-педагогічним працівникам
№ 222-VIII від 02.03.2015 р.	щодо ліцензування
№ 319-VIII від 09.04.2015 р.	щодо відомостей Реєстру вищих навчальних закладів
№ 367-VIII від 23.04.2015 р.	щодо вдосконалення прийому на навчання та розміщення державного замовлення
№ 415-VIII від 14.05.2015 р.	щодо встановлення обмежень при обранні на посаду (призначення виконувача обов'язків) керівника вищого навчального закладу
№ 425-VIII від 14.05.2015 р.	щодо державної підтримки учасників бойових дій та їхніх дітей, дітей, один із батьків яких загинув у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або під час масових акцій громадянського протесту, дітей, зареєстрованих як внутрішньо переміщені особи, для здобуття професійно-технічної та вищої освіти
№ 498-VIII від 02.06.2015	щодо надання права релігійним організаціям, статуту (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку утворювати, реорганізовувати та ліквідувати вищі навчальні заклади

Ефективне правове поле вищої освіти є передумовою реформування освітньої сфери та вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти. Напрями вдосконалення нормативно-правових механізмів державного управління процесом реформування державної політики у сфері вищої освіти обґрунтовують необхідність використання європейського досвіду для посилення здатності вищої освіти України увійти в європейський освітньо-науковий простір, та, звичайно, врахування громадської думки, що зменшить опір нововведенням в академічній спільності.

Розділ 1.3. Реалізація державної політики у сфері вищої освіти України: проблеми та невідповідності європейським тенденціям

Освітня політика завжди функціонує в тісному зв'язку з економічною та соціально-культурною політиками держави. З метою формування та реалізації соціально-економічного та соціально-культурного напрямку розвитку країни необхідно знайти відповідну модель освітньої політики, яка б відповідала суспільним запитам та була конкурентоспроможною у сучасному глобалізованому світі.

Сьогодні українська освіта перебуває у стані реформування, що супроводжується змінами на всіх рівнях системи.

У науковій літературі поширеною є думка, що «впровадженням реформ зацікавлена, насамперед, держава. Зацікавленість держави повинна виходити з потреб суспільства, які повинні задовольняти ці реформи. Якщо йдеться про реформу вищої освіти, все частіше саме суспільство висловлює незадоволення освітньою політикою держави. Офіційною установкою реформи вищої освіти виступає підвищення ефективності вищої школи та наближення її до європейських тенденцій» [132, с. 6].

Західні дослідники освітніх систем зазначають, що «вища освіта потребує глибокої, радикальної і термінової трансформації. Більше всього варто побоюватись того, що внаслідок самозаспокоєності, обережності або невпевненості, зміни будуть відбуватися занадто повільно та обмежаться локальними нововведеннями. Моделі вищої освіти, які отримали широке розповсюдження у другій половині ХХ ст., більше не працюють» [9, с. 11; 194; 132, с. 3].

Зв'язки української вищої школи зі світовою залишаються достатньо слабкими. Навіть провідні українські університети дуже обмежено представлені у глобальних рейтингах. Низький рівень інтернаціоналізації українських університетів і української науки, а також стрімке старіння наукових ресурсів, накопичених переважно у радянські часи, знижують якість освітньо-наукового процесу в українських вищих навчальних закладах [132, с. 4].

Варто відзначити відсутність узгодженої позиції дослідників та політиків щодо стану та перспектив розвитку вищої школи України: сучасна українська вища освіта характеризується дуже суперечливо. З одного боку, політики наполягають на минулих здобутках, значному потенціалі її розвитку, справедливо звертаючи увагу на те, що українські фахівці з вищою освітою часто знаходять гідне місце на світовому ринку праці. З іншого боку, зустрічаємо значне незадоволення суспільства, у першу чергу роботодавців, якістю університетської підготовки, слабким зв'язком з ринком праці та наукою, про що свідчать різноманітні опитування, міжнародні порівняння, рейтинги та моніторинги [там само, с. 5-6].

Освіта є ключовим елементом забезпечення сталого розвитку людського потенціалу. Вона готує людину до труднощів сучасного життя, забезпечує їй право на інтелектуальний, професійний та соціальний вибір [там само, с. 6].

Освіті як виду економічної діяльності належить вагоме місце в структурі національної економіки [там само, с. 7].

На рис. 1.6 зображена структура валової доданої вартості (ВДВ) за видами економічної діяльності у 2015 році.

*Рис. 1.6 Валова додана вартість за видами економічної діяльності в ринкових цінах (2015)
Джерело: сформовано на підставі: [166, с. 16-17].*

Можна констатувати, що «освіченість працівників позитивно впливає на рівень прибутковості бізнесу». Відтак, «інвестування роботодавцем у підвищення професійних компетентностей працюючих є важливою складовою розвитку бізнесу. В Україні витрати бізнесу на професійну освіту не завжди відповідають завданням соціально-економічного розвитку суспільства». Недостатня якість підготовки фахівців з вищою освітою може бути цьому причиною [там само, с. 8].

Фахівці з вищою освітою посідають ключову позицію у складі української економіки. Так, за даними державної служби статистики у 2016 році працівники з вищою освітою становили понад 70 % зайнятого населення України [198, с. 56] (рис. 1.7).

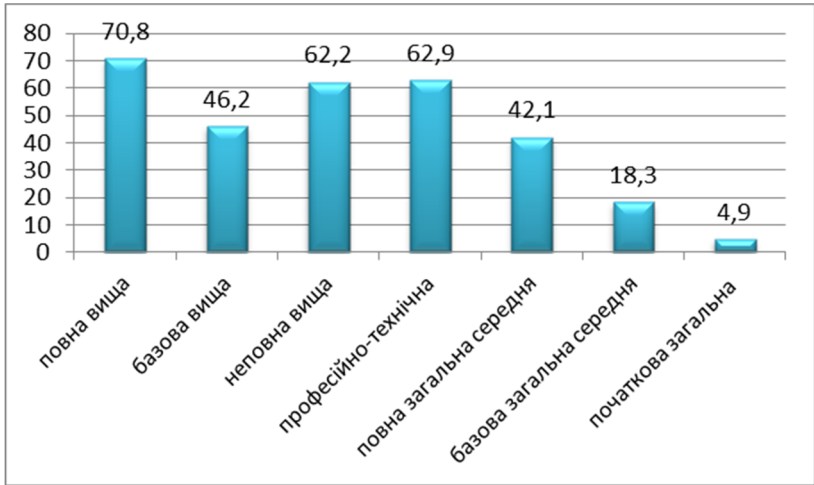

Рис. 1.7 Рівень зайнятості населення за освітою (у % до населення відповідного рівня освіти)

Джерело: сформовано на підставі: [198, с. 56].

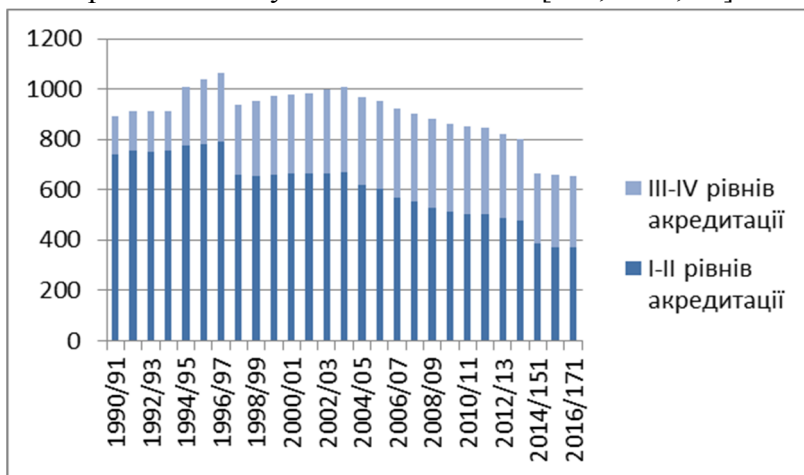
Польський дослідник вищої освіти М. Квієк, аналізуючи зміни місії та ролі університетів у сучасному суспільстві, зазначає, що роль університетів як агентів економічного зростання та економічної конкурентоспроможності, рушієм яких виступає знання, набуває глобального визнання, що підтверджує зміну традиційного визначення ролі університету в суспільстві [132, с. 24; 59].

На початок 2016/17 навчального року (далі в дужках для порівняння – на початок 2000/01 навчального року) працювало 287 (315) вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації та 370 (665) вищих навчальних закладів I-I-II рівнів акредитації (рис. 1.8).

Максимальною кількістю вищих навчальних закладів була: 790 – на початку 1996/1997 навчального року (I-II рівнів акредитації) та 353 – на початку 2008/2009 навчального року (III-IV рівнів акредитації).

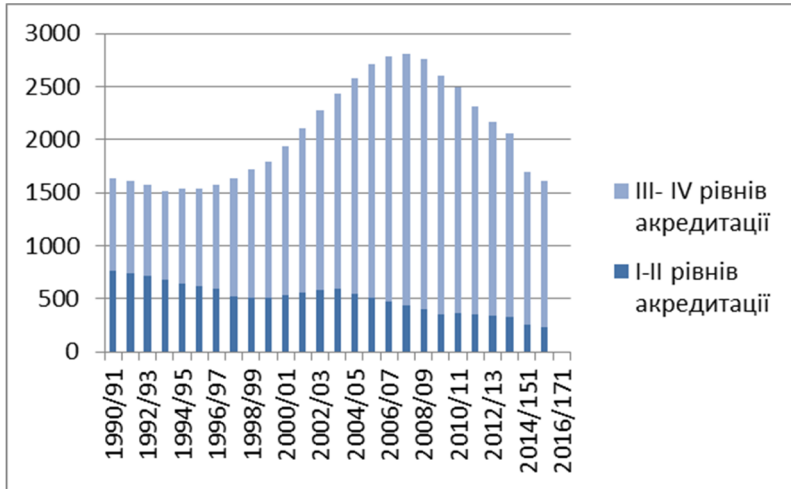
Питання скорочення кількості вищих навчальних закладів шляхом їх укрупнення стало одним із основних у страте-

гічному баченні влади шляхів реформування національної системи вищої освіти. «Необхідно також вирішувати проблему оптимізації мережі навчальних закладів усіх освітніх рівнів. Перспективною є стратегія укрупнення закладів професійної та вищої освіти. Створення на базі декількох навчальних закладів потужних центрів професійної підготовки чи великих університетів має цілий ряд переваг. Концентрація викладацьких кадрів, потужна інфраструктура дозволять гнучкіше формувати траєкторії навчання, швидше реагувати на запити суспільства і економіки у кваліфікованих фахівцях, ефективніше організувати виробничі практики та наукові дослідження» [132, с. 24; 97].

*Рис. 1.8 Кількість вищих навчальних закладів на початок навчального року (одиниць)
Джерело: сформовано на підставі: [170].*

На початок 2016/17 навчального року (далі в дужках для порівняння – на початок 2000/01 навчального року) у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації навчалося 1369,4 тисяч студентів (1402,9), у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації – 217, 3 (528) (рис. 1.9).

*Рис. 1.9 Кількість студентів у вищих навчальних закладах на початок навчального року (тисяч осіб)
Джерело: сформовано на підставі: [170].*

Видатки на вищу освіту у 2000-2016 рр. за даними Державної служби статистики України склали у % до загальних видатків – від 4,4 % (2016 р.) до 6,6 % (2010 р.); у % до ВВП – від 1,3 % (2000 р.) до 2,3 % (2010 р.) (рис. 1.10).

З часу проголошення незалежності вищі навчальні заклади України, їхні студенти, аспіранти та співробітники постійно прагнули брати участь у програмах навчання і стажування за кордоном і, передусім, у країнах Європи. Академічна мобільність позитивно оцінюється університетським співтовариством як дієвий інструмент трансферу нових знань, передових наукових, дидактичних та управлінських технологій, який дозволяє наближувати вітчизняну науково-освітню сферу до світового рівня. На жаль, фінансовий стан української держави нині не дає можливостей розраховувати на її більш активну участь у підтримці мобільності [160, с. 116-117].

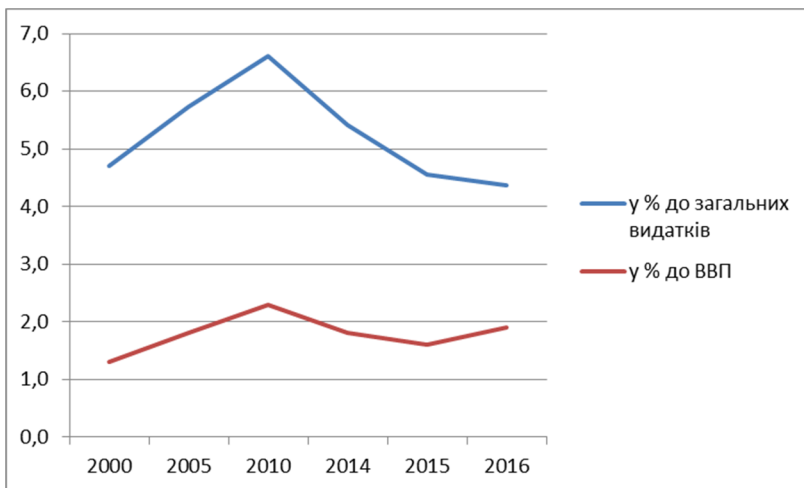

Рис. 1.10 Видатки зведеного бюджету на вищу освіту у 2000 - 2016 роках (у % до загальних видатків та у % до ВВП)

Джерело: сформовано на підставі: [170].

Дані про власне студентську міжнародну мобільність в Україні відсутні. За оцінкою авторів моніторингового дослідження «Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження» [160] міжнародна мобільність студентів українських ВНЗ в країни ЄПВО знаходиться в межах 5 000-10 000 осіб на рік (0,5-1,0 % від контингенту студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації денної форми навчання), а з урахуванням літніх та зимових шкіл, мовних курсів, волонтерської діяльності, закордонної практики, стажувань тощо може перевищувати 20 000 (2 %) [там само, с. 118].

Відзначають, що студенти ВНЗ I-II рівнів акредитації та студенти заочної форми навчання практично не приймають участі в програмах мобільності [там само, с. 118].

«Українці є бажаними студентами для університетів країн Центральної Європи, які, у свою чергу, виступають

донорами систем вищої освіти країн Північної та Західної Європи» [160, с. 119].

Відсоток громадян України, які здобувають диплом за кордоном у межах ЄПВО має тенденцію до зростання (насамперед, за рахунок випускників ВНЗ Польщі). Значне збільшення українських студентів у Польщі спостерігається з 2012 року, що зумовило зростання кількості випускників з 2015-2016 років [там само].

Відзначають, що значний відсоток українських випускників європейських та американських університетів планує продовжити кар'єру в країнах Європейського Союзу, США та Канаді. Одним із небагатьох алгоритмів збереження орієнтованих на виїзд студентів, на думку авторів вище згаданого моніторингового дослідження, мають стати програми подвійних та спільних дипломів з університетами країн ЄС [там само].

Україна поступово стає більш привабливою для іноземних студентів. Кількість іноземних студентів в Україні (2011-2016) зображена на рис. 1.11.

Розвиток програм мобільності спирається, переважно, на зовнішні ресурси (стипендії, гранти, проекти та програми ЄС). Досягнення стратегічних цілей можливе лише «в разі поетапного суттєвого збільшення державної підтримки академічної мобільності» [160, с. 120].

Фінансові заходи для підтримки студентської мобільності в Україні носять обмежений характер. У 2011–2013 роках діяла урядова програма організації навчання студентів та аспірантів, стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних іноземних вищих навчальних закладах та наукових установах. До переліку таких закладів було включено більше 170 університетів з 23 країн світу. Найбільше представництво серед них отримали університети з Франції, Німеччини, США, Великої Британії. Серед закордонних університетів також були представлені інші

країни Європи, Азії та Америки. У 2011 році на навчання або стажування у провідних закордонних університетах у межах цієї програми було направлено 275 осіб: 106 студентів, 82 аспіранта та 87 науково-педагогічних працівників. У 2012 році – 353 особи, з них: 180 студентів, 73 аспіранта та 100 науково-педагогічних працівників. У 2013 році – 305 осіб, з них: 138 студентів, 75 аспірантів та 92 науково-педагогічні працівники [160, с. 125-126].

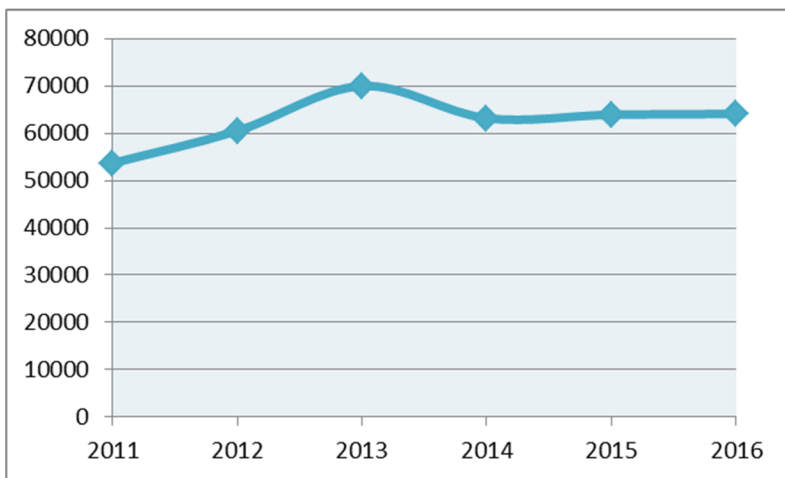

Рисунок 1.11 Кількість іноземних студентів в Україні (2011-2016) (за даними ДП «Український державний центр міжнародної освіти» МОНУ, 2017) Джерело: [98].

Прикладом вітчизняної підтримки може бути Програма «Всесвітні студії» Фонду Віктора Пінчука, яка діє з 2010 року і надає щорічно 15–20 індивідуальних грантів випускникам бакалаврських програм для навчання на магістерських програмах у найбільш рейтингових світових університетах. Варто зазначити, що грант забезпечує витрати на оплату навчання, придбання підручників та медичне страхування і, зазвичай, покриває до 60 % усіх необхідних витрат. Існує також певна кількість невеликих

програм для навчання студентів за кордоном, які створені на рівні міжурядових домовленостей. Періодично конкурси на участь у програмах двостороннього міжнародного співробітництва оголошує МОН України. Сучасні програми мобільності здійснюється за кошти проектів та грантів, які надаються іноземними країнами або їх союзами, міжнародними (а інколи вітчизняними) донорами чи відповідно до укладених між університетами договорів. Найчастіше – програма Erasmus+. Статистика надання фінансової підтримки мобільності з боку фондів, іноземних університетів та міжнародних програм в Україні не ведеться. До інших заходів з підтримки студентської мобільності можна віднести системну роботу багатьох провідних державних та приватних університетів щодо створення мереж партнерств з навчальними закладами, передусім, країн ЄС, які передбачають можливість здійснення мобільності студентів на основі міжуніверситетських договорів. У деяких з цих документів передбачається часткове фінансування витрат, пов'язаних з мобільністю, за рахунок приймаючої сторони (зменшення або скасування оплати за навчання, пільги в оплаті проживання в гуртожитку, надання стипендій тощо). Серед інших підходів найбільш перспективними виглядає укладання міжуніверситетських договорів, які спрямовані на здобуття студентами одночасно двох чи більше дипломів про вищу освіту [там само, с. 125-126].

Державне управління вищою освітою в Україні являє собою складну вертикальну ієрархічну структуру, відмінною рисою якої є високий рівень централізації управління. Однак європейський досвід свідчить, що центральний рівень управління повинен встановлювати нормативну базу, регіональний рівень управління – забезпечувати їх виконання, а разом вони повинні створювати умови для реалізації цих норм [220, с. 8].

Надмірна централізація державного управління є невиправданою в сучасних умовах. Аналіз повноважень Міністерства освіти і науки України свідчить про їх перебільність, що унеможлиблює ефективність державного управління [172].

Серед найбільш гострих проблем, які сьогодні стримують розвиток освітньої галузі, не даючи можливості забезпечити належну якість вищої освіти, адекватну новим економічним та соціально-культурним умовам, слід відзначити:

- недостатню відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці;

- обмеженість доступу до якісної освіти окремих категорій населення;

- недосконалість змісту вищої освіти: державних стандартів, навчальних планів, програм, підручників тощо;

- недостатню зорієнтованість структури і змісту вищої та післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні проблеми, невідпрацьованість системи працевлаштування випускників;

- недосконалість системи моніторингу та оцінювання якості вищої освіти;

- повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи вищої освіти, упровадження в навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій;

- недостатній рівень соціально-правового захисту учасників навчально-виховного процесу;

- низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів;

- неефективність управління системою вищої освіти, недостатній розвиток самоврядування ВНЗ, залучення до управління громадських інституцій, роботодавців та інших користувачів освітніх послуг [188].

Сучасні дослідники відзначають, що розбудовчі процеси, започатковані у сфері вищої освіти, наразі значно сповільнюються через відсутність єдиної, узагальненої концепції розвитку системи, теоретико-методологічних основ управління нею з огляду на найновіші досягнення науки, зміну світоглядної парадигми. Існує необхідність формування та реалізації такої нової стратегії державної політики у сфері вищої освіти, що відповідала б як наявним загальносвітовим тенденціям, так і внутрішнім тенденціям розвитку економічної, соціально-політичної та культурної сфер життя українського суспільства, таким як: формування ринкових відносин; збільшення потреб громадян у професійному зростанні та самореалізації; потреба особи володіти новими технологіями для впровадження їх в економіку; швидка зміна виробництва; демократизація суспільно-політичних відносин тощо [121].

На сучасному етапі розвитку системи вищої освіти в Україні не вистачає «системної координації, глибокого наукового аналізу, послідовності в реалізації прийнятих програмних документів» [196, с. 84].

Розроблення державної освітньої політики має ґрунтуватися на всебічному аналізі, виявленні та порівнянні можливих варіантів розвитку, установленні пріоритетних напрямків управління системою освіти та контролю за нею [221].

Найбільш гострі проблем, які сьогодні стримують розвиток освітньої сфери, не даючи можливості забезпечити належну якість вищої освіти, адекватну новим економічним та соціально-культурним умовам: недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці; обмеженість доступу до якісної освіти окремих категорій населення; недосконалість змісту вищої освіти: державних стандартів, навчальних планів, програм; недостатня зорієнтованість змісту вищої освіти на потреби суспільства; недосконалість сис-

теми моніторингу та оцінювання якості вищої освіти; повільне здійснення інформатизації системи вищої освіти, упровадження в освітній процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій; недостатній рівень соціально-правового захисту учасників освітнього процесу; низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів; неефективність управління системою вищої освіти, недостатній розвиток самоврядування, залучення до управління громадських інституцій, роботодавців та інших користувачів освітніх послуг.

Процеси у сфері вищої освіти сповільнюються через відсутність концепції її розвитку. Таким чином, обґрунтовано необхідність розроблення механізмів реалізації ефективної стратегії державної політики у сфері вищої освіти, яка відповідатиме світовим тенденціям та внутрішнім потребам національної економіки, соціально-політичної та культурної сфер життя українського суспільства.

Частина 2

**Європейська державна
політика у сфері
вищої освіти в контексті
механізмів реформування**

Розділ 2.1. Європейський простір вищої освіти: механізми реалізації державної політики у процесі впровадження положень Болонської декларації

Приєднавшись до Болонського процесу, Україна приєдналась до процесу реформування, модернізації та синхронізації своєї системи вищої освіти відповідно до нових реалій і викликів глобалізації. Болонський процес – один із найбільш яскравих прикладів політичного співробітництва у сфері вищої освіти. Це приклад інтернаціоналізації вищої освіти на регіональному європейському рівні, спроба колективної максимізації віддачі від можливостей, створюваних глобальною академічною спільнотою. В основі Болонського процесу – усвідомлення все більш значущої ролі вищої освіти в соціально-політичному розвитку Європи.

Після більше ніж десяти років участі України в Болонському процесі актуальним видається аналіз механізмів реалізації положень Болонської декларації.

Оцінка реформи вищої освіти в Україні за результатами виконання завдань, визначених у межах етапів Болонського процесу, не повною мірою, на думку дослідників, відповідає суспільним запитам і професійним очікуванням щодо реформування вищої освіти [141, с. 58].

Зазвичай навіть в академічній спільноті значення Болонського процесу недооцінюється, його зміст зводиться лише до запровадження кредитно-модульної системи та додатка до диплома європейського зразка. У зв'язку з цим важливим убачається з'ясування сутності та механізмів запровадження Болонського процесу.

У науковій літературі Болонський процес розглядається як «загальноєвропейська відповідь» урядів на європейські виклики та можливості глобалізації. Його довгострокова мета – продовження, розширення та поглиблення багатовікової традиції європейської співпраці в освітній сфері для форму-

вання привабливого та конкурентоспроможного європейського простору вищої освіти на міжнародному рівні [14].

В основі Болонського процесу – усвідомлення спільності для всіх європейських систем вищої освіти, незважаючи на їхню національну специфіку, можливості та виклики. Це також розуміння вирішальної ролі вищої освіти в соціально-політичному розвитку Європи. Болонський процес, що виник як інструмент утримання Європою своєї привабливості та переваг перед викликами глобалізації та постійно зростаючою конкуренцією у сфері надання освітніх послуг, змінив форму та зміст вищої освіти Європи, підвищивши ступінь її здатності до порівняння, мобільність та визнання кваліфікацій, а також зміцнив довіру в рамках загальноєвропейського освітнього простору за допомогою розвитку системи забезпечення якості. Болонський процес має також міжнародно-політичне значення, пов'язане, у першу чергу, зі створенням європейського простору вищої освіти, що має свою структуру, цілі розвитку та поєднує освітні сфери європейського та євразійського просторів [16].

Болонський процес спричинив появу багатьох істотних реформ у сфері вищої освіти, прийнятих у Європейському Союзі в кінці 90-х років ХХ століття. Ці реформи були покликані вирішити питання щодо:

- відповідальності суспільства за вищу освіту та наукові дослідження;
- організації управління у сфері вищої освіти;
- соціального аспекту вищої освіти;
- ролі та цінності вищої освіти і наукових досліджень у сучасному, глобалізованому суспільстві зі зростаючими кваліфікаційними вимогами внаслідок постійних змін [14].

Основним завданням процесу було створення Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО), у якому вища освіта була б гармонізованою та модернізованою та взаємно узгодженою для університетів. Були виділені такі цілі ЄПВО:

- прискорення мобільності студентів, випускників та викладацького складу в усьому європейському регіоні;
- підготовка студентів для майбутнього кар'єрного росту та життя в цілому як активних громадян у демократичному суспільстві;
- забезпечення загальної доступності якісної освіти, заснованої на принципах демократії та академічної свободи [80, с. 182].

У цій частині уявляється важливим аналіз основних принципів Болонської системи. Загальна схема ідеї та змісту Болонського процесу представлена на рисунку 2.1.

Університет, організований за принципами Болонської системи, – це університет, який:

- досяг інституційної автономності;
- володіє сучасними адміністративними структурами та методами;
- несе відповідальність перед зацікавленими сторонами (студенти, батьки, випускники, роботодавці, інші університети, громада та держава);
- налагоджує партнерство з діловим співтовариством;
- характеризується диверсифікованими джерелами доходів;
- заохочує та стимулює студентів за відмінну успішність;
- володіє ефективною системою та механізмами забезпечення і підвищення якості освітніх послуг;
- надає відповідні умови для навчання;
- має діючі програми вищої освіти, що відображають особистісно-орієнтоване навчання завдяки впровадженню адміністративних, педагогічних і навчальних методів, орієнтованих на студента з метою розвитку у нього відповідальності за власну освіту;
- підтримує принцип освіти протягом усього життя за допомогою впровадження гнучких освітніх програм, що враховує результати отриманого формального та неформального навчання з метою вдосконалення знань і навичок студентів незалежно від їх віку;

- застосовує компетентнісний підхід у навчанні з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників;
- впроваджує міжнародні програми подвійних і спільних ступенів [72, с. 20].

Цілями університетів, згідно з принципами Болонського процесу, є:

- надання рівних можливостей отримання вищої освіти для всіх;

- впровадження соціальних, економічних інновацій та творчих ідей;

- передача активних знань за допомогою взаємодії з суспільством;

- забезпечення міждисциплінарного викладання та навчання;

- сприяння мобільності студентів за допомогою програм обміну;

- особлива увага приділяється студентам із соціально незахищених груп [там само].

Упровадження Болонської системи організації ВНЗ створює певні можливості:

- Запровадження методів управління, викладання та навчання, орієнтованих на студентів, за яких навчання зосереджується на їх потребах і сприяє розвитку почуття відповідальності за власне навчання, а також підвищує мотивацію студентів до навчання, показники успішності, що, в кінцевому результаті, підвищує конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

- Створення середовища, в якому заохочується освіта протягом усього життя, що дозволяє людям будь-якого віку підвищувати та вдосконалювати свої навички і знання.

- Запровадження форми навчання, заснованої на компетентнісному підході, що забезпечує студентів тими знаннями та навичками, які потрібні роботодавцям.

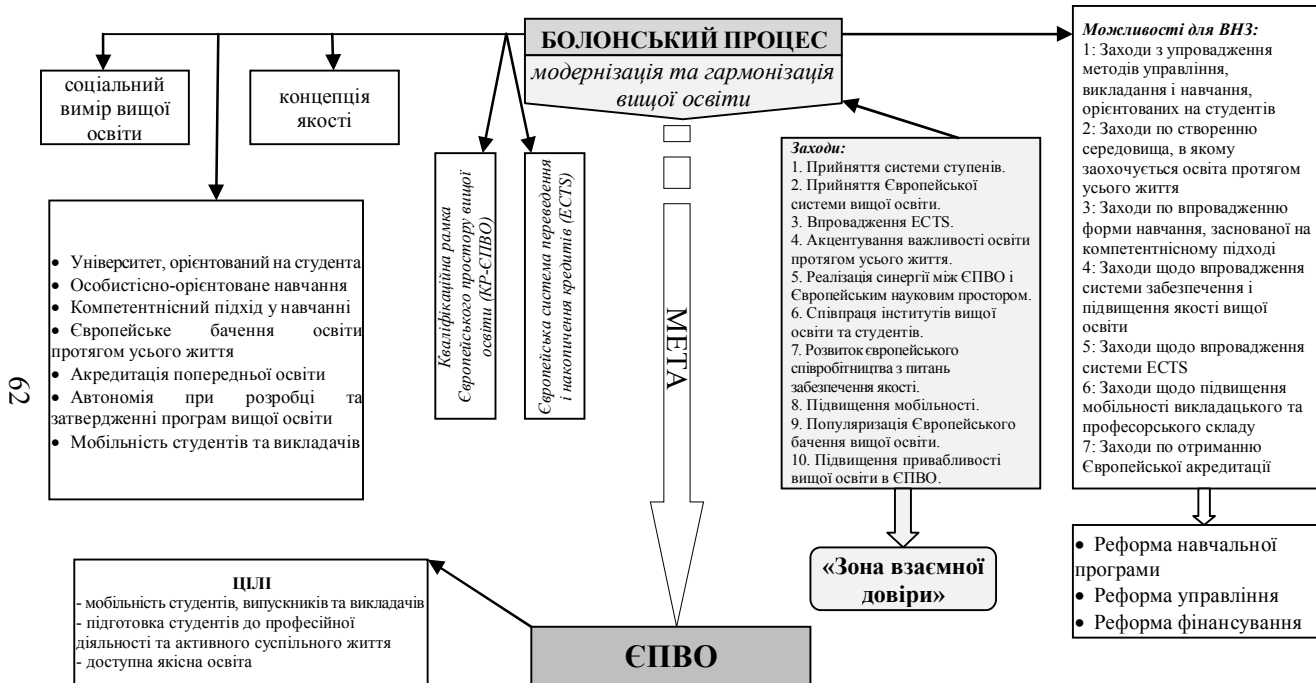

Рис. 2.1 Болонський процес: основні принципи та механізми запровадження

– Запровадження системи забезпечення та підвищення якості вищої освіти в контексті розширення автономності університету і ролі роботодавців, які забезпечують випускників навичками та знаннями, які необхідні у професійній сфері.

– Введення в дію Європейської системи ECTS, які зміцнюють прагнення місцевих студентів продовжувати освіту в Європі, з одного боку, та сприяють розробці програм подвійних і спільних ступенів, залучаючи студентів з інших регіонів Європи, з іншого боку.

– Забезпечення мобільності викладацького та професорського складу, що дозволяють їм ознайомлюватися з різними підходами до вирішення загальних проблем вищої освіти, а також сприяє розробленню та впровадженню програм наукових, подвійних і спільних ступенів.

– Заходи щодо отримання Європейської акредитації, необхідної для міжнародного визнання якості програм вищої освіти, які сприяють розвитку та реалізації програм подвійних і спільних ступенів та мотивують студентів продовжувати освіту в Європі [40].

Болонська декларація узгодила десять заходів, завдяки яким стало можливо гармонізувати та модернізувати європейську вищу освіту:

1. Прийняття єдиної системи ступенів для підвищення мобільності студентів.

2. Прийняття європейської системи вищої освіти із сумісними кваліфікаційними рамками.

3. Впровадження ECTS для визначення вимог із присудження ступенів.

4. Акцентування важливості освіти протягом усього життя за допомогою впровадження гнучких методів навчання; визнання результатів попередньої освіти.

5. Реалізація синергії за допомогою реформування системи наукових досліджень між ЄПВО та Європейським дос-

лідним простором з метою: гармонізації системи наукових досліджень з урахуванням пріоритетів європейського фінансування; впровадження соціально-економічних інновацій.

6. Співпраця інститутів вищої освіти та студентів для досягнення таких цілей: удосконалення методологій і стандартів вищої освіти; охоплення студентів із соціально незахищених груп; запровадження особистісно-орієнтованого навчання та викладання; посилення співпраці з університетами з інших країн; запровадження механізмів всебічної прозорості; рівний доступ до державного фінансування вищої освіти.

7. Розвиток європейського співробітництва з питань забезпечення якості на інституційному, державному та європейському рівнях для поліпшення якості європейської вищої освіти, впровадження системи перезарахування кредитів, розробки програми щодо присвоєння та визнання подвійних і спільних ступенів.

8. Підвищення мобільності студентів і випускників.

9. Популяризація Європейського виміру вищої освіти для підвищення міжнародного рейтингу європейських університетів.

10. Підвищення привабливості вищої освіти в ЄПВО для залучення більшої кількості міжнародних студентів [15].

Ці заходи послужили основою для створення «зони взаємної довіри». Їх основною метою було надання допомоги країнам-учасникам під час впровадження системи визнання ступенів програм вищої освіти в аспекті зростаючої мобільності студентів та випускників.

Необхідно відзначити, що ЄС є лише частиною ЄПВО, що складається з 48 країн-учасниць, з яких 27 – країни ЄС. Це відображає масштабність проекту стандартизації системи вищої освіти. У разі приєднання до ЄПВО кожна країна-учасниця повинна переглянути і, в кінцевому результаті, скоригувати нормативно-правову базу та систему

фінансування вищої освіти для досягнення цілей гармонізації та модернізації, а також створення взаємної довіри на просторі вищої освіти. За такого підходу передбачається наявність політичних механізмів, необхідних для впровадження процесу реформ вищої освіти та забезпечення участі в ньому всіх зацікавлених сторін вищої освіти (університети, викладачі, студенти, бізнес-спільноти та неурядові організації) [93].

Згідно з доповіддю Європейської комісії, університети не повинні відокремлювати себе від решти світу. Їх наукові досягнення повинні використовуватися у громадських інтересах. Для досягнення цього, на думку європейських експертів, потрібно залучати наукових дослідників у «глобальну науково-дослідницьку мережу», а не залишати їх в ізольованому просторі. Завдання університетів – передати знання суспільству та підвищити продуктивність економіки. З урахуванням обмеження державного фінансування та зростання витрат на освіту і наукові дослідження стало очевидно, що в майбутньому фінансування університетів повинно бути диверсифікованим. Таким чином, пошук нових джерел фінансування ВНЗ перетворився у стратегічне завдання [32].

Європейська комісія позначила необхідність здійснення країнами-учасницями ЄПВО модернізації та гармонізації власних систем вищої освіти, що зводиться до такого:

– «Усунення бар'єрів між університетами в Європі»: кількість студентів, які проводять як мінімум один семестр за кордоном, має подвоїтися, що у свою чергу приведе до більшої мобільності та обміну знаннями [там само].

– «Забезпечення реальної автономності та відповідальності університетів»: автономність і відповідальність можуть принести позитивні результати з погляду управління, що своєю чергою посилять їх відповідальність за показники діяльності [там само].

– «Стимулювання партнерства з бізнес-спільнотою»: формування партнерських відносин між університетами та підприємцями має вагоме значення для розвитку суспільства. У результаті такої співпраці в університетів з'явиться більше можливостей для розробки способів вирішення таких практичних питань, як патентування, ліцензування, захист інтелектуальної власності [там само].

– «Надання збалансованої для ринку праці комбінації навичок і компетенцій»: забезпечення працевлаштування випускників повинно бути результатом здобуття вищої освіти. Для подолання дисбалансу між попитом і пропозицією на ринку праці, невідповідностей між вимогами роботодавців і особистими якостями, навичками та компетенціями випускників, необхідно застосовувати інноваційні методи навчання; практичне навчання; формувати підприємницький дух [там само].

– «Скорочення дефіциту фінансування, підвищення ефективності фінансування освіти і наукових робіт»: соціальна рівність і рівний доступ до вищої освіти соціально незахищених груп має стати стратегічно важливим; університети повинні фінансуватися пропорційно результатам своєї діяльності, а не статусу [там само].

– «Міждисциплінарність і трансдисциплінарність»: інтегрування дослідження в навчання, поширення навчання та дослідження серед усіх дисциплін вимагають співпраці між університетами та здійснення з урахуванням поточних ринкових, громадських і світових тенденцій для досягнення відповідності сучасним вимогам [там само].

– «Активні знання через взаємодію із суспільством»: суспільство має розуміти специфіку діяльності університетів, але в той же час воно має посилати чіткий сигнал університетам щодо тих напрямів, які вважаються пріоритетними в суспільстві [там само].

– «Заохочення відмінних успіхів на вищому рівні»: привабливість вищої розуміється як наявність цікавих умов для роботи та навчання, а також середовища, в якому викладачам пропонуються привабливі перспективи кар'єрного зростання, а талановитим студентам та науковцям – всебічна підтримка та розвиток потенціалу [там само].

– «Підвищення привабливості та репутації Європейського простору вищої освіти в світі»: боротьба з «відтоком мізків» є одним з пріоритетів, що послужило обґрунтуванням для модернізації вищої освіти. Ця мета може бути досягнута за умови розширення наукових і університетських мереж, підвищення багатостороннього співробітництва та мобільності [там само].

Програма модернізації вищої освіти в ЄПВО в загальному вигляді зводиться до таких реформ:

– реформа навчальної програми: впровадження триступеневої системи (бакалаврат-магістратура-докторантура), компетентнісного підходу до навчання, гнучких освітніх підходів, визнання ступенів і мобільності студентів;

– реформа управління: впровадження автономності університетів, формування стратегічного партнерства (включаючи партнерство з підприємцями) та забезпечення якості;

– реформа фінансування: диверсифікація джерел доходів університетів (комерційна основа, гранти і кредити), які найкращим чином забезпечують підвищення показників ВНЗ, а також сприяють рівності, доступності та ефективності [там само].

Р. Кілінг відзначає важливість ролі Європейської комісії у фінансуванні програм Болонського процесу. Програми ЄС у вищій освіті сьогодні підтримують багато різноманітних напрямів, починаючи від лінгвістичної підтримки, дистанційного та електронного навчання, освіти для дорослих і закінчуючи зовнішніми зв'язками з країнами, що не входять до складу ЄС [54, с. 218].

Включення *соціального виміру* до порядку Болонського процесу є результатом ініціативи, розпочатої студентами, які взяли участь у зустрічі міністрів у Празі в 2001 році [75].

У 2005 році в Бергенському комюніке було підтверджено, що соціальні аспекти стали складовою частиною ЄПВО [13].

Труднощі для урядів країн-учасниць полягали в необхідності вироблення шляхів забезпечення рівних можливостей отримання вищої освіти.

Основні цілі соціального виміру вищої освіти відповідно до Болонського процесу:

- Рівні можливості отримання вищої освіти.
- Посилення соціального, культурного та економічного розвитку суспільства.
- Підвищення якості та привабливості європейської вищої освіти.
- Створення відповідних умов праці для співробітників та умов для навчання студентів.
- Надання державної допомоги соціально вразливим групам студентів.
- Використання гнучких освітніх методів забезпечення кращої доступності вищої освіти та досягнення кращої успішності.
- Залучення студентів у процес управління системою вищої освіти [15].

Болонська робоча група визначила пріоритети ЄПВО на глобальному рівні:

- Надання точної інформації про вищу освіту в ЄПВО.
- Підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти у світі.
- Посилення міжнародної співпраці.
- Сприяння діалогу в питаннях формування та реалізації політики у сфері вищої освіти.
- Забезпечення міжнародного визнання кваліфікацій вищої освіти [16].

Таким чином, інституційна автономність та академічна свобода є центральними елементами процесу оновлення системи вищої освіти відповідно до принципів Болонської декларації.

Концепція якості є фундаментальним елементом Болонського процесу. Вона пов'язана з метою впровадити культуру високої якості в ЄПВО. З цим наміром у Болонський процес був введений комплекс стандартів і методологій внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості для використання університетами та агентствами забезпечення якості. Основна відповідальність за забезпечення якості згідно з ідеєю Болонського процесу належить вищому навчальному закладу. Внутрішнє забезпечення якості включає всі процедури, що проводяться ВНЗ для того, щоб якість програм і кваліфікацій відповідало власним вимогам і вимогам органів, уповноважених їх розробляти та застосовувати. Зовнішня перевірка якості, що проводиться агенціями із забезпечення якості, надає необхідну інформацію зацікавленим сторонам. У сукупності внутрішнє забезпечення системи якості та зовнішня перевірка спрямовані на впровадження стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти [55, с. 25].

Два стовпи Болонського процесу – Кваліфікаційна рамка Європейського простору вищої освіти (КР-ЄПВО) та Європейська система переведення і накопичення кредитів (ECTS). КР-ЄПВО є основною рамкою кваліфікацій вищої освіти, яка забезпечує прозорість відносин між Національними кваліфікаційними рамками (НКР), які встановлюють кваліфікаційні вимоги. Це механізм розрізнення кваліфікацій, що існують на просторі ЄПВО. Мета КР-ЄПВО – надання можливості окремим особам, університетам, роботодавцям і урядам усередині ЄПВО краще розуміти і зіставляти кваліфікаційні рівні систем вищої освіти різних країн, що у свою чергу підвищує мобільність студентів і випускників між країнами. Європейська система пере-

дення та накопичення кредитів (ECTS) є системою залікових кредитів, які присуджуються на основі навчального навантаження студента за виконання завдань для досягнення необхідних результатів успішності [46].

Принципи Болонського процесу лягли в основу *Європейського виміру* модернізації та гармонізації національних систем вищої освіти. Були визначені такі дев'ять пріоритетних сфер університетської реформи:

1. Управління університетів.
2. Мобільність студентів та викладацького складу.
3. Автономність і відповідальність університетів.
4. Партнерство університетів із бізнес-спільнотою.
5. Міждисциплінарність і трансдисциплінарність в освіті та науковій діяльності.
6. Взаємодія вищої освіти із суспільством.
7. Заохочення відмінної успішності та активної діяльності.
8. Розробка та реалізація навчальних програм.
9. Фінансування університетів [38].

Зупинимося на основних положеннях ЄПВО.

Університет, орієнтований на студента. Ключем до побудови університету, орієнтованого на студента, є його відповідність потребам студентів. Це стосується не тільки навчання, а відповідно, викладацького складу. Університет, орієнтований на студентів, повинен бути обізнаний про їхні потреби для надання відповідних послуг, виконання навчальних програм і проведення факультативних занять. Такий університет має прагнути досліджувати актуальні потреби студентів, що зводяться до такого:

- навчальні вимоги;
- особистий розвиток;
- адаптація до університетського життя;
- майбутня кар'єра та професійні прагнення;
- прагнення в області нетворкінгу [96].

Особистісно-орієнтоване навчання. В університеті, що відповідає вимогам Болонського процесу, принцип особистісно-орієнтованого навчання повинен бути застосований у всіх аспектах його діяльності. Орієнтованість на студента має на увазі таке:

- студенти є центром навчального процесу;
- студенти мають право вибору та академічної свободи;
- студенти повинні приймати особисту відповідальність за власну вищу освіту [там само].

Згідно з принципом особистісної орієнтованості всі зацікавлені сторони у вищій освіті відіграють важливу роль в освітньому процесі. Викладацький склад повинен мотивувати студентів на досягнення академічного успіху. Студентам необхідно надавати підтримку для реалізації цілей особистісного розвитку за допомогою використання підходів у викладанні, які б могли позитивно впливати на них, мотивувати і надихати на подальше навчання [там само].

Компетентнісний підхід у навчанні, перш за все, спрямований на результати навчання, які пов'язані з:

- потребами ринку праці, які визначаються роботодавцями, галузевими та професійними асоціаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування;
- освітніми потребами, обумовленими університетами, що пропонують студентам програми навчання, які сприяють їх саморозвитку [95].

Ключові компетенції можна визначити з використанням наявного міжнародного досвіду. Наприклад, проект Європейської комісії «ТЮНІНГ» визначає загальні та унікальні компетенції для Європейського простору вищої освіти. Цей підхід був розроблений університетами у процесі впровадження, оцінювання та підвищення критеріїв якості навчальних програм бакалаврату та магістратури і призначений для використання самими університетами. Проектом установлені вимоги щодо знань та умінь здобу-

вачів освіти. Таким чином, визначаються чіткі очікування від академічного рівня випускників у певній предметній галузі у частині завдань, які вони навчені вирішувати, а також необхідного досвіду та відповідальності [95].

Європейський вимір освіти протягом усього життя. Популяризація освіти протягом усього життя була четвертою у списку цілей, включених у Болонську декларацію. Виділяють дві важливі цілі освіти протягом усього життя:

– Сприяння розвитку активної громадянської позиції з особливим акцентом на участі людей у всіх сферах соціального та економічного життя, сприяння їх належності до суспільства та можливості висловлювати власну думку».

– Підвищення можливості працевлаштування та конкурентоспроможності на ринку праці як безсумнівна умова для досягнення повного працевлаштування та підвищення європейської конкурентоспроможності та процвітання економіки [96].

Європейський вимір – це всеосяжний та систематизований підхід до освіти протягом усього життя на території ЄПВО, який:

– надає кожній особистості рівні можливості для освіти протягом усього життя з метою побудови інклюзивного суспільства;

– дозволяє людям навчатися протягом усього життя за допомогою гнучких принципів організації вищої освіти;

– гарантує відповідність знань і навичок сучасним вимогам, що висуваються до професій за допомогою надання актуального та високоякісного навчання;

– готує людей до більш активної участі в усіх сферах сучасного соціального та політичного життя [там само].

Європейський вимір освіти протягом усього життя реалізується за допомогою таких механізмів:

– Гарантування доступності універсального та безперервного навчання для того, щоб люди могли розвивати та

вдосконалювати знання і навички, необхідні для постійної участі в житті суспільства.

– Підвищення рівня інвестування в людські ресурси.

– Розвиток ефективних методів викладання та навчання.

– Поліпшення способів розуміння, визнання та оцінювання процесу навчання і його результатів.

– Забезпечення безперешкодного доступу до високоякісної інформації та консультаційних ресурсів щодо існуючих можливостей для освіти протягом усього життя на всій території ЄПВО.

– Надання можливостей для навчання протягом усього життя за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій [там само].

Акредитація попередньої освіти. Цей вид акредитації передбачає визнання та оцінку знань, навичок і компетенцій, набутих студентом з різних джерел (самостійно, на курсах тощо) за умови, що вони збігаються з очікуваними результатами навчання тієї навчальної програми, залік з якої хоче отримати студент. Мета запровадження акредитації попередньої освіти – забезпечення альтернативних шляхів до отримання кваліфікацій. Необхідність у такій системі обумовлена, в основному, прагненням суспільства перейти до середовища, сприятливого для розвитку освіти протягом усього життя, в якому учні зможуть користуватися можливостями навчання на будь-якому етапі життя. Для того, щоб у населення була можливість та мотивація навчатися протягом усього життя, необхідно належним чином оцінювати досягнення в навчанні незалежно від його форми [16].

Автономія університетів. У межах Болонського процесу кожен університет повинен володіти академічної автономністю, достатньою для вибору їм профілю освіти, розробки і затвердження власних назв ступенів і програм навчання [21].

Процес розроблення та затвердження програм вищої освіти. Мета процесу розроблення та затвердження програм вищої освіти полягає в такому:

- Забезпечення бажаної якості програм навчання.
- Забезпечення послідовності застосування методик.
- Можливість для університету визначати та поширювати приклади застосування найкращих методик [18].

Мобільність студентів та викладачів. Буде справедливо охарактеризувати вимоги студентської мобільності як причину виникнення Болонського процесу. У 1970–1980-х роках все більша кількість європейських студентів хотіли скористатися можливістю проходити частину програми навчання в іншому університеті Європейського Союзу. Для фінансування таких студентів було створено програму «Еразмус». Однак студенти зіткнулися з проблемами, пов'язаними з відмінностями освітніх систем, особливо у частині зарахування результатів навчальних курсів (дисциплін), отриманих в іноземному університеті. Зміст дисциплін, еквівалентність залікових кредитів і систем оцінки виявилися основними труднощами. Вони були виявлені у ході Болонського процесу на території ЄПВО. Мобільність викладацького складу є першоосновою Болонського процесу завдяки тому, що вона сприяє співробітництву (наприклад, участь у конференціях, обмін ідеями, спільна дослідницька діяльність), покращує викладацьку діяльність і підвищує професійний розвиток [26].

Розглянувши основні принципи ЄПВО, можемо перейти до аналізу механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти у процесі впровадження положень Болонської декларації.

Процеси, що відбуваються останнім часом як у світі, так і в Україні здійснюють вплив на державну політику у сфері вищої освіти, а отже, вимагають приділення значної уваги розробленню такої політики та упровадженню ефективних механізмів її реалізації [162].

У контексті роботи під розробленням освітньої політики держави будемо розуміти процес наукового визначення цілей, завдань, напрямів і стратегічних пріоритетів, які ві-

дповідують суспільним інтересам, а також механізмів для їх впровадження.

Стверджують, що управління системою вищої освіти суттєво змінилося протягом останніх років унаслідок політичних ініціатив на національному та регіональному рівнях. Аналіз літератури з реформування системи вищої освіти вказує на поширення реформ у країнах Західної та Східної Європи протягом 1980-х та 1990-х рр., а також на підвищення темпів реформування наприкінці 1990-х рр. [66, с. 530].

Чотири головні механізми державного управління, а саме: *нормативно-правовий, фінансовий, соціально-культурний та інформаційний*, сприяли змінам у системах вищої освіти європейських країн.

Економічний розвиток привів Європу до процвітання та був тісно пов'язаний зі зростанням глобальної економіки знань. Фінансовий стан у Європі з 2008 р. не виглядає оптимістичною, беручи до уваги рецесію та державний борг у багатьох європейських країнах. Скрутне фінансове становище посилює проблеми з фінансуванням вищої освіти [там само].

Соціально-культурні зміни в Європі поєднуються зі зростанням попиту на вищу освіту. Незважаючи на негативні демографічні тенденції та ситуацію з міграцією, попит на вищу освіту не зменшився. Навпаки, можна виявити тенденцію поширення вищої освіти та зацікавленості в навчанні протягом життя [там само].

Розвиток інформаційних технологій сприяє трансформації засобів, за допомогою яких здійснюються процеси викладання та дослідження, що є ключовими функціями вищої освіти. Кожний з цих глибинних чинників як безпосередньо, так і опосередковано впливає на управління вищою освітою. Зазначені чинники є тим ґрунтом, на якому приймалися політичні рішення щодо реформування вищої освіти на національному та місцевому рівнях [там само, с. 528].

У результаті зміни нормативно-правової бази з'явилась потреба в нових методах державного управління. Замість

управління через ієрархію в поєднанні з академічним самоуправлінням, що було передбачено традиційними підходами в системі вищої освіти, континентальна Європа почала поступове запровадження систем управління, у яких важливу роль відіграють елементи ринку [12, с. 178].

Пропонуємо класифікувати механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти України у процесі впровадження положень Болонської декларації на основі критеріально-типологічного підходу:

- за функціональним призначенням:

– загальні механізми (нормативно-правовий, фінансовий, соціально-культурний, інноваційно-модернізаційний);

– специфічні (інституціоналізаційно-програмний, компаративний, механізм міжнародного співробітництва, самоуправлінський);

- за середовищем впливу:

– зовнішні механізми (політичний, економічний, інформаційно-комунікативний);

– внутрішні (соціоментальний, інституціональний, кадровий);

- за рівнем впливу

– транскордонний;

– національний;

– регіональний;

– інституційний.

Унаслідок упровадження Болонських реформ процес розроблення державної політики у сфері вищої освіти здійснювався за трьома моделями (рис. 2.2):

- модель «згори – донизу» – рішення ухвалюються на державному рівні управління, а потім доводяться до нижчих рівнів і конкретних виконавців (характеризується обмеженістю самостійності суб'єктів);

- модель «знизу – вгору» – формування політики розпочинається з нижніх структур управління, причому активно залучаються громадські організації, що беруть участь у ро-

зробленні та реалізації різних програм і проектів (характеризується повною самостійністю (автономністю) розвитку);

- «змішана» модель – об'єднання зазначених вище двох підходів, коли існує механізм залучення до розроблення політики державних службовців при централізованому управлінні (регіональна освітня політика формується та реалізується на регіональному рівні відповідно до сформульованих державою цільових орієнтирів розвитку) [29, с. 399].

Реформи в межах Болонського процесу передбачали розроблення інструментів європейської освітньої політики, а саме:

- Організаційно-інституційні:

– *Диверсифікація кадрового потенціалу* за допомогою використання засобів внутрішньої та зовнішньої мотивації праці для досягнення визначених цілей.

– *Реорганізація організаційної структури* за рахунок упровадження нових форм управління.

- Адміністративно-управлінські:

– *Посилення самоврядування* (підвищення відповідальності за прийняті рішення та їх наслідки).

– *Забезпечення якості* (зростання ролі таких методів, як оцінювання освітніх програм, створення міжнародних агентств з акредитації).

– *Моніторинг показників діяльності* (використання показників у процесі оцінювання розподілу ресурсів, результатів діяльності та ефективності).

– *Стратегічне управління* (заміна ролі менеджменту, функціями якого були зв'язки з громадськістю та підтримка внутрішнього середовища на стратегічне управління).

- Фінансово-економічні:

– *Диверсифікація фінансових джерел* (конкуренція університетів за отримання фінансування, диверсифікація діяльності університетів з урахуванням потреб окремих регіонів, державне стимулювання спонсорів та дослідних програм);

– Самофінансування (у всіх країнах розвивається державне конкурсне базове фінансування, яке означає, що спонукає шукати конкурсні державні гроші, мотивуючись навчальним навантаженням, позиціями, заробітною платою, пільгами);

– Бюджетування, орієнтоване на результат (перехід від постатейного бюджету до фінансування єдиною сумою пропорційно до отриманих результатів діяльності).

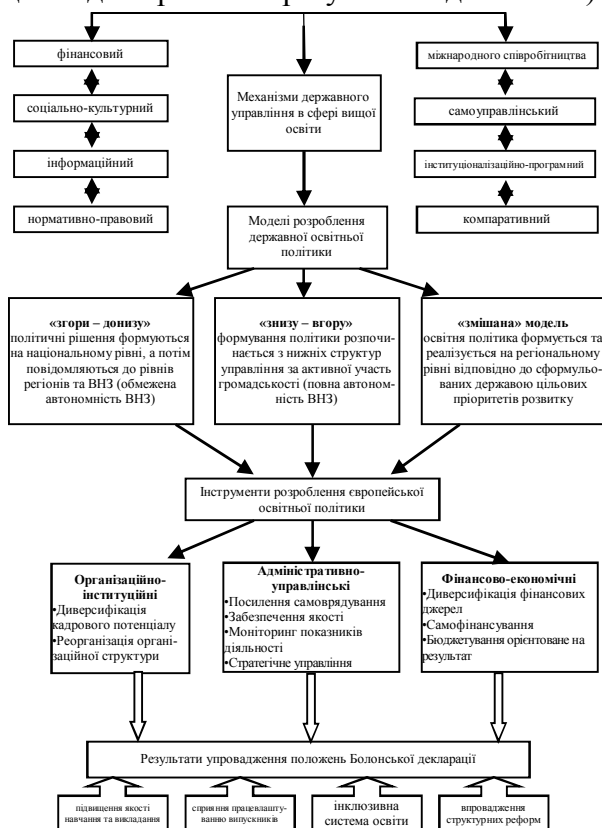

Рис. 2.2 Узагальнена модель реалізації положень Болонської декларації в системах вищої освіти європейських країн

Отже, впроваджуючи положення Болонського процесу в систему вищої освіти, європейські країни були поєднані прагненнями:

- надати рівні можливості щодо здобуття освіти всім громадянам;

- створити умови для залучення молоді до надбань світової науки та культури при збереженні національних традицій в освіті;

- орієнтувати освіту на всебічний розвиток особистості, ініціативу, творчу індивідуальність;

- посилити увагу до проблем інформатизації освіти;

- швидко реагувати на потреби економіки, суспільства і відповідно орієнтувати зміст освіти; різнобічно фінансово підтримувати розвиток вищої освіти.

Установлено, що моделі організації вищої школи, які склалися на європейському просторі вищої освіти, мають цінність для розуміння закономірностей розвитку суспільства, побудованого на принципах демократії, орієнтації на ринкові відносини, професійної конкуренції, забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру на засадах соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей.

Критичний досвід реформування систем вищої освіти європейських країн, урахування помилок, що виникли у процесі запровадження реформ, дозволить Україні уникнути цих проблем і, використовуючи міжнародний досвід, приймати адекватні управлінські рішення, знайти нові конструктивні форми для переходу до більш прогресивної системи освіти. Це уявляється можливим лише за умов осмислення нинішнього стану освіти, яка є історично утвореним феноменом, її проблем, сильних сторін та недоліків, урахування ментальних особливостей, а також соціально-економічних реалій життя суспільства.

Розділ 2.2. Фінансування вищої освіти країн Європейського Союзу: стратегічні пріоритети державної політики

Інвестиції в освіту є пріоритетною сферою в контексті Європи 2020 – стратегії розвитку ЄС на сучасний період. Інвестування освіти, підготовки та навчання протягом життя підтримує розвиток людського капіталу завдяки розширенню можливостей працевлаштування, активного громадянства та соціальної інклюзії, а особливо сприяє боротьбі та попередженню молодіжного безробіття та маргіналізації [38].

Питання фінансування є одним із ключових під час розроблення освітньої стратегії, оскільки поєднує три важливі аспекти: якість (співвідношення фінансування-результат-якість), доступ (соціальна справедливість щодо того, хто платить за освіту, і того, хто отримує вигоду від цього) та ефективність (пошук балансу між прибутками і витратами). Для багатьох урядів надання вищим навчальним закладам більшої самостійності у сфері виконання бюджетів є предметом національної стратегії.

Незважаючи на те, що більшість національних стратегій вищої освіти в Європі спрямовує ВНЗ більше покладатися на приватні джерела фінансування, пряме державне фінансування становить значну частку бюджету вищої освіти.

До основних механізмів прямого державного фінансування державних і залежних від держави приватних вищих навчальних закладів відносяться: бюджетні переговори з фінансуючим органом, засновані на бюджетних припущеннях ВНЗ; бюджет, встановлений фінансуючим органом на основі попередніх витрат; формули фінансування; виконання контракту, заснованого на стратегічних цілях; контракти, засновані на певній кількості випускників; фінансування спеціальних дослідницьких проектів [24].

У країнах Європи університети традиційно користуються дуже високим ступенем автономії, включаючи і питання фінансування. Значну автономію отримали університети Нідерландів. Вищі навчальні заклади Ісландії отримали повну автономію в управлінні своїми фінансовими ресурсами в 1997 р. У більшості інших країн університети порівняно нещодавно стали діяти більш автономно і почали розробляти свою політику розпорядження фінансами. Цей процес доповнюється також такими механізмами звітності, такими як річні звіти, внутрішній і зовнішній аудит тощо [2].

Встановлення прямої залежності між результатами, досягнутими ВНЗ, і їх фінансуванням є пріоритетом для центральних органів влади, зацікавлених в оптимізації фінансових витрат. Зазвичай це здійснюється за допомогою бюджетних переговорів і консультацій між ВНЗ і відповідними міністерствами. У багатьох країнах встановлено такий порядок (Естонія з 2002 р., Великобританія з 1986 р., Австрія з 2007 р., Фламандська громада Бельгії з 2008 р.) [141, с. 67].

Загалом, інтерес до проблеми ефективності державних витрат зростає з кінця 1980-х рр. Науковці виділяють три типи політики в цьому відношенні:

- *фінансування, орієнтоване на результат (performance funding)*;

- *бюджетування, орієнтоване на результат (performance budgeting)*;

- *звітність за результатами (performance reporting)* [6, с. 152].

Фінансування, орієнтоване на результат, пов'язує державне фінансування безпосередньо з результатами діяльності ВНЗ виходячи з індивідуальних індикаторів. Воно концентрується на розподільчій фазі бюджетного процесу. Залежність фінансування від результатів автоматична, пряма і шаблонна. Якщо ВНЗ досягає поставлених цілей або пев-

них значень індикаторів, він отримує відповідну суму з бюджету [там само, с. 154-155].

Бюджетування, орієнтоване на результат (БОР), дозволяє владі, законодавцям, а також координаційним радам розглядати результати діяльності ВНЗ за конкретними індикаторами як один із факторів у розподілі ресурсів. БОР концентрується на фазі підготовки, іноді повністю ігноруючи фазу розподілу. Таким чином, можливість додаткового фінансування з огляду на поліпшення результатів діяльності цілком залежить від думки штату і координаційної ради [там само].

Звітність за результатами, на відміну від двох попередніх механізмів, не має формального зв'язку з розподілом ресурсів, тому може включати набагато довший список індикаторів. Ці звіти зазвичай розсилаються владі штату, координаційним радам і керівництву ВНЗ, а також розміщуються на відкритих веб-ресурсах [там само].

Університети Європи сьогодні зіткаються з викликами та фінансовими ситуаціями, в яких традиційні моделі фінансування трансформуються та вдосконалюються. Державні джерела фінансування багатьох країн світу сьогодні не на стільки міцні, як були в минулому, і часто вони ставлять багато вимог та базуються на принципі конкуренції. Зміни є особливо значними в Європі через традиційну залежність університетів від державних джерел. Сучасна фінансово-економічна криза ще більше загострює ці проблеми, зміщуючи акцент на стійкість ВНЗ та пошук нових джерел фінансування. Ефективність фінансування означає здатність досягати визначених політикою цілей із найменшими витратами ресурсів, і тому стає особливо важливим. Одним із таких способів є встановлення залежності між частиною державного фінансування ВНЗ та результатами діяльності, застосовуючи такі вихідні показники, як кількість випускників або кількість отриманих дослідницьких контрактів,

на відміну від вхідного фінансування. З погляду державної політики, однією із цілей встановлення таких показників є підвищення ефективності та стимулювання ВНЗ досягати більших результатів без втрати додаткових ресурсів. У зв'язку з цим виникає багато питань, пов'язаних з фінансуванням та управлінням ВНЗ. Важливо визначити вплив вищезгаданих індикаторів на ВНЗ в цілому та на освітній процес і науково-дослідну діяльність зокрема, а також на взаємодію із суспільством та різноманітними стейкхолдерами [36, с. 9].

Зв'язок державного фінансування із результатами діяльності ВНЗ – ідея, яка часто обговорюється на національних та європейському рівнях. У Комюніке Європейської комісії (2011) “Supporting Growth and Jobs – and Agenda for the Modernisation of Europe’s Higher Education Systems” [32].

ВНЗ держав-членів ЄС заохочуються до впровадження фінансових механізмів «пов'язаних з продуктивністю діяльності, включаючи елементи змагальності». Це було підтримано міністрами, відповідальними за вищу освіту, у Висновках Ради ЄС (28-29 листопада 2011 р., де заохочується більш гнучке врядування і фінансування системи інституцій вищої освіти, включаючи механізми пов'язані з продуктивністю та конкурентністю [51, с. 9].

Виходячи з цього, фінансування, засноване на результатах діяльності (performance-based funding (PBF)), обговорювалося на європейському рівні на заходах Ради ЄС, таких як, наприклад, Meetings of Directors General for Higher Education, Peer Learning Seminars for EU Member States' тощо [там само].

У більшості освітніх систем Європи ВНЗ отримують базове періодичне державне фінансування через блок-гранти. Під «блок-грантом» розуміють фінансові гранти, призначені для покриття кількох категорій витрат, таких як викладання, поточні операційні витрати та/або дослід-

ження. Університети відповідальні за розподіл та розповсюдження такого фінансування внутрішньо виходячи зі своїх потреб [31, с. 14].

Як зображено на рис. 2.3, загальний обсяг блок-гранту може бути визначений різними способами, такими як переговори, на історичних засадах, через фінансові формули або шляхом контракту про результати діяльності. Часто ці елементи поєднуються, оскільки частина блок-гранту встановлюється на підставі переговорів, тоді як інша частина може визначатися з урахуванням історичного підґрунтя або зосереджуватися через фінансові формули чи контракти. Значущість цих різних елементів у визначенні загального обсягу блок-гранту відрізняється залежно від освітніх систем [там само].

Державне фінансування значною мірою пов'язане з проектами, які надаються на конкурсній основі, переважно в галузі досліджень. Зокрема кілька систем мають встановлені напрямки фінансування за видатні досягнення різними шляхами, іноді як великі проекти, такі як у Німеччині та Франції, або впроваджене періодичне фінансування, як у Великобританії [10, с. 8].

Хоча блок-гранти, основані на формулах, є основним способом розповсюдження державного фінансування в більшості освітніх систем Європи, інші блок-гранти (переговори, історична обумовленість) залишаються найбільш важливим механізмом у деяких великих системах, таких як Франція, Італія, Польща (в останніх двох країнах – лише для фінансування викладання). Більшість країн мають комплексний механізм розподілу блок-грантів та мають між собою різноманітні відмінності, про що свідчить науковий аналіз [31, с. 14].

Рис. 2.3 Механізм розподілу державного фінансування вищої освіти в країнах Європи
Джерело: [33, с. 13].

Рисунок 2.4 показує огляд механізмів розподілу блок-грантів між визначеними системами та їх розподіл на групи, що уможливорює порівняння.

Майже всі європейські країни використовують формули фінансування для визначення розмірів державних грантів на навчання та, в окремих випадках, на дослідження. Виняток становлять Німеччина, Ірландія, Кіпр, Люксембург і Мальта. Разом із тим формули фінансування в різних країнах доповнюються іншими механізмами фінансування [33, с. 13].

Під формулою фінансування у контексті роботи будемо розуміти механізм визначення обсягу фінансування інституцій вищої освіти з використанням математичної формули, яка включає індикатори, основані на минулих показниках, таких як кількість студентів та ін. [36, с. 27].

* фінансується лише викладання + фінансуються лише дослідження	Формула фінансування	Контракт про результати діяльності	Переговори/ історична обумовленість
Первинний механізм	BE-FL; BE-FR*; DE-BB; CZ; DEHE; DK*; ES-CA; FI; HU; IE; IS; LT; LV*; NL; PT; RO*; SE*; UK-EN	AT	BE-FR+; CH; DE-NRW; DK+; EE; FR; IT*; NO; PL*; SE+
Вторинний механізм	CH; DE-NRW; DK+; EE; FR; IT*; NO; PL*+; SE+	DE-BB; DE-HE; FI; FR; IE; IT; LV+; NL; UK-EN	DE-BB; DE-HE; ES-CA; HU; NL

Рис. 2.4 Огляд механізмів розподілу блок-грантів
Джерело: [33, с. 14].

Формули фінансування були представлені в кількох європейських системах протягом 90-х рр. Друга хвиля запровадження фінансових формул розпочалася на початку 2000-х рр., що зображено на рис. 2.5.

Формули фінансування розглядаються як засіб підвищення прозорості державного фінансування вищої освіти завдяки об'єктивному розподілу коштів між ВНЗ, уникаючи політичного тиску. Майже всюди формули фінансування ґрунтуються на обсягах діяльності ВНЗ і їхній результативності. Загальноприйнятим критерієм є кількість студентів, які навчались у попередньому році. Серед інших критеріїв – вартість оренди університетів (Фінляндія), територія, на якій розташовані будівлі (Франція), розташування у столиці (Великобританія), кількість викладачів (Греція, Франція, Польща, Португалія) тощо [33, с. 14].

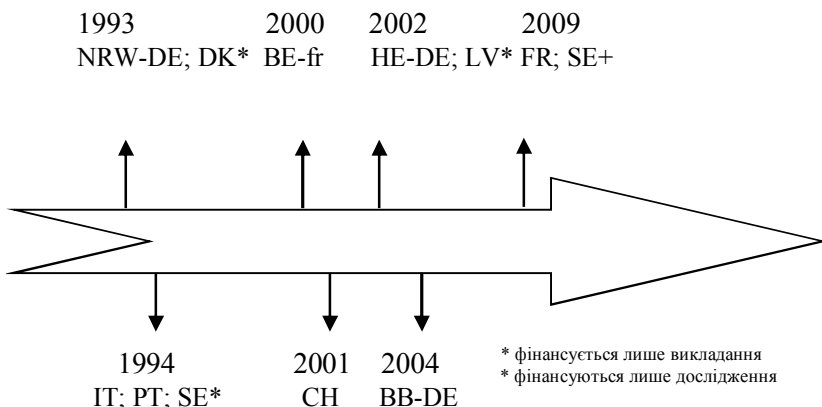

Рис. 2.5 Таймлайн запровадження формул фінансування в Європі

Джерело: [53, с. 130].

Фундаментальне значення для формули фінансування має вартість навчання одного студента. Вона може визначитися виходячи з реальних витрат ВНЗ за певний період часу або, як у багатьох країнах, ґрунтуватися на середніх цифрах по країні в цілому. Також вона може бути сформована як певний норматив, який передбачає певний стандарт навчання. У разі якщо вартість навчання одного студента визначена як середня по всій державі або є нормативною, вона може призводити до більш раціонального використання ресурсів [там само].

Також формули фінансування враховують географічне положення. На Алясці у формули фінансування включені кліматичні особливості, ізоляція будівель, вартість палива і т. ін. Наприклад, у віддалених районах витрати на опалення на одного студента можуть у 8 разів перевищувати витрати на опалення в міському окрузі [2].

У США формули фінансування використовуються вже понад 50 років. Техас був першим штатом, який став використовувати формули фінансування для вищої освіти, з 1950 року до нього приєдналися Каліфорнія, Індіана й Окла-

хома, з 1964 року таких штатів стало 16, з 1973 року їх кількість зросла до 25, з 1992 року – до 33 штатів [36, с. 127].

Деякі уряди ввели у формули фінансування критерії, що дозволяють стимулювати вищі у виконанні соціально і науково орієнтованих завдань. В Італії, наприклад, формула фінансування передбачає врахування соціально-економічних умов у регіонах розташування ВНЗ, щоб стимулювати студентів з менш забезпечених соціальних груп населення. В Австрії до неї включена інформація про кількість жінок у професорсько-викладацькому складі та тих, які вступили до аспірантури [24].

Дослідники виділяють певні переваги та недоліки у використанні формул фінансування вищої освіти [76, с. 40-41], які представлені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Переваги та недоліки застосування формул фінансування

<i>Недоліки застосування формул фінансування</i>	<i>Переваги у використанні фінансових формул</i>
1	2
імовірність усереднення всіх академічних програм до посереднього рівня через однакове фінансування, тому що кількісні показники далеко не завжди допомагають оцінити якість програм	об'єктивний метод справедливого визначення потреб вищого навчального закладу
ризик зниження стимулів вищих навчальних закладів до пошуку зовнішнього фінансування	зменшення політичної конкуренції та лобіювання
можливість збереження несправедливості фінансування, що існувала до застосування формул	раціональна, проста та зрозуміла основа для оцінки витрат і необхідного прибутку вищого навчального закладу, можливість визначити адекватний розмір фінансової допомоги
формули, орієнтовані на студентський набір, можуть некоректно відображати зміни потреб студентів	можливість для вищого навчального закладу проектувати свої потреби в тимчасовому континуумі

Закінчення табл. 2.1

1	2
не можуть служити заміниками державних рішень	розумний компроміс між підзвітністю державі та інституційної автономії
залежність від об'єктивності даних	полегшують порівняння вищих навчальних закладів між собою
не завжди коректно відображають диференціацію університетів	дозволяють політикам сфокусуватися на ключових питаннях
лінійний характер (формули не можуть відобразити раптові зміни в попиті або витратах)	допомагають досягненню горизонтальної (рівне ставлення до рівних) і вертикальної (нерівне ставлення до нерівних) справедливості

Джерело: адаптовано [52, с. 134-135].

Типологія індикаторів формул фінансування представлена в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Типологія індикаторів формули фінансування

Отримані дані		Продуктивність	Результати	Інше
1	2	3	4	5
Викладання	- Кількість студентів бакалаврату/ магістратури - Співвідношення викладачі/ студенти	- Студенти, які склали іспити - Результати успішності	- Здобуті ступені (бакалавр/ магістр) - Завершені освітні програми за стандартний період навчання	- Кількість працевлаштованих випускників - Додаткові переваги диплома - Іноземні студенти
Дослідження	- Аспіранти/ докторанти	- Заявки на патенти	- Захищені дисертації - Оцінка досліджень - Успішні заявки на патенти - Отримане зовнішнє фінансування дослідницьких проєктів - Наукова діяльність - Отримані дослідницькі контракти	

Закінчення табл. 2.2

1	2	3	4	5
			<ul style="list-style-type: none"> - Публікації/ цитування - Дохід від наукового та технологічного трансферу - Опубліковані дослідження 	
Інше	<ul style="list-style-type: none"> - Співробітники - Площа приміщень 			<ul style="list-style-type: none"> - Іноземні співробітники - Індикатори, пов'язані з різноманітністю - Робота з громадою - Стратегічні плани - Структура персоналу/якість

Джерело: адаптовано [там само].

Використання формули фінансування дуже широко розповсюджене, проте окремі її аспекти залишаються предметом дискусії. Формула фінансування, заснована на кількості студентів, може стимулювати раціональне використання ресурсів. Однак це відбувається, якщо норматив фінансування на одного студента визначено коректно. Також вищі навчальні заклади зацікавлені у збільшенні кількості студентів, для чого адаптують навчальні програми, які б залучали студентів. Це може привести до скорочення кількості курсів і зникнення дуже важливих, але менш популярних наукових дисциплін. У світлі цього формули фінансування повинні включати заходи, що зберігають вразливі дисципліни. Також необхідно враховувати відмінності у вартості навчання одного студента залежно від його спеціалізації.

Механізм фінансування ВНЗ повинен враховувати й ефективність «освітньої продукції», стимулюючи підвищення стандартів освіти.

Дослідницька діяльність ВНЗ фінансується в Європі двома основними способами:

1. Основне фінансування досліджень, що включає надання дослідницьких грантів ВНЗ, які він може використовувати на свій розсуд (спеціальний дослідницький грант або доповнення до інших освітніх грантів).

2. Виділення фінансування за допомогою змагальних процедур для дослідницьких програм.

Майже у всіх країнах державне фінансування йде двома шляхами – за рахунок основного фінансування ВНЗ і за рахунок отримання державних коштів на конкурсній основі. Основне фінансування досліджень дає можливість вищим навчальним закладам встановлювати власні пріоритети і фінансувати свою інфраструктуру [51, с. 538-539].

Критеріями для визначення розмірів фінансування дослідницької діяльності ВНЗ є:

– кількість наукових публікацій, індекс цитування в наукових виданнях, розмір навчального навантаження викладачів;

– кількість наукових ступенів, присуджених за попередній період, і кількість захищених докторських дисертацій;

– розмір державного фінансування, отриманого на змагальній основі;

– розмір приватного фінансування;

– кількість і типи вжитих дослідних проектів;

– використання результатів дослідження (ліцензії, патенти та ін.);

– отримані нагороди та відзнаки;

– участь у міжнародних дослідницьких проектах;

– підвищення кваліфікації штату дослідників [там само].

У більшості країн механізм розміщення грантів стимулює суперництво вишів, спрямовує дослідницьку діяльність у русло національних пріоритетів. У США зв'язок НДДКР і національних пріоритетів став проявлятися особливо яскраво в останні роки з огляду на скорочення державних витрат через фінансову кризу. Будучи важливим джерелом фінансування досліджень, що проводяться на базі університетів, федеральний уряд зробив обов'язковим для вишів підтвердження зв'язку досліджень, що проводяться за рахунок держави, із соціальними цілями [6, с. 85].

Однак механізми розміщення державного фінансування дослідницької діяльності залишають багато питань. Гранти на змагальній основі при представницьких кількісних і якісних критеріях відбору позитивно впливають на якість цієї діяльності. З іншого боку, тільки такий шлях фінансування може перешкоджати фундаментальним науковим дослідженням, оскільки віддає перевагу поточним пріоритетам.

Крім перерахованих вище інструментів, у всіх країнах застосовується фінансовий аудит використання державного фінансування у вищій освіті. Ці процедури створюють прозорість фінансових практик ВНЗ. Італія є єдиною країною, в якій немає національного або регіонального органу, перед яким університети звітують у використанні державного фінансування, за винятком грантів, виділених для спеціальних дослідницьких проєктів [там само].

На розмір фінансування також може впливати виконання ними стратегічних планів розвитку, які є обов'язковими в більшості європейських країн. Багатьом ВНЗ надається можливість переносити невитрачені в поточному році виділені державні кошти на наступний рік, що є важливою складовою вузівської автономії. Це дозволяє університетам дотримуватись своїх середньострокових або довгострокових стратегій у фінансуванні багаторічних проєктів. Багато країн проводить іншу лінію, вилучаючи невитрачені кошти з держбюджету (наприклад, Чехія, Латвія, Литва і Слове-

нія), або з обсягу наступного фінансування (ВНЗ Ірландії та Естонії) [55, с. 129-130].

Крім державних, уряди також фінансують і приватні заклади вищої освіти. За визначенням незалежні приватні ВНЗ отримують з держбюджету менше 50 % свого фінансування. Механізми державної підтримки таких інституцій розрізняється по країнах [там само].

Так, в Естонії і Латвії, де частка студентів, що навчаються у приватних ВНЗ, значна (від 20 до 30 % у ВНЗ різного рівня), механізм фінансування як приватних, так і державних ВНЗ однаковий: фінансування здійснюється залежно від чисельності випускників у певних галузях за певний період. Навпаки, в Польщі і Португалії, в яких частка приватних університетів охоплює чверть всіх студентів, приватні заклади освіти не можуть отримувати державне фінансування нарівні з державними, однак мають доступ до цільового фінансування. У багатьох країнах приватні виші беруть участь у конкурсах на дослідницькі проекти, що фінансуються державою. В Австрії та Словенії, наприклад, влада фінансує приватні ВНЗ в обмін на надання ними певних освітніх послуг. Так, в Австрії закон забороняє федеральному уряду фінансувати приватні університети, однак воно може закуповувати у них цікаві курси, які доповнюють освітній процес у державних університетах [там само].

Таким чином, незважаючи на тенденцію надання ВНЗ Європи більшої самостійності, механізми прямого державного фінансування продовжують активно застосовуватися.

Крім проведення політики, спрямованої на встановлення більш чіткого і зрозумілого зв'язку між витратами і результатами діяльності ВНЗ, багато країн стимулюють диверсифікацію фінансування вищої освіти. Центральна влада заохочує ВНЗ до пошуку нових джерел фінансування, таких як інвестиції приватних компаній, дослідження на контрактній основі, інша комерційна діяльність, гранти тощо.

У більшості країн Європи державним ВНЗ дозволено стягувати плату за навчання і в окремих випадках мати певну самостійність у визначенні її розмірів. Ця політика є частиною заходів, спрямованих на пошук додаткових джерел фінансування та на віднесення фінансового тягаря на університетських «споживачів». Новий погляд на плату студентів за навчання часто супроводжується заходами, спрямованими на вирішення питання рівного доступу до вищої освіти, які передбачають, наприклад, різні форми навчання (у тому числі дистанційне як найбільш дешево), підтримку малозабезпечених груп студентів та ін [24].

Уряди країн Європи заохочують розвиток тіснішої взаємодії ВНЗ та суспільства з метою створення більш широкої аудиторії для просування результатів наукових досліджень. Також пріоритетом є поєднання навчання і дослідницької діяльності з національною економікою і потребами суспільства (включаючи специфічні потреби окремих регіонів). Для цього центральна влада спрощує систему впровадження результатів наукових досліджень і надає ВНЗ фінансову підтримку у встановленні різних форм партнерства. Так, у Бельгії, Нідерландах, Фінляндії, Швеції та Норвегії взаємодія із суспільством розглядається як одне із трьох основних завдань вищої освіти поряд з навчанням і дослідницькою діяльністю. Скандинавська модель вищої освіти вище вимог економічної ефективності та відтворення соціальної структури ставить вимоги рівного доступу до освіти, однорідності результатів навчання, соціальної орієнтації університетів і їх місії надання послуг суспільству (законодавчо закріплено як «третя роль» університетів). Багато урядів розвивають і співфінансують створення багатостороннього партнерства між університетами, дослідницькими інститутами, місцевою владою та приватними компаніями. Більш того, центральна влада в багатьох країнах (Естонія, Франція, Португалія, Фінляндія і Швеція) продовжують надавати фінансові та інші стимули для розвитку такого співробітництва [там само].

У багатьох країнах державне фінансування вишів домінує. Однак, як уже було зазначено вище, наразі у країнах Західної Європи починає переважати тенденція скорочення державного фінансування ВНЗ. Причин і мотивів скорочення державного фінансування може бути кілька. Досить традиційним є підхід, відповідно до якого скорочення державного фінансування сфери освіти веде за собою зменшення його конкурентоспроможності (з огляду на специфічність цієї сфери і самого продукту, сутність якого все-таки ближче до «блага», ніж до «товару» або «послуги»). Часто в такому випадку певні функції держави передаються ринку. Але тут потрібно діяти дуже обережно, оскільки у деяких «освітніх послуг» ринкова вартість набагато нижче їх стратегічного значення для країни. І надія виключно на ринкові механізми може дійсно обернутися для країни втратою конкурентоспроможності. Але може бути й інший мотив скорочення державного фінансування сфери освіти, на який визначальний вплив робить рівень розвитку країни. У багатьох країнах, що розвиваються, технологічна структура економік яких не відрізняється високою наукоємністю, загальною і безкоштовною є тільки початкова освіта. Навпаки, в багатьох розвинених країнах, технологічна структура економік яких характеризується як постіндустріальна, фактично безкоштовним і загальним є навіть вища освіта. Причина цього у світлі сказаного вище цілком прозора: стимулювання (оплата з бюджету) вищої освіти в першій групі країн виявляється для відповідних держав чистою втратою фінансових коштів. Для другої ж групи країн висока кваліфікація більшості працівників приносить у казну дохід, що істотно перевищує її витрати на фінансування безкоштовної вищої освіти. Прикладом може служити система освіти Норвегії до реформ початку 2000-х рр., де вища освіта була повністю безкоштовною. Проте скорочення державних витрат на сферу освіти є непоодиноким сьогодні, в силу чого особ-

ливого значення набуває проблема диверсифікації джерел фінансування системи вищої освіти [11, с. 279-280].

Потенційно існує широкий спектр джерел приватного фінансування вишів. Однак ВНЗ не використовували досі всіх цих можливостей як з причин заборони на такі дії, так і через неосвоєність цих шляхів. Джерела приватного фінансування ВНЗ включають у себе пожертвування, позики, доходи від майна, спонсорство посад, контракти на дослідження, плата за надані послуги, інтереси інвестування, створення комерційних компаній. Тільки в невеликій кількості країн всі ці джерела використовуються тією чи іншою мірою (Данія, Ірландія, Кіпр, Латвія, Австрія, Румунія, Словенія, Великобританія) [62, с. 470-471].

Загальноприйнятою формою приватного фінансування у всіх країнах є пожертвування (або спадок). Крім цього, не викликає питань залучення коштів від контрактів на дослідницьку діяльність. Надання послуг, наприклад, другої освіти для дорослих, надання консультаційних послуг тощо, менш поширене. Також у більшості європейських країн ВНЗ дозволено брати позики, хоча є певні обмеження на їх умови. У той же час ВНЗ Болгарії, Словаччини, Фінляндії, Ірландії та Норвегії не мають права брати позики або робити фінансові інвестиції. Повсюдно використовується спонсорство окремих постів, за винятком Греції та Литви. У Великобританії, наприклад, деякі професорські посади спонсуються бізнес-спільнотою, хоча це не загальна практика [там само].

Для більшості вищих навчальних закладів, активно зайнятих пошуком приватних джерел фінансування, партнерство з бізнесом є важливою основою для збільшення можливостей фінансування. Воно виявилось досить продуктивним у просуванні дослідницької діяльності та комерціалізації результатів наукових досліджень. Найбільш поширеною формою партнерства є організація спільних дослідницьких проєктів або реалізація замовлених проєктів. Наприклад, у Бельгії докторські дослідження, особли-

во в галузі техніки, виконуються в кооперації із зацікавленими компаніями [там само].

У багатьох країнах регулювання цих процесів має на меті концентрацію і раціональне використання коштів приватних коштів, а не обмеження цих джерел фінансування. Однак у багатьох країнах залучення приватних коштів має жорстко відповідати головним освітнім завданням вищої школи. Так, наприклад, у Фінляндії університети можуть створювати компанії тільки в разі прямої необхідності в них для освітнього та дослідницького процесів. Така ситуація і в Норвегії. В Угорщині в певних випадках університети можуть здійснювати комерційну діяльність без сплати податків. У фламандській громаді Бельгії передбачені податкові пільги при оплаті дослідного персоналу вишів. У Великобританії всі ВНЗ мають пільговий податковий статус. Також податкові пільги передбачені для компаній, що надають спонсорську допомогу вищій освіті. У Данії, наприклад, приватні компанії можуть отримати 50 % знижку на податки по своїх витратах на дослідницькі проекти, які ведуться разом з ВНЗ та дослідницькими інститутами. В Італії до 15 % інвестицій у партнерство з університетами може мати податкові пільги [там само, с. 472].

Уряди європейських країн всіляко підтримують співпрацю університетів, дослідницьких інститутів і компаній, створюючи інформаційні структури для потенційних партнерів і охороняючи права на інтелектуальну власність. У разі фінансування дослідження приватними партнерами права на володіння результатами дослідження чітко регламентуються з метою захисту інтересів вишів. Фінансова звітність та аудит ВНЗ включає в себе і використання приватних коштів фінансування. Однак є й деякі винятки. Наприклад, ВНЗ Ісландії не зобов'язані надавати звіти про використання приватних коштів, на відміну від державного фінансування. У чотирьох країнах (Данії, Італії, Литві

та Норвегії) щодо приватних коштів передбачені більш жорсткі заходи контролю. Так, у Данії всі пожертви від третіх осіб повинні бути окремо названі в річних звітах, а в Литві ВНЗ повинні надавати фінансові звіти і тим інститутам, від яких вони отримали фінансування [53, 129].

Закликаючи до збільшення приватного фінансування вишів, до посилення кооперації університетів і приватних компаній, європейські країни одночасно висловлюють побоювання про можливі негативні наслідки цих процесів. Тому пріоритетом залишається захист академічних свобод, недопущення диктату бізнесу у визначенні дослідних тем.

Таким чином, загальна для країн Європи тенденція надання ВНЗ більшої самостійності вимагає (при збереженні значної частки державного фінансування) підвищення підзвітності університетів державі, що виражається у широкому розповсюдженні формул фінансування, обов'язковості обґрунтування зв'язку досліджень з національними пріоритетами, проведенні аудиту діяльності та ін.

Політика скорочення державного фінансування ВНЗ може бути пов'язана не тільки з кризою в економіці країни, що змушує державу зменшувати витрати загалом, але також і з рівнем самоорганізації навчальних закладів і зрілістю освітнього співтовариства в економічному та управлінському аспектах.

Сфера вищої освіти є чутливим індикатором не тільки поточного стану економіки (оскільки часто витрати на соціальну сферу першими потрапляють під скорочення), так і її перспектив. Таким чином, приймаючи рішення про повне фінансування вищої освіти (тим самим роблячи її безкоштовною для населення), держава повинна забезпечувати і робочі місця для висококваліфікованих фахівців, оскільки в іншому випадку – буде готувати їх для економік інших країн.

Отже, держава відповідальна за вибір між оптимізацією витрат на вищу освіту в короткостроковому періоді та

отриманням переваг для національного розвитку в перспективі.

Фінансово-цільовий механізм державного управління віднесено до найвпливовіших у державній політиці у сфері вищої освіти. Тому завданням державної політики вбачається удосконалення системи фінансування вищої школи. Як свідчить зарубіжний досвід, це приведе до партнерських відносин між державою та громадськістю, роботодавцями, замовниками наукових досліджень, зацікавленими інвестувати в розвиток науки й освіти, що вимагає розроблення спеціальних нормативних документів та прийняття виважених політичних рішень.

Розділ 2.3. Стратегії державної політики інтернаціоналізації вищої освіти у країнах Європейського Союзу

Інтернаціоналізація вищої освіти – відносно новий феномен, який може мати різні трактування. Процес інтернаціоналізації вищої освіти розвивається завдяки динамічно еволюційним політичним, економічним, соціокультурним та академічним факторам. Сукупність цих факторів залежно від регіону, країни, вищого навчального закладу або конкретної освітньої програми набуває різних форм. Універсальної моделі інтернаціоналізації немає. Існуючі регіональні та міждержавні розходження інтернаціоналізації постійно змінюються, так само як і відмінності між підходами до інтернаціоналізації, що використовуються в різних університетах.

Інтернаціоналізація як на національному, так і на інституційному рівні стає ключовим елементом розвитку вищої освіти в більшості країн світу, особливо в Європі. Теоретики відзначають про важливість комплексних стратегічних підходів до інтернаціоналізації.

Результати опитувань щодо інтернаціоналізації вищої освіти в Європі та у світі, проведених Міжнародною асоціацією університетів та Європейською асоціацією міжнародної освіти, свідчать, що Європа є найбільш привабливим партнером з інтернаціоналізації для країн з інших регіонів світу [65].

Опитування провідних експертів міжнародної вищої освіти дельфійським методом показує сценарій, який передбачає посилення розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в Європі під впливом глобалізації та зростаючої кількості зацікавлених сторін. Цей сценарій передбачає зростання міжнародної мобільності, збільшення чисельності міжнародних освітніх програм, посилення уваги до інтер-

націоналізації навчальних планів із метою розширення доступу до інтернаціоналізації тим студентам, які не беруть реальної участі в мобільності. Дослідження також показало посилення значення партнерств і альянсів у розвитку освіти і науки, а також ролі Європейської комісії в розвитку інтернаціоналізації вищої освіти. Безумовно, належить подолати безліч бар'єрів, у тому числі мовних, а також тих, які пов'язані з особливостями академічної культури, фінансовими аспектами і нормативним регулюванням [58, с. 19].

Сценарій передбачає, у разі, якщо ці бар'єри будуть подолані, випускники європейських університетів зможуть зробити вагомий внесок у розвиток ідей глобального громадянства і стануть професіоналами світового рівня, що дозволить Європі не тільки краще конкурувати в міжнародному економічному просторі, а й розвивати більш якісну партнерську взаємодію [там само].

Одним із результатів опитування за вищезгаданим методом став перегляд загальноприйнятого робочого визначення інтернаціоналізації, яке Дж. Найт сформулювала як «процес цілеспрямованого надання вищій освіті міжнародного, міжкультурного або глобального виміру з метою підвищення якості освіти і науки для всіх студентів і співробітників вищих навчальних закладів, а також здійснення вагомого внеску в життя суспільства» Це визначення відображає необхідність підвищення інклюзивності, звертаючи увагу на пріоритетність інтернаціоналізації навчальних програм і освітнього процесу, а не на розвиток мобільності. Формулювання поняття підкреслює, що інтернаціоналізація не є самоціллю, а механізмом підвищення якості вищої освіти [56, с. 2; 58, с. 19].

Більшість національних стратегій інтернаціоналізації, у тому числі європейських, спрямовані на підвищення мобільності, залучення та підготовку талановитих студентів і співробітників, підвищення репутації та впізнаваності. Це

означає, що впровадження ідеї використання інтернаціоналізації навчальних планів як інструменту підвищення якості освіти вимагає значних зусиль. Визнання внутрішньої інтернаціоналізації третьою умовою стратегії інтернаціоналізації, прийнятої Європейською комісією (European Higher Education in the World), а також національних стратегій могло б стати гарною відправною точкою [28, с. 15].

Як відзначає Р. Кулен, підвищення міжнародної мобільності є додатковим бонусом у процесі розвитку так званих «навичок XXI століття». Завдання підготовки студентів до майбутнього настільки значне, що постає питання про доцільність впровадження принципів інтернаціоналізації вже на рівні середньої, а не тільки вищої освіти [19, с. 5].

Інтернаціоналізація освіти все в більшій кількості країн стає об'єктом і предметом цілеспрямованої політики з боку держави, орієнтованої на вирішення конкретних національних політичних, соціальних і економічних проблем. До безперечних переваг інтернаціоналізації відносять:

- збільшення доступності вищої освіти;
- універсалізацію знання;
- появу міжнародних стандартів якості та розвиток інноваційного характеру вищої освіти;
- розширення і зміцнення міжнародного співробітництва;
- активізацію академічної мобільності [58, с. 19].

Дослідження з інтернаціоналізації вищої освіти беруть під увагу широку різноманітність, національні та інституціональні риси, визначають та аналізують глобальні, регіональні та інституціональні схожості та відмінності в розвитку інтернаціоналізації для того, аби зрозуміти вплив та підтримати процес інтернаціоналізації у вищій освіті. Цим процесом рухають комплекси політичних, економічних, соціокультурних та академічних обґрунтувань, які набу-

вають різноманітних форм і вимірів як у різних регіонах і країнах, так і в інституціях та їхніх програмах [25].

Як відзначають Н. Флоріч та А. Вейга, інтернаціоналізація у вищій освіті, як вища освіта сама по собі, хоча більшою мірою і залежить від глобалізаційного контексту, переважно залишається визначеною національним законодавством, культурою та системою. Немає єдиної універсальної відповідної моделі [41, с. 169-170].

На думку Ганса де Віта, люди схильні використовувати міжнародний вимір вищої освіти у той спосіб, який найкраще відповідає їх меті, оскільки завдяки цьому вони матимуть більше визнання, і це призводить до багатьох міфів стосовно інтернаціоналізації вищої освіти. Автор висвітлив фундаментальну тезу про те, що інтернаціоналізацію слід розглядати не як результат, а як засіб у досягненні якості викладання, досліджень та послуг вищої освіти для суспільства [28, с. 14].

Ключовий елемент прогресу в інтернаціоналізації вищої освіти – це наявність стратегії.

У багатьох європейських інституціях політика інтернаціоналізації розрізняється. Ці відмінності варто підкреслити. Так, 61 % європейських респондентів дослідження Міжнародної Асоціації Університетів відзначили, що вони мають специфічну політику інтернаціоналізації, наступні 15 % – що політика інтернаціоналізації є загальною стратегією інституції. На питання щодо наявності специфічної стратегії інтернаціоналізації 38 % респондентів дослідження Європейської Асоціації Міжнародної Освіти відповіли, що їх інституції мають такі окремі стратегії. У подальшому 46 % досліджуваних респондентів деталізували, що інтернаціоналізація є одним із ключових пріоритетів, що входить до загальної інституційної стратегії. 20 % респондентів вищезазначеного дослідження Міжнародної Асоціації Університетів констатували, що політика інтер-

націоналізації розробляється на цей момент, водночас лише 11 % дослідження Європейської Асоціації Міжнародної Освіти відзначили це [там само].

Слід зауважити, що відмінності в результатах досліджень Міжнародної Асоціації Університетів та Європейської Асоціації Міжнародної Освіти відображають різні перспективи інституційних політики і щоденний менеджмент інтернаціоналізації. У відповідь на зростаючі запити глобалізованого світу уряди багатьох країн почали розробляти стратегії і програми щодо стимулювання інтернаціоналізації вищої освіти. Вони спираються на відповідні академічні, економічні, політичні, соціальні і культурні чинники. Іноді інтернаціоналізація є самостійною метою, в інших випадках увага приділяється якимось окремим її компонентам або вона стає частиною ширшого кола національних завдань [там само].

Відповідно до Стратегії Мобільності ЄПВО 2012 року [20, с. 26-27], країнам рекомендувалося розробити та впровадити свої власні стратегії інтернаціоналізації та мобільності.

Поняття «національна стратегія» може бути широко інтерпретоване, це може спричинити труднощі в порівнянні реальних ситуацій у країнах. У деяких країнах стратегія інтернаціоналізації вищої освіти є самостійним документом, а в інших – частиною національної стратегії вищої освіти або навіть частиною стратегії економічного розвитку.

Стратегії можуть бути дуже загальними або, навпаки, фокусуватися на специфічних темах. Як приклад можна навести прийняття у квітні 2013 року Федеральним Урядом Німеччини типової стратегії інтернаціоналізації. Вона визначає дев'ять сфер діяльності для сприяння процесу інтернаціоналізації у вищих навчальних закладах. Інший такий приклад – національна стратегія Бельгії, що значно відрізняється від попередньої моделі, оскільки вона роз-

роблена як план дій та фокусується виключно на питаннях мобільності [82].

У Норвегії стратегія представлена у вигляді звіту з переліком завдань. В Естонії стратегія інтернаціоналізації вищої освіти є частиною глобальної стратегії вищої освіти на 2006–2015 рр. Вона визначає такі питання, як нормативно-правова база підтримки інтернаціоналізації (забезпечення якості, візова політика, визнання кваліфікацій) та інтернаціоналізація навчальних програм та встановлює планові показники для мобільності студентів та викладачів [там само].

Ірландська стратегія інтернаціоналізації вищої освіти на 2010–2015 рр. рекомендує вищим навчальним закладам розробити комплексні стратегії інтернаціоналізації, в яких зазначити список заходів з реалізації поставлених у стратегії завдань. Стратегія також містить керівні принципи для збільшення зовнішньої мобільності студентів [там само].

Серед країн, які прийняли національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, лише чотири (Фінляндія, Ірландія, Литва та Сполучене Королівство (Шотландія)) включили до стратегій оцінювання впливу та результатів. Вищезгадані стратегії чотирьох країн прийняті міністерствами освіти [там само].

Враховуючи, що до 2013 року стратегії інтернаціоналізації були взагалі відсутні на міжнародному просторі вищої освіти, можна сказати, що розвиток у цьому напрямку стрімко зростає. Цікавим є те, що Стратегія 2013 року «Європейська вища освіта у світі», яка рекомендувала країнам-членам ЄС розробити комплексні стратегії інтернаціоналізації, матиме й надалі вплив як на країни-члени ЄС, так і на ті, що не входять до складу ЄС [39].

Країни ЄПВО в основному зосереджують бюджети і матеріальні засоби для діяльності в межах інтернаціоналізації. Крім того, лише Андорра, Азербайджан, Ліхтен-

штейн, Мальта і Португалія звітують, що не мають специфічних бюджетів у цій сфері. Більшість країн мають такі бюджети, але таке фінансування переважно зосереджено на мобільності [82].

Для порівняння, у 2013–2014 роках у Бельгії бюджет студентської мобільності становить 3,8 млн євро та буде збільшений до 7 млн євро на 2019–2020 роки. В Італії бюджет інтернаціоналізації включає 12 млн євро для зовнішньої кредитної мобільності, 5 млн євро для зовнішньої кредитної мобільності для закордонних філій і тільки 1,5 млн євро для спільних програм та закордонних студентів. Щорічним стратегічним планування передбачено ресурси (до 13 млн євро) для мобільності та інших заходів у межах інтернаціоналізації. У Чеській Республіці специфічна бюджетна стаття для міжнародної співпраці становить 2 % бюджету від усієї освітньої діяльності, у Швейцарії – 21 млн швейцарських франків (1,7 млн євро) зосереджено на інтернаціоналізацію між 2013 та 2016 роками для університетів прикладних наук [там само].

У деяких країнах інтернаціоналізація розглядається як одна зі сфер, зосереджених на діяльності та фінансових контрактах між вищими навчальними закладами та урядом. Наприклад, у Хорватії, в межах пілотної програми укладені угоди Міністерством та вищим навчальним закладом на фінансування викладацької діяльності, деякі вищі навчальні заклади обрали специфічну мету і це надає їм можливість додаткового фінансування. У Фінляндії високий рівень інтернаціоналізаційної діяльності існує завдяки моделі фінансування. Студентська мобільність та кількість іноземних викладачів – одні з критеріїв для залучення додаткових ресурсів. Фінансування різноманітних аспектів інтернаціоналізації в інституціях вищої освіти також зосереджено в різноманітних національних агенціях, відповідальних за інтернаціоналізацію (СІМО), а також у інших гравців. У

Польщі індекс інтернаціоналізації (розраховується на основі кількості прибулих та від'їжджаючих іноземних студентів на всіх трьох циклах навчання) є одним із елементів формули, що застосовується для обрахунку щорічного обсягу фінансування викладання [там само].

Приблизно 60 % країн ЄПВО запроваджують інші стимулювання для інституцій вищої освіти для провадження інтернаціоналізаційної діяльності. Данія, Франція та Норвегія мають приклади нефінансових заохочень. У Данії угоди між Міністерством вищої освіти та науки і вищими навчальними закладами, з-поміж інших цілей, зосереджуються на інтернаціоналізації. У Франції законодавство, що базується на гнучких умовах для встановлення рівнів міжнародного співробітництва та спільного керівництва дисертаційними роботами, є цінним стимулом стимулювання інтернаціоналізаційної діяльності. У Норвегії Реформа Якості встановлює право студентів на навчальний період за кордоном, у результаті чого зростає кількість міжнародних угод між вищими навчальними закладами [там само].

Роль ЄС-фінансування програм мобільності (Erasmus, Horizon 2020, Tempus, Erasmus Mundus) також відзначається багатьма країнами як одна з визначальних. Ці програми надають важливі стимули, які часто є особливо цінними для країн-не членів ЄС. У межах ЄС Литва та Словенія відзначають проекти, фінансовані структурними фондами ЄС, які, в їх випадку, включали фінансування інтернаціоналізації [там само].

Включення інтернаціоналізації як критерію для зовнішньої оцінки якості також стає більш поширеною практикою, і може вважатися непрямим стимулом для вищих навчальних закладів бути більш активними в напрямку процесу інтернаціоналізації.

Дослідження Американської ради з освіти (ACE) та Центру по вивченню міжнародної вищої освіти при Бос-

тонському коледжі (CINE) присвячено детальному вивченню подібних національних стратегій. Результати цього дослідження з докладними прикладами містяться в доповіді Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs [43].

Проведений аналіз дозволив поділити наявні у світі національні програми на п'ять типів залежно від того, які їх першочергові цілі.

1-й тип – студентська мобільність. Стратегії, спрямовані на розвиток і підтримку студентської мобільності, найчастіше є найпоширенішим пріоритетом для країн, які ставлять собі за мету розвиток інтернаціоналізації вищої освіти. Для її досягнення в першу чергу реалізуються різноманітні національні стипендіальні програми. Вони існують, наприклад, у Саудівській Аравії, Чилі, Казахстані, Бразилії та багатьох інших країнах [там само].

Обґрунтуванням політики, спрямованої на «студентську мобільність», є фінансовий фактор. Уряди, які підтримують цей тип політики визнають, що міжнародні студенти створюють економічну вигоду як для своїх університетів (через плату за навчання), так і для своєї місцевої спільноти (через особистий внесок), оскільки, навчаючись за кордоном, студенти здобувають нові знання та вміння, які вони можуть застосувати на ринку праці після повернення з-за кордону. Підтримка вихідної мобільності часто розглядається також як спосіб пом'якшення тиску на національну систему вищої освіти у зв'язку зі зростаючими вимогами. Прихильність до політики підтримки ініціатив мобільності обумовлюють також цілі державної дипломатії та взаєморозуміння [там само].

2-й тип – наукова мобільність і наукове співробітництво. Роботу в цьому напрямку ведуть багато країн і навіть регіонів, що особливо помітно в Європі, де Європейський союз фінансує такі ініціативи і механізми, як Horizon 2020

або стипендіальна програма для вчених імені Марії Склодовської-Кюрі. Типовою формою розвитку інтернаціоналізації в межах цього напрямку є програми підтримки вхідної та вихідної мобільності дослідників і грантові програми, а також політика, спрямована на повернення у країну вчених, які емігрували за кордон [там само].

Кількість учасників наукової мобільності є меншою у порівнянні зі студентською. Проте результати від інвестування у факультети розглядаються як вищі, ніж від вкладення коштів у студентів. Оскільки очікується, що міжнародні зв'язки, встановлені науковцями, будуть довготривалими та сприятимуть розвитку співпраці між університетами [там само].

3-й тип – міжнародна освіта. Незалежно від того, як це відбувається – «реально», через відкриття філій іноземних ВНЗ, або «віртуально» (гібридним способом), наприклад завдяки розвитку МООС, – національні стратегії та програми в цій галузі спрямовані на заохочення партнерств та ініціатив, сприяють нарощуванню національного наукового потенціалу, формування освітніх хабів, експансії національної вищої освіти за кордон і більш ефективному регулюванню міжнародних освітніх програм [там само].

4-й тип – внутрішня інтернаціоналізація. Внутрішня інтернаціоналізація – нова ідея, яка дуже швидко розвивається, що стала однією з центральних ідей інтернаціоналізації. Однак вона поки не часто зустрічається в нормативних документах [там само].

Ключовими факторами, що визначають зміст внутрішньої інтернаціоналізації, є:

- інтернаціоналізація навчальних планів;
- розвиток міжкультурних компетенцій та/або поняття «глобального громадянства»;

- ефективне використання технологій для розширення цифрового навчання для студентів та глобальної комунікації для інституцій [27, с. 218].

Національні політики та програми, орієнтовані на внутрішню мобільність, фокусуються на таких двох аспектах:

- Інтернаціоналізація навчальних планів. Інтернаціоналізація навчального плану передбачає побудову навчального курсу таким чином, аби студент отримав доступ до світових знань, основаних на міжкультурних компетенціях.

- Широка інституційна участь в інтернаціоналізації. У цьому випадку йдеться про багаторівневу інтернаціоналізацію інституції, а не лише про ті підрозділи, які традиційно були відповідальні за міжнародні програми та діяльність [там само].

5-й тип – всебічна інтернаціоналізація. Ініціатив, які б охоплювали широкий спектр напрямків роботи, сфер діяльності та / або географічних зон, досить мало. Як правило, вони присвячені одному напрямку роботи [43].

Стратегії цього типу включають 2 підкатегорії:

- Глобальні стратегії. Такі стратегії не обмежуються окремими країнами чи регіонами, їх пріоритет – залучення іноземних студентів, навчання за кордоном, партнерства та інша діяльність.

- Стратегії зі специфічними географічним фокусом. Такі політики та програми спрямовані на встановлення багатосторонніх зв'язків та співпраці між національною вищою освітою та окремими країнами або регіонами. Така політика є ширшою, вона складається з комплексних стратегій, що включає ініціативи та діяльність з вищеназваних стратегій [43].

Порівняння світових національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти представлено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

*Світові національні стратегії інтернаціоналізації
вищої освіти*

Тип		Програми	Суб'єкти	Приклади країн/регіонів
1	2	3	4	5
Студентська мобільність	Вхідна мобільність	Гранти та стипендії	ДІРР, ДІНР, НДО	Китай, Індія, Естонія, Нова Зеландія, Турція, США
		Візова політика	ДІНР	ЄС, Франція, Іспанія, Швеція, Австралія
		Преференції при вступі	ДІНР	Скандинавські країни, Іспанія
		Ініціативи «Study in»	ДІРР, ДІНР, НДО	ЄС, Аргентина, Швеція, США
	Вихідна мобільність	Гранти та стипендії	ДІРР, ДІНР, НДО	Німеччина, Аргентина, Бразилія, Чилі, Нова Зеландія, Росія, Саудівська Аравія, США
		Фінансова підтримка	ДІНР	ЄС, Австралія, Ірландія, Нідерланди
	Мобільність у межах договорів	Гармонізація	ДІРР, ДІНР, НДО	Європа, Скандинавські країни, Східна Африка
		Мережі, консорціуми та договори обміну	ДІРР, ДІНР, НДО	ЄС, Китай-Японія-Пд.Корея, США-Мексика
		Міжрегіональні стипендії	ДІРР, ДІНР, НДО	ЄС, Скандинавські країни
	Наукова мобільність і дослідницьке співробітництво	Фінансування для запрошених науковців	ДІРР, ДІНР, НДО	Фінляндія, Німеччина, Індія, Сполучене Королівство, США

Закінчення табл. 2.3

1	2	3	4	5
		Програми та гранти для виїзду науковців за кордон	ДІРР, ДІНР, НДО	Польща, США, Мексика
		Програми та гранти для залучення науковців з-за кордону	ДІНР	Аргентина, Китай, Єфіопія, Японія, Перу
		Проектно-орієнтовані дослідницькі гранти	ДІРР, ДІНР	ЄС, Бразилія, США
Міжнародна освіта		Партнерства розвитку потенціалу «Хаби»	ДІНР, НДО	Нідерланди, США
		Кампуси та програми за кордоном	ДІНР	ЄС, Еквадор, Сінгапур
				Китай, Франція, Німеччина
Внутрішня інтернаціоналізація		Інтернаціоналізація навчальних планів	ДІНР	США
		Широке інституційне залучення до інтернаціоналізації		Німеччина
Всебічна інтернаціоналізація		Глобальні стратегії	ДІРР, ДІНР	ЄС, Канада, Фінляндія
		Стратегії зі специфічним географічним фокусом	ДІРР, ДІНР	Німеччина-Африка, Норвегія-Північна Америка, Сполучене Королівство-Індія

ДІРР – державні інституції регіонального рівня; ДІНР – державні інституції національного рівня; НДО – недержавні організації.

Джерело: [43].

Приклади політики всебічної інтернаціоналізації надають докази широкого та глибокого розуміння можливо-

стей інтернаціоналізації відповідно до ролі вищої освіти в національному та регіональному розвитку.

Нині в контексті розвитку національних стратегій і програм інтернаціоналізації постає питання про те, наскільки вони насправді ефективні, чи дійсно сприяють розвитку інтернаціоналізації у своїх країнах, чи сприяють вони в довгостроковій перспективі досягненню заявлених наукових, економічних, політичних, соціальних та культурних цілей. Як це часто буває у сфері освіти, оцінити ефективність стратегій інтернаціоналізації непросто. Спроби зробити це часто перетворюються в оцінку простих, легко вимірюваних числових показників. Крім цього, як інструмент оцінювання нерідко використовуються фінансові показники, які теж легко уявити в числовому вираженні. Щодо довгострокових результатів подібних стратегій, то спроби їх оцінити з використанням різних методологій робили Британська рада, Німецька служба академічних обмінів (DAAD), Англійська рада з фінансування вищої освіти (HEFCE), Європейська комісія і Міжнародна асоціація університетів. Однак загалом конкретних даних і чіткого розуміння того, що відбувається, практично немає. Часто це пов'язано з тим, що в багатьох країнах стратегії інтернаціоналізації з'явилися зовсім недавно, тому аналізувати їх ефект поки що просто рано. А в інших випадках система оцінки результатів не вбудована у структуру реалізації прийнятої освітньої політики [49].

Проте попередній аналіз безлічі подібних стратегій і (в разі їх доступності) даних про їх ефективність дозволяє виявити кілька ключових факторів як внутрішніх, так і зовнішніх, які впливають на ефективність реалізованої політики (позитивно або негативно).

Таким чином, виділяємо основні механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти країн ЄС у напрямку інтернаціоналізації вищої освіти, а саме: фінансовий, політичний, соціокультурний та інституційний.

Першочергову роль відіграє фінансування. Не дивно, що практичні результати стратегії залежать від обсягу і стабільності фінансування, а також від способу розподілу коштів. Не менш важливо, як стратегія реалізується і хто за це відповідає. Як відомо, в контексті інтернаціоналізації немає єдиного шаблонного підходу, який би завжди працював. Відповідно, реалізація національної стратегії інтернаціоналізації може відбуватися по-різному, і до процесу може бути залучено всього кілька або, навпаки, багато учасників. Методи реалізації стратегій можуть значною мірою впливати на їх результати й ефективність. Результати також знаходяться в залежності від потенціалу ключових осіб, відповідальних за реалізацію стратегій, їх спрямованість на досягнення поставлених завдань і здатність до самоорганізації. Якщо вийти за межі конкретних національних стратегій, то виникає питання взаємодії і регулювання різних політичних чинників. У більшості країн досить заплутаний і складний внутрішньополітичний клімат. Ініціативи в одній сфері можуть чинити прямий вплив на інші сфери. У контексті інтернаціоналізації класичний приклад – це перетин прагнення повернути більше іноземних студентів і вчених та необхідності візово-імміграційного контролю. Якщо стратегії в різних сферах розробляються і реалізуються окремо один від одного або навіть спрямовані на досягнення цілей, які суперечать одна одній, то їх ефективність очевидним чином страждає [43].

На ефективність ініціатив державного масштабу впливає рівень збігу національних стратегічних цілей і пріоритетів вищих навчальних закладів. Інтернаціоналізація безпосередньо зачіпає в першу чергу саме вищі навчальні заклади. Це означає, що автори стратегій інтернаціоналізації повинні добре уявляти собі інституційні реалії, інакше на практиці вони зіткнуться з проблемами. Той факт, що кількість країн, які цілком серйозно зайнялися інтернаціоналізацією вищої освіти і виділяють на це ресурси, зростає, говорить про те, що, мабуть, прийшов час об'єднати зусилля

і перейти на наступний рівень, щоб зайнятися так би мовити інтернаціоналізацією інтернаціоналізації [49].

Ефективність національних стратегій посиляться, якщо різні країни будуть співпрацювати і допомагати один одному. Це напевно непросте завдання, реалізація якого вимагає не тільки знання того, які кроки здійснять інші країни, але і готовності вести діалог на національному та інституційному рівні. Як відзначають у заключній частині доповіді Американської Ради з освіти і Центру з вивчення міжнародної вищої освіти при Бостонському коледжі, «для того, щоб університети всього світу могли отримувати максимальну користь зі всебічної, стійкої і заснованої на етичних принципах інтернаціоналізації, потрібен незвичайний творчий потенціал, значні ресурси і дуже багато зусиль» [43].

Вивчення основних документів з питань європейської інтернаціоналізації вищої освіти дозволяє зробити такі висновки:

- інтернаціоналізація вищої освіти є одним із ключових завдань для розвитку Європейського простору вищої освіти до 2020 року;

- основний акцент в інтернаціоналізації вищої освіти наразі робиться на реальне спілкування (мобільність);

- отримує розвиток E-Learning;

- стратегічні документи з європейської інтернаціоналізації вищої освіти носять загальний характер, конкретизація форм, методів та інструментів інтернаціоналізації проявляється на рівні ВНЗ;

- університети продовжують самостійно шукати зручні для себе форми і методи інтернаціоналізації [34].

Важлива роль у реалізації політики інтернаціоналізації відводиться спеціалізованим організаціям, які створені в багатьох країнах і займаються залученням у країну іноземних громадян на навчання. До них відносяться національні агентства, академічні служби, освітні фонди, центри міжнародних обмінів, інформаційні центри, асоціації, ра-

ди, центри наукового і культурного розвитку тощо. Установи щодо стимулювання припливу іноземних студентів можуть бути як державними, так і приватними. До них також можна віднести підрозділи ВНЗ, що займаються питаннями інтернаціоналізації [78].

Дослідження не демонструють, чи існуватимуть сучасні європейські тренди в майбутньому або технологічні та соціоекономічні інновації змінять траєкторію інтернаціоналізації в Європі. Моніторинг та розуміння змін як ключовий виклик для інституційних та регіональних політиків в Європі та світі, дозволять зробити кращий вибір щодо інституційної стратегії впровадження інтернаціоналізації, що дозволить досягти ширших цілей [49].

Університети по-різному підходять до вибору стратегії інтернаціоналізації та визначення того, наскільки всеохопною вона повинна бути. Універсальної «кращої моделі» не існує. «Кращою» для конкретного університету буде та модель, яка найбільш ефективно врахує його цінності, місію, інституційну культуру та можливості [47, с. 6-7].

Для країн важливо розвивати національну стратегію у світлі специфічних цілей у сфері вищої освіти та за її межами (розвиток людських ресурсів, досліджень та інновацій). Очевидно, що така стратегія повинна бути адаптована до специфіки кожної окремої країни і побудована на системі пріоритетів. Відсутня ідеальна стратегія інтернаціоналізації. Є ризик копіювання моделей, розроблених успішними країнами. Наприклад, ефективні стратегії деяких англослов'янських країн у розвитку експорту освітніх послуг не можуть бути застосовані в будь-якій країні. Необхідне ретельне регулювання, щоб знайти баланс між різними формами інтернаціоналізації.

Узагальнений зарубіжний досвід щодо формування стратегій інтернаціоналізації вищої освіти на європейському освітньому просторі, дозволив виділити типи таких

стратегій за цільовим критерієм: студентська мобільність, наукова мобільність і наукове співробітництво, міжнародна освіта, внутрішня інтернаціоналізація, всебічна інтернаціоналізація. Визначено заходи, необхідні для посилення значення та ролі інтернаціоналізації вищої освіти: визначення цілей, очікуваних результатів та показників успіху; заохочення досягнень; інтеграція інтернаціоналізації до існуючої стратегії розвитку та фінансової політики університету; зміни в навчальній програмі, науковій роботі, розвитку взаємодії із зарубіжними партнерами; рекрутинг і розвиток людського потенціалу для інтернаціоналізації.

Розвиток національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти допомагає в розробленні політичних меж у різних сферах суспільної політики. Заохочуючи вищі навчальні заклади зайняти активну позицію в інтернаціоналізації, національний рівень істотно впливає на вищу освіту через політичне управління, фінансування, програми та контроль. Фінансові механізми найкращим чином мотивують та заохочують університети до інтернаціоналізації. Це дає підстави стверджувати, що цільове фінансування могло б передбачати підтримку університетів у розвитку інфраструктури, пов'язаної з інтернаціоналізацією.

У зв'язку з цим уявляється важливим визначити допоміжні механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти в напрямку забезпечення стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, а саме: стратегічно-системний та механізм цільового фінансування.

Частина 3

**Удосконалення державної
політики у сфері
вищої освіти України**

Розділ 3.1. Новітня модель розвитку державної політики у сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору

Інтеграція української вищої освіти в європейський освітньо-науковий простір викликає необхідність реформування державної політики в цій сфері. Динаміка змін у європейському середовищі суттєво перевершує темп розвитку напрямів національної політики. Комплекс ефективних управлінських механізмів, які, з одного боку, враховують національний історичний досвід розвитку вищої школи, а з іншого – є відповіддю на сучасні виклики, забезпечать удосконалення державної політики у сфері вищої освіти України. Цьому сприятиме розбудова моделі взаємодії усіх зацікавлених учасників процесу управління реформуванням національної системи вищої освіти.

Сьогодні вища освіта стає ресурсом соціальної мобільності, оскільки зростає значення зовнішніх соціальних груп, які потенційно можуть бути залучені до управління в системі вищої освіти. У цьому аспекті поділяємо думку А. О. Карапетян, що «за таких умов суб'єктами управління вищою освітою можуть стати держава, ВНЗ, представники бізнесу та громадськість» [140, с. 136].

Згідно з Проектом Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року метою реформування системи вищої освіти України є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти, інтегрованої в Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідний простір. Одним зі шляхів її реалізації

є залучення стейкхолдерів до управління системою вищої освіти [194].

Отже, пропонуємо новітню модель розвитку державної політики у сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору, яка представлена на рисунку 3.1.

У ролі методології процесу взаємодії між ВНЗ, державою, бізнесом та громадськістю, можливим вважаємо застосування європейського стандарту AA 1000SES (2015) Stakeholder Engagement Standard [1]. Згідно з цим Стандартом під стейкхолдерами розуміють не лише членів громади або недержавної організації, а індивідуумів та їх групи, які впливають та/або можуть впливати на діяльність організації, продукції або послуги та/або процеси, пов'язані з питаннями, що можуть вирішуватися шляхом їх залучення. Залучення стейкхолдерів визначається Стандартом як процес, що використовується організацією для залучення відповідних зацікавлених сторін з чіткою метою – досягнення узгоджених результатів. Залучення стейкхолдерів є основним механізмом відповідальності, оскільки він зобов'язує організацію при залученні зацікавлених сторін керуватися принципами відкритості, відповідності з ідеями сталості, звітності, відповідальності за прийняті рішення та діяльність [там само, с. 5].

Як відзначають експерти ОЕСР, врахування інтересів і вимог основних стейкхолдерів дозволяє отримувати стійкі конкурентні переваги на ринку освітніх послуг та реалізувати соціальну функцію освіти [44].

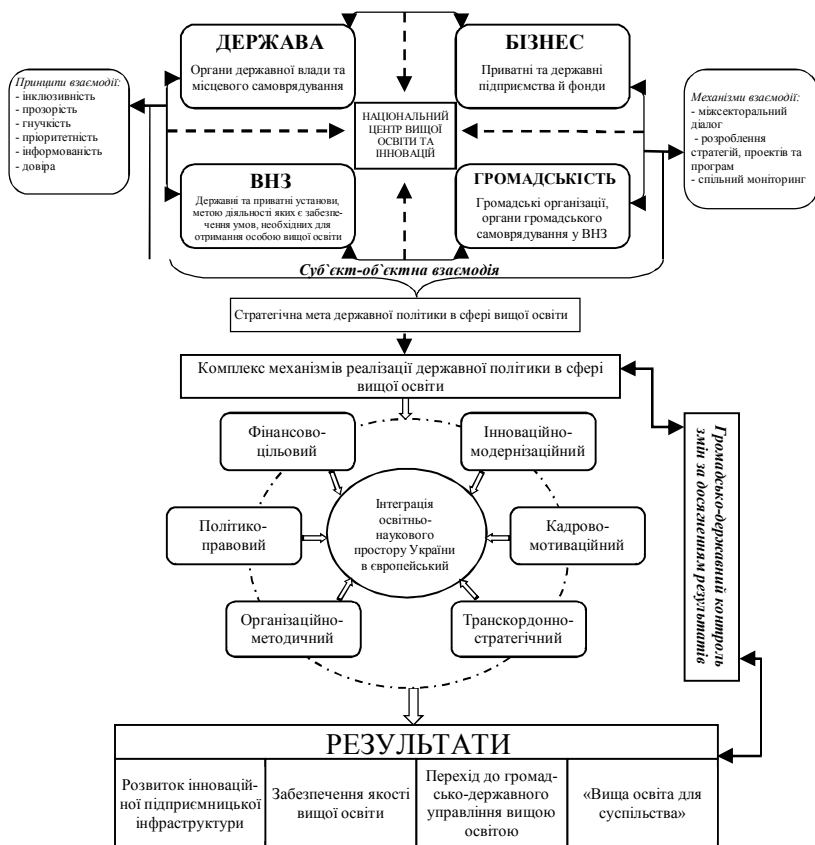

Рис. 3.1 Новітня модель розвитку державної політики в сфері вищої освіти

Дослідження Центру вивчення освітньої політики Університету Твенте за програмою «Tertiary education and stakeholder society» показує, що посилення участі зацікавлених сторін веде до розширення спектра вирішуваних завдань, зокрема:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань розвитку державно-громадського управління вищою освітою в Україні відповідно до європейських стандартів та забезпечення її імплементації;

- забезпечення прозорості системи вищої освіти в Україні через запровадження механізмів громадсько-державного моніторингу;

- забезпечення якості освіти, що сприятиме економічному зростанню національної та регіональної економіки;

- зміцнення зв'язку змісту підготовки фахівців з вимогами ринку праці та суспільними запитами; підвищення ефективності працевлаштування випускників; розвиток інноваційної підприємницької інфраструктури [5].

Вирішення вищезазначених завдань убачається можливим завдяки створенню та функціонуванню Національного центру вищої освіти та інновацій як колегіального органу, функцією якого повинні стати розроблення та імплементація механізмів державної політики у сфері вищої освіти на засадах реалізації ідеї взаємодії стейкхолдерів, а саме:

- представників держави, до яких відносимо органи державної влади та місцевого самоврядування;

- вищих навчальних закладів;

- представників бізнесу («бізнес» у цьому контексті використовується стосовно приватних та державних підприємств і фондів, з якими взаємодіють ВНЗ);

- представників громадськості (громадські організації, органи громадського самоврядування у ВНЗ).

Реалізація стратегій і програм розвитку вищої освіти передбачає активну взаємодію з численними організаціями, групами та індивідами, врахування різноманітних інтересів і вимог різних стейкхолдерів. Усі зацікавлені сторони можна розглядати як єдине ціле, рівнодіюча цілей, мотивів та інтересів яких буде визначати механізми управління вищою освітою.

При використанні механізмів виявлення та врахування інтересів стейкхолдерів доцільно використовувати міжнародні стандарти соціальної відповідальності [18, с. 236-237].

Для забезпечення ефективності таких механізмів необхідно дотримуватися таких принципів:

- Інклюзивність (усім стейкхолдерам потрібно забезпечити рівне право участі в управлінні та використанні незалежних механізмів для оцінювання результативності діяльності).

- Прозорість (повинні існувати чіткі та прозорі процедури оцінювання результативності проведених заходів, дані про результативність діяльності університету повинні бути відкриті для громадськості).

- Гнучкість (повинні існувати регламентовані процедури, що містять чіткі часові межі для кожної стадії урахування вимог стейкхолдерів та закріплені в угодах заходи щодо оцінювання виконання встановлених вимог, а також заходи, що враховують ситуативність та управління ризиками).

- Пріоритетність (пріоритетом взаємодії стейкхолдерів є досягнення стратегічної мети державної політики у сфері вищої освіти).

- Інформованість (надання усім стейкхолдерам можливості доступу до матеріалів звітності та оцінки ефективності діяльності ВНЗ).

- Довіра (усім групам стейкхолдерів повинна бути доступна інформація про діяльність кожної зі сторін, надана можливість брати участь у плануванні діяльності).

Зацікавлені сторони можуть формулювати свої інтереси та вимоги за умови існування системи їх обліку. Така система повинна працювати, починаючи від етапу стратегічного планування діяльності університету до моніторингу та оцінки освітнього науково-інноваційного процесів. Основними елементами системи обліку стейкхолдерів є:

- Моніторинг та оцінювання позицій та інтересів стейкхолдерів;

- Інформування та просвіта стейкхолдерів (розсилка інформаційних матеріалів, презентації, дискусії, виступи

на «круглих столах», конференції, соціальні мережі та інформаційні портали тощо);

– Консультування, урахування позицій та інтересів стейкхолдерів під час планування діяльності ВНЗ;

– Спільна діяльність на основі регламентованих угод, активний обмін інформацією у межах, визначених нормативними актами;

– Спільні заходи: навчання, тренінги, участь у плануванні та ухваленні рішень [77, с. 7-8].

Аналіз наукових джерел свідчить, що взаємодія між зацікавленими групами учасників на сьогодні носить односторонній характер. Консолідований інформаційний канал зворотного зв'язку відсутній. Тому не враховуються інтереси всіх груп учасників у процесі реалізації державної політики у сфері вищої освіти. Аналіз діючих комунікативних майданчиків показав, що перераховані вище заходи проводяться несистемно, а найчастіше за підсумками. У зв'язку з цим консультаційна форма взаємодії носить обмежений характер, відсутній механізм урахування інтересів груп учасників у вирішенні проблем розвитку вищої освіти і науки. Таким чином, важливим убачається визначення шляхів та механізмів взаємодії між стейкхолдерами у процесі реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

Взаємодію ВНЗ, держави, бізнес-структур та громадськості убачаємо можливою у таких формах:

- Міжсекторальний діалог, що передбачає побудову стейкхолдерами моделі «уповноваженої участі в управлінні». Існує цілий спектр можливостей під час реалізації міжсекторального діалогу: нерегулярні переговори, неформальне партнерство між окремими суб'єктами вищої освіти; регламентований регулярний переговорний процес, у якому досягається консенсус (система робочих зустрічей представників ВНЗ, держави, бізнесу та суспільства); створення постійних робочих органів: партнерств,

комісій, рад тощо; створення організацій, асоціацій, що мають на меті забезпечувати якість вищої освіти, її доступність та соціальну спрямованість, імплементувати положення укладених угод.

- Розроблення стратегій, проектів та програм розвитку вищої освіти на всіх рівнях.

- Спільний моніторинг діяльності та досягнутих результатів.

Реалізація механізму взаємодії ВНЗ, держави, бізнесу та громадськості може здійснюватися за такими взаємопов'язаними каналами, які зображені на рис. 3.2.

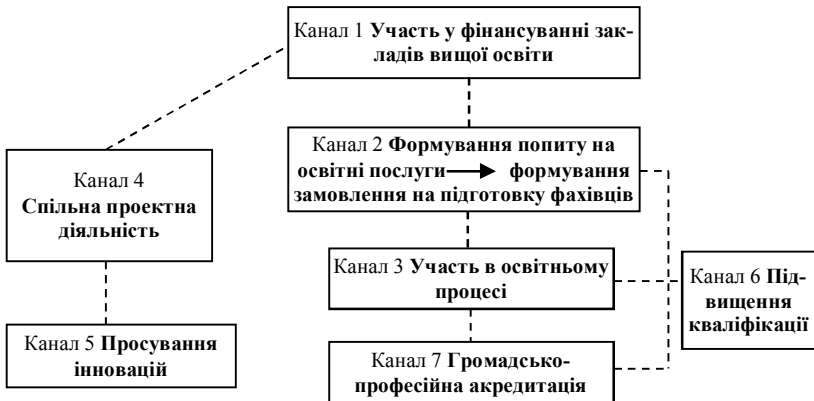

Рис. 3.2 Канали взаємодії вищих навчальних закладів, держави, бізнесу та громадськості

Канал 1. Участь у фінансуванні закладів вищої освіти може здійснюватися як у формі прямого, так і непрямого інвестування та включати фінансування розвитку інфраструктури закладу вищої освіти; безпосереднє фінансування підготовки фахівців; виділення фінансування на проведення досліджень, науково-практичних конференцій, симпозіумів, семінарів; надання грантів та іменних стипендій здобувачам вищої освіти; участь у створенні та управлінні ендавмент-фондом установи вищої освіти.

Канал 2. Формування попиту на освітні послуги здійснюється за допомогою формування замовлення на підготовку фахівців, що має на увазі формування вищими навчальними закладами контрольних показників набору відповідно до запитів роботодавців. При цьому роботодавці постійно оновлюють відомості про необхідні кадри у спеціальній автоматизованій системі, на підставі яких державні органи формують замовлення на підготовку фахівців. Після визначення потреби в кадрах роботодавцям необхідно сформулювати вимоги до результатів навчання.

Канал 3. Участь в освітньому процесі має на увазі читання лекцій, проведення майстер-класів представниками бізнесу, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій; спільну розробку освітніх програм, програм стажувань, практик тощо; участь у розробленні освітніх стандартів; видання спільних навчальних посібників, наочних та візуалізаційних матеріалів, практикумів тощо.

Канал 4. Спільна проектна діяльність (розроблення та реалізація спільних науково-дослідних, соціальних та бізнес-проектів).

Канал 5. Просування інновацій має на меті можливість створення структур трансферу знань та технологій для впровадження результатів освітньо-наукової діяльності, які можуть розраховувати на державну та бізнес-підтримку у вигляді грантів.

Канал 6. Підвищення кваліфікації стосується як працівників підприємства/організації з використанням потенціалу ВНЗ, так і у формі стажування науково-педагогічних працівників на підприємстві/організації, що можливо здійснювати через філії кафедр на цих підприємствах/організаціях, а також у навчально-тренінгових центрах підприємств/організацій.

Канал 7. Громадсько-професійна акредитація. У доповненні до державної акредитації вбачається необхідним впровадження механізму громадсько-професійної акредитації для оцінювання якості реалізації освітнього процесу та відповідності освітніх програм ВНЗ вимогам роботодавців та суспільним запитам.

У контексті вищезгаданого питання вражаємо доцільним з'ясувати напрями розвитку освітньо-наукових комунікацій між представниками зацікавлених сторін. У ході аналізу взаємодії зацікавлених груп учасників виявлені основні форми їх взаємодії: Е-комунікація, діалог та експертиза, які розглянемо детальніше нижче.

Е-комунікація, перш за все, виражена через механізми формування комунікативних майданчиків у інтернет-середовищі та форми репрезентації освітньо-наукової діяльності в засобах масової інформації.

Взаємодія у формі діалогу виражена через механізми формування прямих комунікативних майданчиків (семінари, конференції, телеконференції, телемости, форуми, зустрічі, брифінги, «круглі столи»), на яких у режимі діалогу виражається громадська думка, що враховується у питаннях формування та реалізації освітньої політики.

Експертиза виражена у створенні умов для проведення повноцінної експертної оцінки з питань формування та реалізації освітньої політики з боку всіх зацікавлених груп учасників.

Ключова роль у процесі взаємодії стейкхолдерів відводиться державі, яка створює умови для консолідації інтересів усіх груп учасників у процесі формування та реалізації пріоритетів освітньої політики; держава інформує громадськість про стан сфери вищої освіти та напрями її розвитку; виступає гарантом виконання досягнутих домовленостей, тобто закріплює їх у нормативно-правових актах; є координатором, тобто забезпечує стійкість процесу

взаємодії між спеціалізованими групами учасників. З метою усунення дискоординації взаємодії громадськості, сфери вищої освіти, бізнес-структур та держави з питань формування та реалізації освітньої політики України убачається важливим розробка комплексу заходів, що враховує координуючу роль держави у взаємодії всіх зацікавлених груп учасників. Такі заходи можливо згрупувати за двома напрямками:

- Створення інформаційно-комунікативних умов взаємодії зацікавлених груп учасників з питань формування та реалізації освітньої політики;

- Створення інформаційно-комунікативних умов взаємодії зацікавлених груп учасників у межах освітньо-наукового кластера.

У межах першого напрямку розроблена модель колообігу громадської думки у процесі реалізації державної політики у сфері вищої освіти, що зображена на рис. 3.3.

Модератором активізації цього процесу з боку держави може виступати Міністерство освіти і науки України, на яке можуть бути покладені такі функції:

- інформування зацікавлених груп учасників про результати проведеної освітньої політики;

- врахування громадської думки у процесі формування освітньої політики;

- залучення представників наукової громадськості, бізнесу, освіти і громадянського суспільства у процес формування і реалізації освітньої політики.

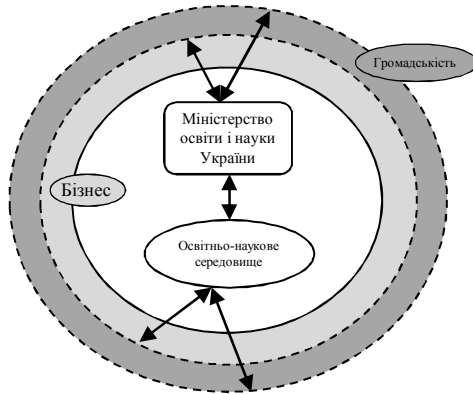

Рис. 3.3 Модель колообігу громадської думки у процесі реалізації державної політики у сфері вищої освіти

На моделі чітко видно перетин інтересів груп учасників. Ці інтереси можна виразити такими тезами:

- зацікавленість у діалозі «держава-бізнес» полягає, з одного боку, у створенні державою умов для проведення наукових досліджень і використання отриманих результатів інтелектуальної діяльності у виробничому процесі, а з іншого боку, у врахуванні думки бізнесу про спільні форми взаємодії та пропозиції щодо якості освітньо-наукового продукту;

- зацікавленість у діалозі «держава-ВНЗ» полягає, з одного боку, у врахуванні державою інтересів ВНЗ у визначенні необхідних умов (правових, організаційних, фінансових, інфраструктурних, кадрових) їх діяльності та інтересів, виражених у проектах розвитку вищої освіти, а з іншого боку, в залученні державою ВНЗ до активної наукової діяльності, яка створює основу технологічної незалежності, економічного розвитку та національної безпеки України;

- зацікавленість у діалозі «бізнес-ВНЗ» дозволяє науково-педагогічним працівникам оцінити практичну значущість результатів своєї інтелектуальної діяльності та реальні потреби бізнесу, а підприємцям дізнатися про по-

тенційні можливості існуючих і майбутніх вітчизняних наукових продуктів;

- зацікавленість у діалозі «держава-громадськість» дозволяє, з одного боку, інформувати громадськість про результати освітньо-наукової діяльності та формувати споживчий попит через популяризацію результатів інтелектуальної діяльності, а з іншого боку, представники громадськості, беручи участь в обговоренні питань щодо розвитку вищої освіти, мають можливість висловити свою позицію про рівень задоволеності її політикою.

Гармонізація інтересів стейкхолдерів є важливою умовою ефективного розвитку вищої освіти. Процес взаємодії зацікавлених сторін повинен координуватися державою. Пов'язано це з тим, що нерідко виникає конфлікт інтересів: бізнес, зазвичай, спрямований на швидке вирішення конкретних практичних завдань, а вища освіта орієнтована на перспективний розвиток. Крім того, зацікавленим групам учасників потрібна інформаційна та організаційна підтримка з боку держави як координатора. Державі відводиться роль незалежного арбітра за дотриманням балансу серед груп інтересів. Як один із основних інструментів, що сприяють гармонізації інтересів стейкхолдерів, а також підтримці ефективного діалогу між ними, можемо розглядати GR-технології, під якими розуміється системна взаємодія основних зацікавлених груп стейкхолдерів із суб'єктами прийняття політичних рішень [37, с. 14-19].

Основними прикладами використання GR-технології у процесі взаємодії з державою з боку освітньої спільноти є:

- участь у державних цільових програмах як консультантів та експертів;
- моніторинг і аналіз ініціатив державної влади, що впливають на вищу освіту, науку і технології;
- отримання пільг і державних замовлень на виконання прикладних наукових досліджень;

- формування довгострокової стратегії взаємодії організацій із державними органами з утворенням спільних центрів прийняття рішень;

- популяризаційна діяльність, спрямована на підкреслення важливості участі зацікавлених груп учасників у реалізації освітньої політики;

- інформування держави про діяльність зацікавлених груп учасників [там само].

Застосування GR-технологій визначається створенням сприятливих умов для взаємодії усіх стейкхолдерів з метою попередження можливих суперечностей між ними та вирішення поточних проблем у відносинах із державою. Це може досягатися завдяки взаємному обміну поглядами та ідеями на стадії підготовки певного державного рішення або за допомогою поширення інформації про заплановану діяльність держави у сфері вищої освіти [там само].

Високий рівень інституціоналізації комунікацій може бути досягнутий за рахунок таких технологій, як «science communication» та «business science» [84, с. 120-121].

Модель «science communication» включає в себе весь обсяг інформаційного обміну між освітньо-науковим та зовнішнім середовищем і характеризується націленістю на діалог з аудиторією. Основні характеристики моделі:

- наявність двостороннього зв'язку між науковим співтовариством і широкою громадськістю;

- конкретний предметний характер;

- аудиторією science communication є також і аудиторія, що спочатку не зацікавлена в отриманні інформації наукового характеру [там само].

Для комунікації наукової спільноти з громадськістю використовуються:

- соціальні медіа;

- тематичний контент на офіційних сайтах (відео, он-лайн-ігри, інтерактив);

- публічні заходи (екскурсії, дні відкритих дверей, виставки);
- навчальні семінари, лекції, майстер-класи відкритого характеру;
- тематичні друковані та онлайн-видання;
- детально опрацьовані та описані правила використання інформаційних матеріалів;
- заходи для преси;
- акредитація блогів [там само].

У моделі «business science» використовуються маркетингові технології, поширені в бізнес-середовищі, стосовно діяльності наукового співтовариства і просуванню результатів його діяльності [там само].

- Для комунікації з бізнес-спільнотою використовуються:
- послуги посередників-комунікаторів (агентств, бюро);
 - спеціальні структури, що відповідають за комунікацію з бізнес-організаціями та комерціалізацію результатів наукової діяльності, центри комерціалізації тощо;
 - тематичні заходи для представників бізнес-спільноти [там само].

Використання маркетингових технологій у сфері науки розширюється, перш за все, з метою успішної комерціалізації наукових досліджень і просування наукових результатів до споживачів. Особливістю «business science» з боку наукового співтовариства є визначення ключового цільового ринку (бізнесу) як відправної точки для всієї науково-дослідницької діяльності. Наукове співтовариство здійснює маркетингові дослідження цього ринку, формує маркетингову стратегію, впроваджує принципи управління відносинами з клієнтами, формує інтерес у цільового ринку [22, с. 23-24].

Взаємодія освітньої сфери з бізнесом виражається в написанні спільних наукових робіт та проведенні спільних досліджень; організації представниками промисловості та університетської спільноти спільних лабораторій; розробленні освітніх програм, орієнтованих на інтереси вироб-

ництва та бізнесу; здійсненні наукових досліджень за контрактами з бізнесом.

У процесі взаємодії університетів з громадськістю активно використовується моніторинг настроїв споживачів освітніх послуг та донесення своєї думки через засоби масової інформації до держави, бізнесу та інших зацікавлених учасників (відкриті семінари; електронні форми зворотного зв'язку). Органи державного управління впливають на ці процеси методами непрямого регулювання (створення середовища для взаємодії й усунення бар'єрів між учасниками за допомогою формування кодексів і практик поведінки учасників взаємодії, створенням колаборативних мереж тощо). З одного боку, держава відіграє все більш активну роль у просуванні інновацій, перетворюючи свої традиційні функції на такі, що сприяють розвитку координації усіх учасників взаємодії. З іншого боку, відбувається передача управлінських функцій держави неформальним мережам.

Широке поширення у світі отримали так звані «фабрики думки» – високоорганізовані експертні співтовариства, що здійснюють вплив на державну політику у сфері вищої освіти. «Фабрики думки» здійснюють дослідницьку та консультативну діяльність за державними та корпоративними контрактами переважно у сфері політичного виробництва та оцінки можливих соціально-економічних наслідків державних рішень. Інтелектуальна продукція цих організацій – прикладна політична експертиза, дослідження та аналітика, призначені для прийняття науково обґрунтованих рішень державними і громадськими діячами [68, с. 161-162].

Забезпечення умов для мережевої взаємодії стейкхолдерів у питаннях пріоритетів розвитку вищої освіти уявляється можливим за допомогою функціонування Національного центру вищої освіти та інновацій у режимі інформаційного багатоканального центру. На етапі формування мережі передбачається створення тимчасового комунікаційного майданчика з формування бази даних від зацікавлених груп

учасників у межах конкурсного відбору інноваційних проєктів розвитку вищої освіти з метою подальшої їх реалізації. У цьому випадку інформаційно-комунікаційна мережа буде посередником між усіма зацікавленими групами учасників. На етапі функціонування мережі передбачається створення інформаційно-комунікаційної системи взаємодії зацікавлених груп учасників, що дозволяє здійснювати моніторинг реалізації обраних проєктів; роз'яснення ключових моментів, пов'язаних із впровадженням проєктів; проведення проєктних експертиз тощо. У цьому випадку багатоканальний центр буде координатором діяльності усіх зацікавлених груп учасників щодо процесу реалізації інноваційних проєктів. Забезпечення умов для мережевої взаємодії усіх груп учасників з питань пріоритетів розвитку вищої освіти дозволить підвищити ефективність обміну інформаційними потоками всіх зацікавлених груп учасників; оперативно забезпечувати їх необхідною інформацією; проводити моніторинг стадій реалізації проєктів і координувати діяльність усіх зацікавлених груп учасників.

Для розвитку форм інформаційно-комунікаційної взаємодії стейкхолдерів, на наш погляд, необхідно:

- формування в інтернет-середовищі комунікативних майданчиків, на яких буде представлена консолідована інформація від зацікавлених груп учасників;
- розроблення механізмів збору та обробки консолідованої інформації для Міністерства освіти і науки України;
- розроблення механізмів формування Міністерством освіти і науки України середовища експертів від усіх зацікавлених груп учасників та вдосконалення механізму збору та обробки отриманої інформації;
- створення інформаційного багатоканального центру з формування комунікаційної мережі взаємодії всіх зацікавлених груп учасників з питань розвитку вищої освіти та забезпечення її якості.

Як зазначалося вище, ефективна взаємодія стейкхолдерів можлива за умови рівноправності всіх учасників, де держава

виступає таким же суб'єктом комунікацій, як і решта учасників, з одного боку, і координатор такої взаємодії, з іншого боку. Ключовим елементом пропонованої моделі розвитку державної політики у сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору є діяльність стейкхолдерів за основними напрямками:

– *Формування зворотного зв'язку (інформаційно-комунікаційна функція)*. З метою забезпечення врахування інтересів усіх зацікавлених груп учасників у процесі формуванні та реалізації освітньої політики необхідно розробити основні нормативи надання та обробки інформації по каналах зворотного зв'язку.

– *Розроблення системи превентивних заходів (консультативна функція)*, що включає в себе організацію форм взаємодії усіх зацікавлених груп учасників, таких як дискусійні клуби за участі зацікавлених сторін, форуми, конференції, круглі столи; а також обговорення актуальних питань розвитку вищої освіти в засобах масової інформації із залученням провідних учених, представників бізнесу, освітнього і громадського сектору, міжнародних експертів. У межах розвитку цього напрямку пропонується розробити програму превентивних заходів Міністерства освіти і науки України з обговорення проблем та викликів вищої освіти. Програма дозволить розробити план діяльності Центру вищої освіти та інновацій.

– *Розроблення системи заходів щодо залучення бізнес-структур (експертна функція)*. Середовище бізнес-експертів дозволить врахувати інтереси бізнесу в питаннях реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

Одним із очікуваних результатів функціонування механізмів взаємодії ВНЗ, держави, бізнесу та громадськості має стати забезпечення якості вищої освіти.

Застосування механізму корпоративного управління сприятиме координації зусиль щодо підготовки фахівців.

Для закріплення на законодавчому рівні сфер відповідальності між стейкхолдерами, які одночасно є суб'єктами

та об'єктами державної політики у сфері вищої освіти, пропонується матриця взаємодії зацікавлених сторін під час реалізації державної політики у сфері вищої освіти, що дозволяє визначити роль кожного суб'єкта/об'єкта у досягненні спільної мети сприяння формуванню та розвитку національного людського капіталу.

Матриця представлена в табл. 3.1. Рядками позначені стейкхолдери як суб'єкти реалізації державної політики у сфері вищої освіти, а стовпцями – відповідно, як об'єкти.

Управління розвитком вищої школи передбачає необхідність враховувати зв'язок вищої освіти з економікою регіонів. На основі запропонованої новітньої моделі розвитку державної політики у сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору пропонується використання кластерного регіонального механізму підготовки фахівців для усунення асиметрії розвитку регіональних ринків праці та вищої освіти.

Необхідність регіоналізації вищої освіти можна розглядати з огляду на зростання економічної потужності регіону. Кластерний регіональний механізм підготовки фахівців для економіки регіону розуміється як партнерські відносини установ вищої освіти регіону з провідними регіональними підприємствами. Функціонування таких кластерів дозволить забезпечити формування і розвиток людського капіталу з необхідними якісними характеристиками, визначити економічний потенціал регіону, виділити перспективні напрямки подальшого економічного розвитку.

Серед їх переваг можемо назвати:

- концентрацію кадрового потенціалу, фінансових і матеріально-технічних ресурсів на рівні регіону;
- розвиток безперервної освіти;
- підготовку фахівців під конкретні запити роботодавців;
- орієнтацію на стратегічні цілі розвитку економіки регіону для органів місцевого самоврядування;
- індивідуальний професійний розвиток;
- колегіальне управління.

Таблиця 3.1

Матриця взаємодії зацікавлених сторін при реалізації державної політики у сфері вищої освіти

	ВНЗ	Бізнес	Держава	Громадськість
1	2	3	4	5
ВНЗ	Формування людського капіталу	Пропозиція людського капіталу	Розширення автономії ВНЗ	Громадська участь в управлінні ВНЗ
Бізнес	Формування попиту на освітні послуги; участь у фінансуванні через механізм багатоканального фінансування, створення та управління ендавмент-фондом ВНЗ; спільне формування людського капіталу через визначення результатів навчання	Реалізація людського капіталу випускників у процесі професійної діяльності; впровадження наукових розробок та бізнес-ідей ВНЗ	Громадсько-професійна акредитація	
Держава	Правове забезпечення освітньої діяльності	Диверсифікація джерел фінансування; участь у визначенні стандартів забезпечення якості	Галузеве регулювання системи вищої освіти	Суспільний моніторинг якості освітніх послуг

Закінчення табл. 3.1

Громадсь- кість	Реалізація принципу громадсько- державної відповідаль- ності	Визначення потреб ре- гіону в освітніх послугах з погляду суспільства	Громадсь- кий нагляд за реаліза- цією про- грам розви- тку вищої освіти	Активна позиція у питаннях розвитку вищої освіти на всіх рів- нях управ- ління
----------------------------	---	---	---	---

Визначаємо етапи запровадження регіональних кластерів:

Етап 1. Оцінка взаємодії між ВНЗ та підприємствами регіону за галузевою ознакою.

Етап 2. Оцінка потенційних можливостей і ризиків.

Етап 3. Розроблення відповідного нормативно-правового забезпечення.

Етап 4. Формулювання загальної мети та визначення принципів, формування стратегії розвитку.

Етап 5. Впровадження організаційно-економічного механізму взаємодії ВНЗ та роботодавців.

Етап 6. Регулярний аналіз функціонування та розвитку кластера.

Особливість цього інтеграційного утворення полягатиме в наявності чіткої взаємодії між стейкхолдерами регіонів за галузевою ознакою, що має бути закріплено на законодавчому рівні, і базується на концептуальних положеннях запропонованої новітньої моделі розвитку державної політики у сфері вищої освіти України.

Очікуваний соціально-економічний ефект від створення регіональних кластерів з підготовки фахівців для потреб економіки регіону на основі запропонованої моделі взаємодії ВНЗ, держави, бізнесу та громадськості полягатиме в такому:

- поява додаткових джерел фінансування вищої освіти;
- підвищення ефективності використання фінансових та матеріально-технічних ресурсів;
- оптимізація бюджетних витрат;

- підвищення ефективності використання людського капіталу;
- забезпечення економіки регіону професійними кадрами відповідно до її структури та заявленим вимогам роботодавців до кваліфікації фахівців;
- гарантування працевлаштування після закінчення закладу вищої освіти;
- зниження рівня безробіття осіб з вищою освітою.

Незважаючи на задекларовану необхідність переходу до громадсько-державної моделі освітньої політики, реального її запровадження не відбулось.

Отже, стратегічний пріоритет державної політики у сфері вищої освіти – побудова громадсько-державного управління – може бути реалізований завдяки взаємодії стейкхолдерів – ВНЗ, держави, бізнесу та громадськості. Тому убачається необхідним створення новітньої моделі розвитку державної політики у сфері вищої освіти в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору, що ґрунтується на суб'єкт-об'єктній взаємодії держави, вищих навчальних закладів, бізнесу та громадськості, принципах суспільного управління (інклюзивність, прозорість, гнучкість, пріоритетність, інформативність та довіра), в основі якої є комплекс механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти України (фінансово-цільовий, політико-правовий, організаційно-методичний, транскордонно-стратегічний, кадрово-мотиваційний, інноваційно-модернізаційний), що в системі дозволить забезпечити ефективність модернізації сфери вищої освіти та сприятиме переходу до громадсько-державного управління. Організація процесу формування узгодженого бачення розвитку вищої освіти України у всіх зацікавлених груп учасників через консолідацію громадської думки та активне залучення стейкхолдерів дозволить державним органам своєчасно реагувати на зміни у розвитку сфери вищої освіти та коригувати освітню політику з урахуванням їх інтересів.

Розділ 3.2. Комплекс механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти України

Координація взаємодії зацікавлених сторін має відбуватися за рахунок функціонування комплексу механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти України. Як відзначають сучасні вітчизняні теоретики державного управління, складовою реалізації державної політики є визначення відповідних механізмів, що передбачає сукупність засобів, методів і ресурсів, які забезпечують впровадження запланованих заходів відповідно до поставлених завдань. Механізм реалізації державної політики включає комплекс відповідних організаційно-управлінських, нормативно-правових, фінансово-економічних, соціально-психологічних заходів [124, с. 31].

Науковці вказують на підходи щодо вирішення проблеми реалізації державної політики, згідно з якими цей процес розглядається відповідно до трьох позицій:

1. Реалізація державної політики як лінійного процесу передбачає, що основними організаційними умовами її успішного виконання є: чіткі цілі та стандарти діяльності; забезпеченість необхідними ресурсами (фінансовими, матеріальними, інформаційними, людськими тощо); ефективні організаційні структури; розроблені норми, що регламентують діяльність організацій та їх відносини із владними структурами; розвинена система комунікації та координації діяльності різних структур, залучених до процесу здійснення політики.

2. Реалізація державної політики як комплекс дій різних державних структур, що пов'язані з адаптацією всіх учасників протягом усього процесу здійснення політики

до умов і завдань, які необхідно вирішувати. При цьому важливу роль відіграють інформаційні системи та канали зворотного зв'язку, що дають змогу дізнаватися про події, які відбуваються, та отримані результати.

3. Реалізація державної політики як діяльність із відповідними принципами, що є формальними або неформальними, встановленими на початку або такими, що визначаються учасниками здійснення політики на основі накопиченого досвіду. Дотримання принципів під час розроблення стратегії дає можливість визначити роль кожного учасника та швидше реалізувати цілі організації [там само, с. 32].

Незважаючи на спроби реформування нормативно-правового, організаційного та економічного забезпечення державної політики у сфері вищої освіти, в Україні все ще зберігається тенденція до відставання в розвитку системи вищої освіти в порівнянні з європейськими, що зумовлює необхідність практичних дій у межах відповідних механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

Заслуговує на увагу думка В.М. Шевченко, що для впровадження державної освітньої політики, у тому числі у сфері вищої освіти, застосовуються механізми, основними з яких можна виокремити правовий, організаційний, фінансовий та інформаційний. Науковець наголошує на комплексному механізмі впровадження державної освітньої політики, до складу якого входять вищезгадані механізми. На думку автора, для успішного досягнення головної мети державної політики у сфері вищої освіти необхідно здійснювати удосконалення кожного з механізмів такими шляхами:

а) удосконалення правового механізму за допомогою: розвитку правових основ з управління закладами вищої освіти (розроблення відповідних законів, концепцій, доктрин, стратегій, програм та ін.); визначення головних напрямів розвитку і законодавчого уточнення завдань вищих навчальних закладів щодо підвищення їх рівня науково-

технічної кооперації та поглиблення міжнародного співробітництва; законодавчого уточнення щодо реформування податкової системи, забезпечення спрямованості політики держави на зменшення фіскального тиску по відношенню доходів вищих навчальних закладів від надання освітніх послуг;

б) удосконалення організаційного механізму за допомогою: уточнення і чіткого розділення завдань і сфер відповідальності суб'єктів і об'єктів управління через поширення процесу поступової децентралізації державного управління закладами вищої освіти до їх саморегулювання; визначення оптимальної структури і штатної чисельності вищих навчальних закладів і приведення їх у відповідність до положень нового Закону України «Про вищу освіту»;

в) удосконалення фінансового механізму за допомогою: розроблення механізму саморегулювання вищих навчальних закладів, який передбачає самостійну діяльність підрозділів у стратегічній і оперативній площинах, управління контрольованими доходами і витратами, створення за рахунок залишку коштів на особовому рахунку і використання заохочувальних фондів; поліпшення інвестиційного клімату, удосконалення регуляторного законодавства і розвитку фінансової автономії вищих навчальних закладів; підвищення ефективності використання державних коштів, забезпечення дієвого державного контролю над діяльністю вищих навчальних закладів, прозорість використання ними фінансових ресурсів, ефективність тарифної і регуляторної політики; зміцнення фінансового стану вищих навчальних закладів, забезпечення їх спрямованості на диверсифікацію джерел фінансування та зростання частки приватних ресурсів; реалізація фундаментальних досліджень та розроблення найважливіших новітніх технологій за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки за державним замовленням;

г) удосконалення інформаційного механізму за допомогою: розроблення і впровадження національних стандартів і технічних регламентів застосування інформаційно-комунікаційних технологій, гармонізованих з відповідними європейськими стандартами; інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів центральної виконавчої влади та впровадження захищених інформаційно-телекомунікаційних мереж у єдиній інформаційній системі закладів вищої освіти; підвищення рівня інноваційної активності вищих навчальних закладів через формування національної міжуніверситетської інноваційної системи, активізацію інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційній сферах [218, с. 101-102].

Серед основних механізмів реалізації державної політики щодо розвитку освіти українські дослідники В. Г. Бульба, О. В. Поступна, О. В. Степанко виокремлюють такі:

- правовий – прийняття нормативно-правових актів та їх застосування;

- організаційний – створення та забезпечення ефективною організаційною структурою державно-громадського управління освітньою сферою;

- фінансово-економічний – розроблення та застосування інструментів економічної політики для розвитку освіти;

- кадровий – підготовка професійних кадрів для здійснення освітньої діяльності;

- соціальний – забезпечення соціального розвитку учасників освітнього процесу;

- мотиваційний – створення мотиваційних умов освітньої діяльності;

- матеріально-технічний – забезпечення умов для використання інфраструктури навчальних закладів [106, с. 8].

Також, за твердженням вищезгаданих авторів, до таких механізмів відносять моніторинг управління якістю осві-

ти, механізм управління інноваційним розвитком та інші новоутворені механізми [там само].

Необхідність удосконалення державної політики у сфері вищої освіти України обумовлена сучасними процесами реформування освітньої галузі та змінами підходів до управління нею. У цьому контексті поділяємо думку вищезазначених авторів щодо доцільності виокремлення новоутворених механізмів державної політики. Так, убачаємо доцільним виділити такі новоутворені механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору: фінансово-цільовий; політико-правовий; організаційно-методичний; транскордонно-стратегічний; кадрово-мотиваційний; інноваційно-модернізаційний. Ці механізми пропонуємо віднести до двох груп:

- механізми реформування державної політики у сфері вищої освіти:

- політико-правовий;
- організаційно-методичний;
- кадрово-мотиваційний;
- інноваційно-модернізаційний;
- інноваційні механізми удосконалення державної політики у сфері вищої освіти:
 - фінансово-цільовий;
 - транскордонно-стратегічний.

Механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти повинні, на наш погляд, застосовуватися у комплексі, що забезпечить удосконалення державної політики у сфері вищої освіти України. Комплекс механізмів державної політики у сфері вищої освіти схематично представлено на рис. 3.4.

Далі спробуємо охарактеризувати та обґрунтувати механізми реформування державної політики у сфері вищої освіти. Інноваційні механізми удосконалення державної

політики у сфері вищої освіти будуть проаналізовані в наступному підрозділі.

Політико-правовий механізм реалізації державної політики у сфері вищої освіти має визначати як відносини між її суб'єктами, так і організаційні структури управління реалізацією державної освітньої політики. Він включає в себе комплекс політичних інструментів та нормативно-правових засобів, за допомогою яких забезпечується координація компонентів державноуправлінської взаємодії для досягнення визначених цілей.

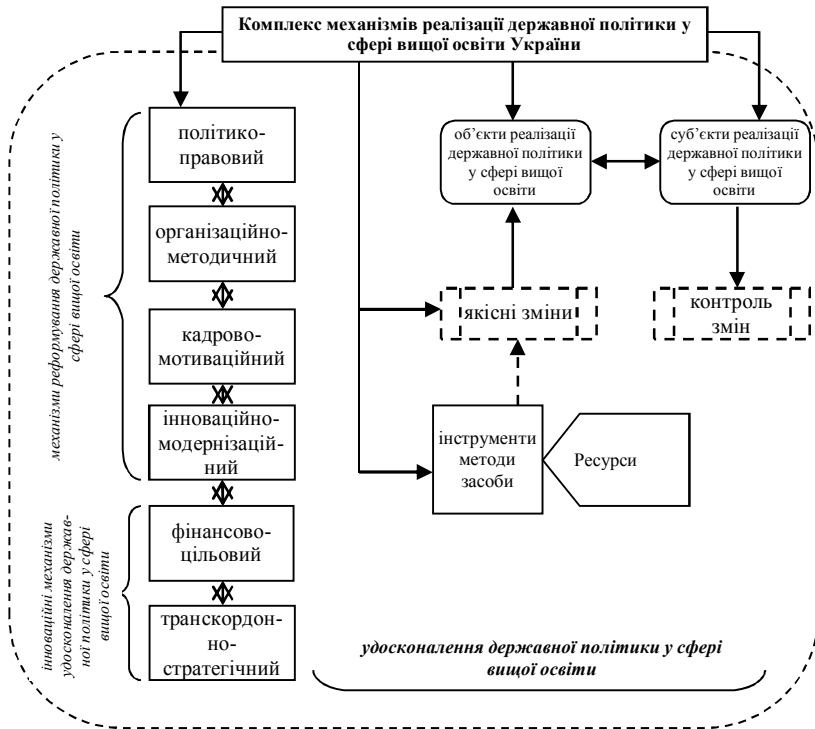

Рис. 3.4 Комплекс механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору

Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на конституційних нормах; міжнародних і міждержавних договорах; стратегічних документах розвитку освіти (концепціях, доктринах, програмах тощо); законодавчих актах; указах і розпорядженнях парламенту та голови держави; рішеннях вищого органу виконавчої влади; наказах і розпорядженнях центрального органу державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти [106].

Завдяки використанню взаємопов'язаної нормативно-правової бази, що регулює діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування, вирішуються проблеми реалізації державної освітньої політики.

Виявлені прогалини в нормативно-правових механізмах державної політики у сфері вищої освіти (розділ 1.2) перешкоджають здійсненню ефективної реалізації державної освітньої політики. Таким чином, убачається важливим імплементація новоутвореного політико-правового механізму реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

Європейський вектор державної політики у сфері вищої освіти України передбачає відповідні демократичні перетворення. В умовах Болонського процесу обґрунтованими є спроби удосконалення державної політики у сфері вищої освіти для спрямування української системи вищої освіти на досягнення нею сучасного європейського рівня. Погоджуємося з думкою Л. Пшеничної, що Болонський процес є основою модернізації вищої освіти, що відбувається за допомогою урізноманітнення навчальних програм на основі диверсифікації, забезпечення відповідності між змістом освіти та рівнем підготовки випускників і потребами ринку праці, трансформації освіти дорослих, налагодження міжнародних зв'язків, формування умов для мобільності учасників освітнього процесу [196, с. 84].

Важливість політико-правового механізму у контексті запропонованої у попередньому підрозділі новітньої мо-

делі розвитку державної політики у сфері вищої освіти України пов'язана з регулюванням процесу взаємодії держави, ВНЗ, бізнесу та громадськості, діяльність яких регламентована профільним законодавством. У цьому питанні поділяємо думку А. О. Карапетян, що законодавство стимулює взаємодію між стейкхолдерами за рахунок:

- написання чітких та зрозумілих правил взаємодії учасників;

- внесення змін у систему оподаткування учасників взаємодії (наприклад, надання податкових канікул на термін участі у проекті);

- мінімізації ризиків через надання фінансової допомоги;

- забезпечення прозорості проведення конкурсів та тендерів;

- розроблення ефективного інформаційного забезпечення, завдяки чому всі зацікавлені сторони зможуть отримувати інформацію про можливість участі у різних видах взаємодії [140, с. 139].

Реалізація державної політики у сфері вищої освіти потребує не лише політики-правового регулювання, але й проведення ефективних організаційно-методичних заходів, забезпечення відповідної підготовки та мотивації кадрових ресурсів.

Організаційно-методичний механізм реалізації державної політики у сфері вищої освіти є важливим у контексті реформування вищої освіти України. Відсутність інструментів та засобів імплементації реформ перешкоджатиме досягненню очікуваних результатів. Отже, важливим є удосконалення вищезгаданого механізму в контексті інтеграції української вищої освіти до європейського освітнього простору.

Реформування вищої освіти України відповідно до європейських стандартів є важливою умовою її конкурентоспроможності на європейському та світовому ринках. Су-

часне державне управління вищою освітою має тенденцію до демократизації, децентралізації та оптимізації державних управлінських інституцій; спрямовується на перехід до громадсько-державної моделі, запровадження прозорої експертизи, моніторингу ефективності та інноваційних технологій [127].

Надмірний адміністративний контроль держави за діяльністю установ вищої освіти створює серйозну перешкоду модернізаційному розвитку освітньої сфери. Бюрократизація та авторитаризація інституту вищої освіти гальмують розвиток ініціатив вищих навчальних закладів, перешкоджають включенню громадськості у процес управління та контролю над сферою вищої освіти. Одним із завдань організаційно-методичного механізму реалізації державної політики у сфері вищої освіти є інтеграція громадськості до процесу прийняття рішень і контролю за їх реалізацією в межах системи вищої освіти. Це завдання вкладається в межі концепції гнучкого управління та передбачає можливість участі громадськості у вирішенні конфліктних ситуацій, фінансовий контроль, консультування адміністративного апарату вищих навчальних закладів.

Організація управління сферою вищої освіти спирається на принципи системності, цільових орієнтирів, гнучкості та децентралізованості. Можемо виділити такі ключові принципи організації управління сферою вищої освіти, адекватні сучасним умовам:

- 1) запровадження та вдосконалення механізмів децентралізації управління вищими навчальними закладами, у тому числі перерозподіл повноважень і сфер впливу конкретних компонентів освітньої системи, дебіюрократизація органів державної влади та органів місцевого самоврядування, вищих навчальних закладів;

2) гнучкість критеріїв та вимог до конкретних вищих навчальних закладів на основі регіональних та профільних відмінностей;

3) зміцнення конкурентного середовища національної вищої освіти при одночасному контролі держави за цим процесом для запобігання кризи провінційних вищих навчальних закладів;

4) системність проведених заходів у сфері реформування вищої освіти та державної освітньої політики;

5) включення громадськості (університетської, академічної, політичної) у процес консультування, вироблення та прийняття рішень щодо реформування системи вищої освіти;

6) демократизація системи управління вищими навчальними закладами в поєднанні з автономією ВНЗ і закріпленням внутрішньої демократії.

За гнучкої моделі управління вищою освітою громадськість залучається до процесу прийняття рішень і, відповідно, отримує можливість впливати на формування та реалізацію державної політики у сфері вищої освіти, брати участь в оцінюванні проектів, їх обговоренні, прийнятті рішень та контролі за досягненням результатів. Таким чином, підвищується демократична складова освіти, яка сприяє поліпшенню взаємодії сфери вищої освіти з суспільством. У свою чергу, громадськість може висувати інноваційні ідеї розвитку вищої освіти. Також контроль громадськості над діяльністю вищих навчальних закладів сприятиме зниженню корупції та підвищенню прозорості діяльності освітніх установ. Гнучке управління у сфері вищої освіти сприяє також дебіюрократизації освітніх установ. Нині адміністративно-бюрократичний апарат далеко не у всіх випадках готовий виступати суб'єктом реалізації намічених державою модернізаційних перетворень у сфері вищої освіти. У зв'язку з чим бюрократія перетво-

рюється на важливий фактор на шляху вдосконалення державної політики у сфері вищої освіти.

Отже, організаційно-методичний механізм реалізації державної політики у сфері вищої освіти, що враховує різноманіття українського та світового освітньо-наукового простору, по-перше, передбачає широке використання децентралізованих моделей прийняття рішень та управління, що дозволить коригувати подальші перетворення в освітній сфері з урахуванням зворотного зв'язку, проводити аналіз та оцінювання існуючої ситуації у сфері вищої освіти; по-друге, цей механізм спрямовується на забезпечення умов для підвищення якості вищої освіти.

Заслуговує на увагу думка В. Зінченко, яка пропонує розглядати процес забезпечення якості вищої освіти європейськими університетами з урахуванням традицій кожної країни, щоб визначити негативні аспекти упровадження механізмів забезпечення якості та виявити позитивні моменти, які рекомендовано застосовувати у практичній діяльності українських ВНЗ – учасників Болонського процесу. Науковець наголошує на тому, що офіційні структури Болонської групи створили достатнє організаційно-правове підґрунтя для функціонування системи якості вищої освіти, а отже, створення системи забезпечення якості підготовки фахівців, механізми та способи підвищення якості освіти є внутрішньою проблемою ВНЗ [138].

Напрямок розвитку Болонського процесу у сфері забезпечення якості вищої освіти сформульовано як сприяння європейському співробітництву в галузі забезпечення якості з метою розробки порівняльних критеріїв і методологій [15].

Стає зрозумілим, що ключовим питанням є саме розроблення та використання взаємозастосовуваних критеріїв і механізмів для оцінки та підтвердження якості вищої освіти.

Болонський процес передбачає створення інтегрованої загальноєвропейської системи вищої освіти, заснованої на єдиних принципах організації та стандартах якості вищої освіти. При цьому поняття якості освіти охоплює викладання та науково-дослідну роботу, керівництво й управління освітньої установи, здатність задовольняти потреби студентів і надавати послуги суспільству. Відповідно до принципів університетської автономії, відповідальність за забезпечення якості вищої освіти, в першу чергу, покладається на самі навчальні заклади [138].

Необхідно відзначити, що всі національні (та внутрішньоуніверситетські) системи забезпечення якості безпосередньо пов'язані з методиками оцінювання якості вищої освіти: усі їх компоненти з'єднані між собою чіткими нормами та механізмами, які в сукупності формують системи забезпечення якості, зокрема:

- розробляються стандарти, яким повинні відповідати ВНЗ, здійснюючи освітню діяльність;
- формулюються вимоги до процедур, формування змісту та організації освітнього процесу;
- розробляються механізми моніторингу та оцінювання якості за наданням освітніх послуг [70].

На сьогодні практично усі європейські освітні системи світу формують свої підходи до якості вищої освіти на основі базової тріади понять:

- Умови, що створюються у вищих навчальних закладах для якісної освітньої та наукової діяльності.
- Процес здійснення освітньої та наукової діяльності.
- Освітні результати [там само].

У більшості національних освітніх систем Європи в останнє десятиліття очевидним стало зміщення від контролю «входів» до моніторингу та контролю «виходів» освітнього процесу. Пріоритети в оцінці ефективності освітньої діяльності ВНЗ зміщаються від планування та

реалізації освітнього процесу (зміст навчальних планів, навчальний час тощо), до результатів освіти. Система внутрішньоуніверситетського забезпечення якості підготовки фахівців повинна являти собою сукупність факторів якості, показників їх оцінки якості, умов реалізації освітніх програм та механізми контролю за їх виконанням, а також взаємодіючих між собою у процесі підготовки фахівців структурних підрозділів університету [59].

Як свідчить вітчизняна та зарубіжна практика, державний контроль якості освіти не може повною мірою забезпечити виконання сучасних вимог споживачів освітніх послуг і повну реалізацію сучасних принципів менеджменту якості освітніх установ. Успішне вирішення освітніми установами завдання підвищення якості освітньої діяльності залежить від багатьох факторів, найважливішим з яких є впровадження внутрішньоуніверситетських систем управління якістю. Для того, щоб українські ВНЗ могли органічно інтегруватися в європейський освітньо-науковий простір, необхідно орієнтувати їх на вироблення внутрішньоуніверситетських систем забезпечення якості, які повинні будуватися на таких принципах:

– *«Параметри якості»*. У ВНЗ повинні використовуватися три вищезгадані критерії: умови, що створюються у вищих навчальних закладах для якісної освітньої та наукової діяльності, процес освіти та освітні результати.

– *«Верховенство освітніх результатів»*. Оскільки у світових системах забезпечення якості сьогодні пріоритетними є результати навчання, убачається важливим актуалізувати це питання у вітчизняних ВНЗ. Це не означає, що результати освіти до сьогодні не враховувалися і не планувалися, але в цілому система побудована, швидше, на «вхідних параметрах»: зміст програм, забезпеченість навчального процесу кваліфікованим професорсько-викладацьким складом тощо.

– *«Режим самоврядування»*. Пропонується враховувати такі основні принципи створення внутрішньоуніверситетських систем забезпечення якості освіти при активізації університетського самоврядування:

- регулярні перевірки рівня відповідності діяльності та змісту освітніх програм стратегії розвитку ВНЗ;

- наявність відповідальних осіб або структури для проведення експертних оцінок діяльності та планування розвитку університету (створення так званої Служби забезпечення якості);

- наявність ефективної інформаційної системи для підтримки процедур самомоніторингу [157].

Під внутрішньоуніверситетською системою забезпечення якості освітньої діяльності може розумітися комплекс правил та процедур, які гарантують систематичне досягнення результатів навчання та безперервне вдосконалення освітньої програми. Основним принципом системи забезпечення якості ВНЗ пропонується вважати такий: висока якість освіти на програмах визначається сукупністю умов, які програми надають студентам для досягнення ними запланованих освітніх результатів; у цей комплекс входять такі компоненти:

- обумовлені цілі, завдання та відповідні їм освітні результати;

- оптимальний дизайн, логічна та збалансована структура освітньої програми;

- правильно підібраний професорсько-викладацький склад;

- ефективні новітні освітні технології;

- методи оцінювання навчальних досягнень студентів, що відповідають цілям, завданням та результатам;

- сучасна та ефективна інфраструктура;

- наявність механізмів зворотного зв'язку з ринком праці [там само].

Логічним убачається перехід до характеристики забезпечення вищої освіти ефективними та вмотивованими кадрами.

Кадрово-мотиваційний механізм реалізації державної політики у сфері вищої освіти передбачає оновлення кадрової політики у вищих навчальних закладах та мотивацію персоналу до ефективної діяльності, спрямованої на реалізацію стратегії розвитку вищого навчального закладу. Перш за все, йдеться про прозорий конкурсний відбір професорсько-викладацького складу. Це тягне за собою зміни системи оплати праці працівників установ вищої освіти, у тому числі в напрямку збільшення заробітної плати та зміни співвідношення заробітних плат викладачів залежно від їх кваліфікації та реальної користі освітній установі.

Щодо актуальності вищезазначеного механізму цінною убачається думка А. І. Щербатюка щодо необхідності інноваційної спрямованості сучасного ВНЗ, що породжує високу інтелектуалізацію процесів. Необхідним науковець вважає виокремлення інноваційної праці як пріоритетного інструменту в процесі інноватизації вищого навчального закладу. Рівень самовіддачі інтелектуального ресурсу у процесі інноваційної діяльності, на думку науковця, залежить від багатьох чинників, серед яких одним із головних є мотивація праці [223, с. 109].

Заслуговує на увагу сформульована послідовність дій загального механізму мотивації інноваційної праці інтелектуального ресурсу вищого навчального закладу:

Перший етап – визначення інтелектуальних потреб інтелектуального ресурсу (цей етап посідає першу щабліну, бо особистість, зайнята інноваційною працею, є високоінтелектуальною, емоційно вільною та раціонально достатньою, тому задоволення її інтелектуальних потреб – це невід’ємний елемент саморозвитку та самореалізації).

Другий етап – визначення потреб інтелектуального ресурсу (залежно від пріоритетності конкретних потреб для кожного фахівця будується індивідуальний механізм мотивації).

Третій етап – створення умов, що забезпечують задоволення потреб інтелектуального ресурсу.

Унаслідок успішного виконання цих етапів активізація інтелектуального ресурсу буде кваліфікованою та професійною [там само, с. 113].

Оволодіння механізмами сучасних можливостей мотивації є необхідною умовою успішності ВНЗ. Ефективне стимулювання інтелектуального потенціалу іноді є одним із значущих критеріїв якості освітньої установи. Керівництву ВНЗ варто розробляти стратегії мотивації персоналу, знайти оптимальну структуру та створити ефективну систему управління, використовувати найкращі технології для досягнення організацією її цілей. Персоніфікація діяльності обумовлює певною мірою унікальний характер праці та дає можливість працівникам працювати з повною самовіддачею.

Далі доцільно перейти до аналізу інноваційно-модернізаційного механізму реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

Інноваційно-модернізаційний механізм пов'язаний із необхідністю постійного оновлення державної політики у сфері вищої освіти, тобто модернізацією суспільного життя.

Ми погоджуємося з думкою К. В. Гнедіної про важливість інновацій для розвитку вищої освіти України та забезпечення процесу її реформування. Дослідниця вважає, що «досягненню головної мети вищої освіти сприяє впровадження інноваційних форм та методів»; «освітній процес повинен бути інноваційним та враховувати студентську думку»; «синергетичні результати можуть досягатися за рахунок наукової співпраці між дослідниками ВНЗ та фахівцями інноваційних компаній» [45, с. 116].

В аспекті взаємодії зацікавлених сторін у сфері вищої освіти (держави, ВНЗ, бізнесу та громадськості) цей механізм передбачає формування інноваційно-підприємницького середовища ВНЗ, що може сприяти формуванню нових напрямів діяльності ВНЗ або розвитку та модернізації вже існуючих.

Останнім часом докорінно переглянута державна політика у сфері інноваційної діяльності, що рухається від створення наукоємної продукції відповідно до безпосередніх наукових інтересів до створення наукоємної продукції в інтересах конкретного споживача або сфери суспільної життєдіяльності. Структури підтримки інноваційної діяльності на базі університетів країни призначені відіграти провідну роль у розвитку інноваційної діяльності України. Університетський комплекс виступає самостійним об'єктом і суб'єктом наукової, економічної та соціальної політики завдяки активній участі у створенні та трансфері інноваційних знань і технології на різних рівнях, поєднуючи новітні методи навчання та дослідження, формуючи принципово нові моделі діяльності. Університети здатні брати участь у багатьох не тільки наукових і технологічних, а й у соціальних проектах. Вищі навчальні заклади в освітньо-науковому просторі є провідними «агентами змін», сприяючи ефективній модернізації суспільних відносин.

Отже, комплекс механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти має забезпечувати цілеспрямовану взаємодію суб'єктів та об'єктів державної освітньої політики, що сприятиме її удосконаленню.

Розділ 3.3. Інноваційні механізми удосконалення державної політики у сфері вищої освіти України

У сформованих економічних умовах країни недоцільно обговорювати можливість збільшення обсягів державного фінансування сфери вищої освіти. Існуючого розміру бюджетних коштів недостатньо для забезпечення якісної підготовки у вищій школі. З урахуванням скорочення державних видатків на вищу освіту необхідним убачається формування нової фінансової стратегії на підставі *фінансово-цільового механізму державної політики у сфері вищої освіти України*, в основі удосконалення якого – розподіл фінансової відповідальності між державою та споживачами освітніх послуг в особі роботодавців та представників бізнесу. Удосконалення фінансово-цільового механізму державної політики у сфері вищої освіти України представлено на рисунку 3.5.

Реалізація запропонованих напрямів удосконалення фінансово-цільового механізму державної політики у сфері вищої освіти України передбачає проведення відповідних практичних заходів з урахуванням критеріїв та факторів, що дозволяють підвищити ефективність бюджетних витрат на фінансування системи вищої освіти. Запропонована система вдосконалення фінансово-цільового механізму державної політики у сфері вищої освіти України представлена в табл. 3.2.

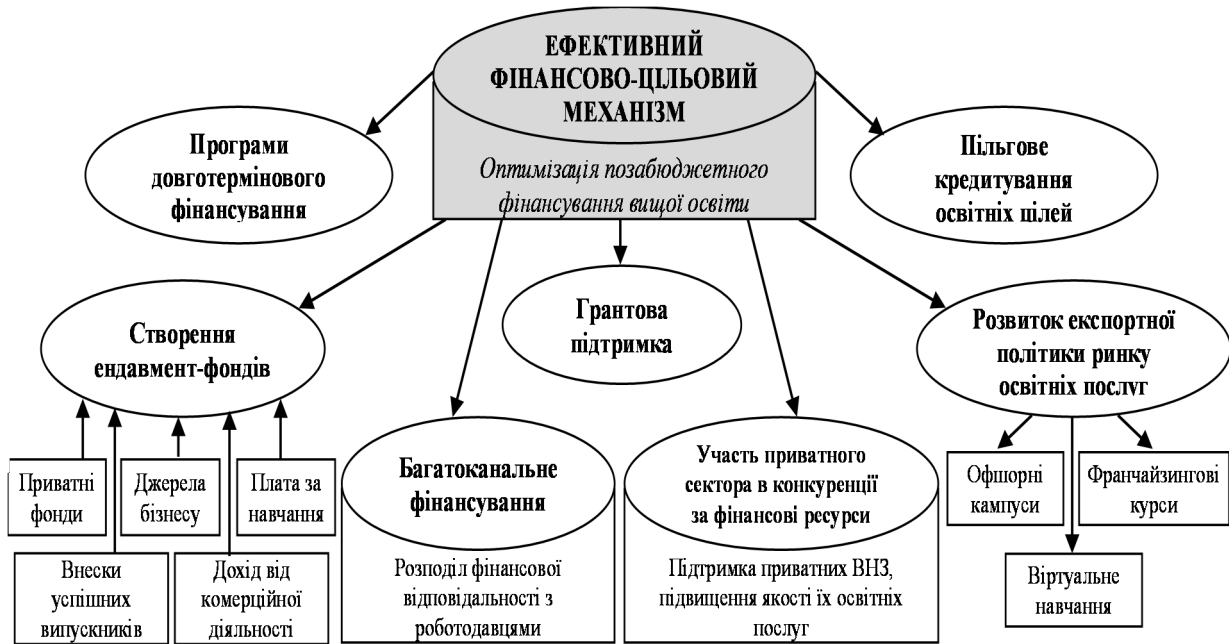

Рис. 3.5 Фінансово-цільовий механізм удосконалення державної політики в сфері вищої освіти України

Таблиця 3.2

Система удосконалення фінансово-цільового механізму державної політики у сфері вищої освіти України

<i>Цілі</i>	<i>Критерії ефективності системи державного фінансування</i>	<i>Фактори впливу</i>	<i>Кроки</i>
Ефективність бюджетного фінансування	Створення наукового підґрунтя для формування інноваційного середовища у країні	Оптимальна система розподілу державних фінансових ресурсів на наукову діяльність	Створення наукових центрів при ВНЗ
	Скорочення безробіття за рахунок підготовки персоналу для потенційно економічно вигідних галузей народного господарства при дотриманні максимальної економічності	Чинні механізми працевлаштування випускників	Налагодження організаційно-розпорядчої діяльності через призначення осіб, відповідальних за оприлюднення наказу про розподіл квот на офіційних веб-ресурсах; відкритість засідань конкурсних комісій для громадськості
Ефективна система планування державного замовлення на підготовку фахівців	Подолання дисбалансу на ринку праці, підвищення економічності системи вищої освіти	Прозорий механізм розподілу державного замовлення на підготовку фахівців	Довгострокове прогнозування
			Е-система, що забезпечить дотримання методології обліку

Механізм розподілу фінансової відповідальності передбачає активне залучення роботодавців та бізнес-структур до фінансування вищої освіти. Поділ фінансової

відповідальності можливо здійснювати в межах багатоканального фінансування. Також необхідно збільшувати обсяги підготовки фахівців на замовлення підприємств, установ та організацій. При цьому економічно виправданим убачається надання додаткових податкових пільг, відстрочення сплати податків для юридичних осіб, які оплачують професійну освіту, а також для юридичних осіб, які несуть витрати по організації практики студентів.

Для оптимізації позабюджетного фінансування в національну систему вищої освіти пропонується адаптувати досвід створення ендавмент-фондів як інструменту додаткового фінансування системи вищої освіти, який можна формувати з коштів приватних фондів, фінансових коштів бізнесу, пожертвувань випускників, плати студентів за навчання, доходів від комерційної діяльності ВНЗ. Кошти ендавмент-фонду можна спрямовувати на виділення наукових стипендій, для виконання науково-дослідних робіт, закордонних відряджень, для запрошення зарубіжних професорів, для виділення стипендій студентам на покриття оплати за навчання, на закордонні стажування, участь у програмах академічної мобільності тощо. Крім податкових преференцій, участь в ендавмент-фондах ВНЗ дозволить представникам бізнесу набути статусу соціально-відповідальної компанії та брати участь у діяльності та розвитку ВНЗ. У результаті чого роботодавець зможе отримувати конкурентоспроможних фахівців з достатньою теоретичною і практичною підготовкою, які будуть адаптовані до умов праці та з перших днів сприятимуть підвищенню ефективності діяльності компанії.

Роль позабюджетних коштів у структурі фінансових ресурсів установи вищої освіти повинна постійно зростати, чому може сприяти пропозиція платних освітніх послуг. Установа вищої освіти, на відміну від комерційної організації, не може швидко реагувати на зміни кон'юнктури

ринку, тому диверсифікація джерел фінансування повинна бути пріоритетним напрямом фінансової діяльності ВНЗ.

Для формування балансу між державним і приватним сектором вищої освіти приватним установам вищої освіти, на наш погляд, повинна бути надана та законодавчо закріплена можливість участі у відкритій конкуренції за державне фінансування. Таким чином, держава зможе підтримати приватний сектор та сприяти зростанню відсотка зарахування в недержавні установи вищої освіти. Можливість приватного сектору брати участь у конкурсах на отримання фінансування сприятиме розвитку добросовісної конкуренції на ринку освітніх послуг, що, у свою чергу, стимулює підвищення якості надаваних ВНЗ освітніх послуг.

З огляду на соціальну значущість освітніх послуг необхідно розширювати можливості пільгового кредитування для здобуття вищої освіти. Такі кредити варто надавати під низький відсоток на тривалий термін. В європейських країнах відсоткова ставка за освітніми кредитами не перевищує, як правило, 3 % річних. Ефективний механізм кредитування вищої освіти в Україні, на наш погляд, повинен передбачати такі умови:

- надання кредитів студентам як державних, так і приватних ВНЗ залежно від доходів домогосподарств;
- надання кредиту без поруки;
- фіксована відсоткова ставка не більше 10 %;
- погашення кредиту пропонується почати через 2 роки після закінчення закладу вищої освіти, що дозволить молодому фахівцеві мати стабільний заробіток [36].

Пропонується розвивати програми довгострокового інвестування в майбутню освіту, які дозволять накопичувати кошти до моменту початку навчання у ВНЗ. Пропонована схема довгострокового інвестування в освіту виглядає таким чином: у період сплати внесків суму, рівну сплаченим внескам (що не перевищує середню вартість навчання у

ВНЗ по країні), пропонується звільняти від сплати прибуткового податку. При здобутті особою повної загальної середньої освіти їй буде здійснюватися виплата накопичених коштів, а також додатковий інвестиційний дохід. Ці заходи, на наш погляд, також будуть спрямовані на реалізацію принципу доступності вищої освіти.

В Україні відсутнє впровадження механізму грантової підтримки вищої освіти, що вимагає створення незалежної організації за прикладом DAAD (Німеччина). Це, у свою чергу, сприятиме розвитку експорту освітніх послуг. Економічний ефект від впровадження механізму грантової підтримки також буде полягати в інвестуванні додаткових коштів іноземними студентами за користування інфраструктурою при проживанні у країні.

На сьогодні вирішення завдання з вдосконалення механізму фінансування ВНЗ та оплати праці професорсько-викладацького складу убачається державою в необхідності здійснення переходу від кошторисного фінансування до нормативного. Впровадження нормативного фінансування не передбачає врахування якості послуг, що надаються і результатів діяльності тих установ вищої освіти, які фінансуються. При цьому бюджетне фінансування має здійснюватися з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти. Необхідним важелем ефективного управління є перехід від державного фінансування згідно з постатейним бюджетом до фінансування єдиною сумою. Ця практика, що передбачає більшу гнучкість в управлінні, визнана ефективною в більшості європейських країн світу. Наявність постатейного бюджету є стримувальним чинником, оскільки він допомагає управляти економічністю, але не є роботою та результатом. Основоположним для досягнення економічної ефективності є усвідомлення цілей, що стоять перед організацією, та робота з їх досягнення. Натомість постатейний бюджет робить наголос на організа-

ційних одиницях та об'єктах видатків, що ускладнює розуміння взаємозв'язків між спожитими чинниками та завданнями. Такий бюджет є інструментом контролю, а не управління, оскільки стримує свободу управлінських дій, які можуть бути спрямовані на досягнення результатів. Якщо має місце неправильна організація роботи, то виконання бюджету не сприяє досягненню цільових показників. Навіть найдеталізованіший бюджет не допомагає контролювати за його допомогою результат. Бюджетування єдиною сумою, навпаки, надає керівництву ВНЗ більше гнучкості здійснювати керівні функції для отримання доцільних результатів. Застосування більш широких категорій: наукова діяльність, освітня діяльність тощо стимулює ВНЗ швидко реагувати на запит ринку послуг, що, у свою чергу, веде до зростання ефективності [140].

Запровадження фінансування єдиною сумою доцільно проводити в декілька етапів.

На першому етапі можливо надати дозвіл використовувати кошти, що залишилися від окремих видів діяльності в межах однієї статті.

Другим етапом має стати надання ВНЗ дозволу використовувати кошти, що залишаються з однієї статті, на витрати з обмеженої кількості інших статей.

Третій етап повинен включати запровадження системи фінансування єдиною сумою в повному обсязі для експериментальної групи вищих навчальних закладів.

Четвертий етап передбачає перехід від постатейного бюджетування до фінансування ВНЗ державної та комунальної форм власності єдиною сумою.

Поширення фінансових свобод також пов'язано зі збільшенням терміну фінансування (другий чинник впливу на мету, до якої прагнуть) – спочатку до двох, а згодом (після набуття ВНЗ досвіду у вільному розпорядженні фінансовими ресурсами, розроблення та підсилення механізмів підз-

вітності) до трьох років. Поступове збільшення терміну фінансування сприятиме більш ефективному використанню фінансових ресурсів, більш ефективній інвестиційній політиці ВНЗ, отже, і покращенню можливостей стратегічного розвитку та підвищенню конкурентоспроможності ВНЗ.

Підвищення ефективності експортної політики ринку освітніх послуг вищої школи також сприятиме удосконаленню фінансово-цільового механізму реалізації державної політики у сфері вищої освіти України. Зниження чисельності студентів закладів вищої освіти висуває на перший план політику держави щодо залучення іноземних студентів. Нарощування обсягу міжнародних освітніх послуг вимагає проведення єдиної державної політики при чіткій координації та узгодженості всіх державних органів, задіяних до цього процесу. При цьому установи вищої освіти повинні розробляти власну стратегію просування освітнього продукту на міжнародний ринок. У цьому контексті фінансово-цільовий механізм тісно переплітається із траскордонно-стратегічним, який буде проаналізовано нижче.

Побудова стратегії просування освітніх послуг на міжнародний ринок має спиратися, на нашу думку, на реалізацію адміністративно-правових, фінансових і нефінансових інструментів залучення іноземних студентів і будуватися з урахуванням сукупності факторів, які відіграють важливу роль у виборі іноземцями країни навчання, зокрема:

- Фактори, що впливають на прийняття рішення про навчання в тому чи іншому закордонному ВНЗ: міжнародний рейтинг установи вищої освіти, сайт університету, інформація про університет у засобах масової інформації, рекламна продукція університету, презентації під час освітніх виставок та ярмарків, безпосереднє знайомство з університетом, відгуки студентів та випускників тощо.

- Програма курсу і вимоги до навчального процесу: вирішальним фактором у виборі навчального закладу час-

то є програма курсу, а також використання сучасних технологій навчання, гнучкість навчального процесу, вимоги до володіння мовою, мовна підтримка іноземних студентів, частка практичного навчання, можливість брати участь у програмах академічної мобільності, займатися науково-дослідною роботою, спортом, творчістю тощо.

- Вибір країни і міста для навчання: до уваги беруться умови проживання у країні (рівень безпеки, вартість та умови проживання, транспортне сполучення, отримання візи, культура країни, фінансова підтримка, можливість часткового заробітку, соціальне забезпечення, доступ до інфраструктури тощо).

Просування освітніх послуг на міжнародний ринок має бути спрямовано на чітке інформування, стимулювання та передбачати реалізацію таких нефінансових інструментів:

- Якісний сайт зі сторінкою для іноземних студентів іноземними мовами, що надає всю необхідну інформацію про зарахування, навчання, вартість навчання та проживання, умови проживання, інформацію про країну. При цьому вважається, що конкурентоспроможна установа вищої освіти дає відповідь на запит, як правило, протягом 24 годин, а відповідь про можливість зарахування до вищого навчального закладу після отримання пакета документів протягом 3–5 робочих днів. Крім того, установам вищої освіти слід широко використовувати можливості соціальних мереж як непрямий маркетинговий інструмент.

- Для створення позитивного іміджу країни необхідно регулярна участь в освітніх ярмарках і виставках у себе у країні та за кордоном, спрямована на інтенсифікацію експорту освітніх послуг. Участь в освітніх ярмарках і виставках буде більш ефективною, якщо буде супроводжуватися семінарами та майстер-класами провідних фахівців ВНЗ, а також виступами випускників цих вишів.

- Організація літніх шкіл, програм обміну, спільних освітніх програм, що дозволяють познайомитися з країною і системою освіти в ній, також можуть бути ефективним нефінансовим механізмом залучення іноземних студентів.

- Для залучення іноземних студентів необхідно диверсифікувати пакет освітніх послуг для цієї цільової аудиторії. Так, крім навчання на першому та другому ступенях, а також навчання за програмами післядипломного навчання, установам вищої освіти необхідно широко пропонувати курси іноземних мов, спеціалізовані курси, проходження практики, стажування, розширювати можливості електронного навчання. Для завоювання міжнародного ринку освітніх послуг необхідна розробка та впровадження в навчальний процес освітніх програм першого та другого рівнів освіти, а також програм аспірантури англійською мовою. При цьому установам вищої освіти необхідно вдаватися до інструменту, що сигналізує про міжнародне визнання програми навчання, а саме отримання міжнародної акредитації програм.

Для ефективного просування освітніх послуг на міжнародний ринок не досить одних лише зусиль установ вищої освіти. Необхідне створення спеціальної організації за підтримки держави, що сприяє просуванню експорту освітніх послуг і розвитку академічної мобільності (за прикладом DAAD (Німеччина). Основними завданнями цієї організації запропоновано визначити такі:

- інформування та просування освітніх послуг українських установ вищої освіти на міжнародний ринок;

- виділення стипендій та грантів для іноземних студентів;

- виділення стипендій та грантів для студентів та молодих учених з України для проходження періоду навчання за кордоном;

- розробка програм обміну;

- розвиток співробітництва в галузі освіти;
- консультування з питань створення та впровадження спільних освітніх програм.

Створення організації, що сприяє просуванню експорту освітніх послуг, впровадження фінансового механізму грантової підтримки, розробка закладами вищої освіти стратегії просування освітнього продукту дозволять збільшити приплив іноземних студентів у країну. Це, у свою чергу, забезпечить мультиплікативний економічний ефект від перебування іноземних студентів у країні у вигляді оплати за проживання, харчування, побутові послуги, придбання літератури та ін. А також налагодження контактів з іноземними державами для розширення сфер і напрямків спільної міжнародної діяльності.

Приведення в дію адміністративно-правового, фінансового і нефінансових інструментів у сукупності дозволить залучити додаткові фінансові кошти у сферу вищої освіти, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної освіти, збільшити частку українського ринку освітніх послуг на світовому ринку і, таким чином, досягти заявлених цільових показників з ефективності експортної політики освітніх послуг.

Фінансова життєздатності української системи вищої освіти, яка прагне задовольнити високий попит на освіту, багато в чому залежить від можливостей окремих ВНЗ щодо диверсифікації джерел доходу. Диверсифікація сприяє розвитку системи вищої освіти, допомагає їй стати більш стійкою в умовах недостатнього державного бюджету. Активна діяльність ВНЗ з пошуку додаткових джерел доходу допомагає знизити їх залежність від уряду і скоротити ризики, пов'язані зі змінами бюджету.

В існуючих умовах масовості вищої освіти та відсутності в уряді можливостей забезпечити адекватне фінансування ВНЗ повинні диверсифікувати свої доходи, залу-

чаючи додатковий прибуток з недержавних джерел. Диверсифікація джерел доходу дозволяє українським ВНЗ отримувати додатковий прибуток, який використовується для поліпшення освітньої інфраструктури [36].

Успішна інституціоналізація нових стратегій і успішна диверсифікація джерел доходу вимагає від ВНЗ створення відповідних адміністративних структур. Кошти, залучені з різних джерел, повинні бути використані в першу чергу на реалізацію основних завдань університету. Для цього університетам потрібна висока частка автономії з управління залученими засобами. Вищі навчальні заклади повинні стимулювати участь співробітників, які приносять прибуток через участь у проєктах, створюючи механізми заохочення.

Частка доходів ВНЗ з недержавних джерел повинна доповнити бюджетне фінансування, а не замінити його. А отже, диверсифікація джерел доходу повинна розглядатися як спосіб привернення додаткового фінансування та запуску додаткових напрямів діяльності. Проте в активних пошуках нових джерел доходу університети не повинні забувати про свої базові цінності та пріоритети.

Розширення міжнародної діяльності у сфері вищої освіти та розвиток транскордонної освіти є тісно пов'язаним із досягненням ефективності фінансово-цільового механізму. Історично склалося, що Україна ніколи не виступала ключовим учасником міжнародного освітнього простору, але завжди мала репутацію країни з високим рівнем якості вищої освіти.

Вища освіта для українців – це шлях до фінансової незалежності та професійного визнання. Як і в більшості країн, акцент на академічну інтернаціоналізацію став одним із рушійних чинників реформи вищої освіти в Україні. На сьогодні до проблем, що гальмують розвиток інтернаціоналізації вищої освіти в Україні, додалися ще й геополітичні. Крім

того, не завжди послідовні дії уряду знижують мотивацію тих, хто працює з метою розвитку інтернаціоналізації [60].

Вищі навчальні заклади вже максимально використовують наявні у них фінансові, організаційні та людські ресурси для розбудови міжнародної діяльності, яка вимагає зовнішньої фінансової підтримки та чіткого керівництва. У той же час на основі кращих міжнародних практик вже багато зроблено в напрямку реформування вищої освіти України. Проте нововведення можуть виявитися суперечливими, якщо реформа затягнеться, викликаючи тим самим у суспільства відчуття невизначеності та невідомості [там само].

Таким чином, постає необхідність виокремлення та імплементації *транскордонно-стратегічного механізму удосконалення державної політики у сфері вищої освіти* для національного стратегічного планування міжнародної співпраці у сфері вищої освіти, що знайде пряме відображення у процесі інтернаціоналізації українських вищих навчальних закладів.

На думку канадських дослідників, «інтернаціоналізація в Україні стимулює національну освітню реформу та спрямована на те, щоб вищі навчальні заклади знайшли своє місце в міжнародному освітньому просторі. При цьому без зняття існуючих бар'єрів у питаннях стратегічного планування, розподілу фінансових і людських ресурсів та пріоритетних напрямків роботи інтернаціоналізація була б неможлива. У разі конструктивного підходу і за умови підтримки зарубіжних партнерів Україна цілком може стати прикладом для інших пострадянських держав у сфері реалізації освітніх інновацій» [58, с. 19]. «Чим більший вплив надасть інтернаціоналізація на підвищення рівня відкритості української системи вищої освіти, тим легше і швидше перетворення зможуть адаптуватися» [60, с. 27].

Світ, у якому доведеться жити і працювати сьогоднішнім випускникам університетів, постійно і дуже швидко

змінюється. Вищі навчальні заклади повинні подбати про те, щоб їх випускники були добре підготовлені до нових умов. Актуальні для них знання та навички, що включають в себе широкі уявлення про міжкультурні компетенції, можливо розвинути саме завдяки інтернаціоналізації вищої освіти [48].

Сучасна вища освіта не може бути осторонь інтернаціоналізації. Реагуючи на запити студентів, викладачів та співробітників, університети змушені шукати можливості для міжнародного розвитку, внесення інтернаціоналізації до стратегії розвитку університету та залучення ресурсів і партнерів. Результатом цього стає необхідність вироблення керівництвом університетів системних інституційних інструментів підтримки інтернаціоналізації. Необхідність розвитку інтернаціоналізації мотивується різними факторами, у тому числі потребою в розширенні доступу до джерел передових знань, новими можливостями для побудови партнерських відносин і розвитку навичок міжкультурних комунікацій, а також зміцненням громадянського суспільства, підготовкою кадрів, готових до роботи в умовах глобалізації, підвищенням репутації вищого навчального закладу тощо .

Західні дослідники очікують, що результати інтернаціоналізації будуть сягати далеко за межі навчальної аудиторії і сприяти зміцненню міжнародних наукових зв'язків і вирішенню суспільно значущих завдань [27].

Беніфеціарами інтернаціоналізації є різні учасники університетської спільноти, і кожен з них висуває до неї свої вимоги: викладачі та вчені зацікавлені у відкритті нових можливостей для проведення досліджень, розвитку кар'єри та побудови міжнародної репутації; студенти – у міжнародній мобільності, стипендіальній підтримці та гарантії успішного працевлаштування; керівники вищих навчальних закладів – у залученні додаткового фінансуван-

ня, підвищення репутації свого інституції та нарощуванні її потенціалу; уряд – у підготовці якісних кадрів і зміцнення позицій країни на глобальному просторі [47, с. 5].

Держава може сприяти інтернаціоналізації вищої освіти, підтримуючи її фінансово та організаційно; національні програми мають вирішальне значення на процеси, що відбуваються безпосередньо в університетах.

На думку Дж. Гудзік, успішність інтернаціоналізації залежить від:

- ефективності управління;
- орієнтованості інституційної культури на розвиток інтернаціоналізації;
- урахування інтернаціоналізації при стратегічному плануванні;
- особливостей адміністративних практик і принципів [48].

Основними факторами розвитку інтернаціоналізації є:

- інформаційні технології;
- посилення співробітництва;
- акцент на якісних результатах;
- підтримка державно-приватних ініціатив;
- зближення освіти і науки, а також підвищення узгодженості освітніх програм [там само].

Жоден із цих факторів не є самодостатнім, всі вони є обов'язковими умовами інтернаціоналізації і підсилюють один одного.

Наукова література та досвід окремих університетів дозволяють виділити заходи, необхідні для посилення значення та ролі інтернаціоналізації вищої освіти:

- *Визначення цілей, очікуваних результатів та показників успіху.* Чітке розуміння цілей і очікуваних результатів дозволяє більш ефективно управляти людьми, задіяними у процесі інтернаціоналізації. Різні учасники процесу інтернаціоналізації по-різному підходять до визначення

успіху. Для університетів оцінка результатів також різниться. Важливо визначити показники успішності та індикатори, які будуть демонструвати реальний прогрес у кожному конкретному випадку [47, с. 6-7].

- *Заохочення досягнень.* Те, що заохочується, отримує додаткові стимули для розвитку. Студенти звертають особливу увагу на те, що їм знадобиться з огляду на професійне і кар'єрне зростання. Викладачі зацікавлені в розвитку кар'єри, зміцненні своєї наукової репутації, доступі до нових джерел фінансування досліджень і наукових стипендій. Вищі навчальні заклади – у зміцненні репутації. Якщо досягнення у сфері інтернаціоналізації не будуть враховуватись у навчальних планах і не отримують персональних винагород, у людей зникне мотивація [там само].

- *Інтеграція інтернаціоналізації до існуючої стратегії розвитку та фінансової політики університету.* Якщо сприймати інтернаціоналізацію як нове завдання, яке доповнює три традиційні частини (освіта, наука, діяльність на благо суспільства), їй буде приділятися мало уваги. Якщо інтернаціоналізація стає невід'ємним елементом традиційної місії університету, вона виявляється більш стійкою [там само].

- *Зміни в навчальній програмі, науковій роботі, розвитку взаємодії із зарубіжними партнерами.* Співпраця з університетами інших країн і культур вимагає вміння пристосовуватися. Це неминуче приводить до зміни сформованих стратегій. Одна з необхідних умов прогресу – інституційна відкритість, готовність до перегляду традиційних практик [там само].

- *Рекрутинг і розвиток людського потенціалу для інтернаціоналізації.* Інтернаціоналізація можлива завдяки діям викладачів, співробітників і студентів, які хоча б трохи в ній зацікавлені і бачать її переваги. Це означає, що вищі навчальні заклади повинні знаходити можливість для

того, щоб залучати відповідних людей. Університети по-різному підходять до вибору стратегії інтернаціоналізації та визначення того, наскільки всеосяжною вона повинна бути. Універсальної «кращої моделі» немає. «Кращою» для конкретного університету буде та модель, яка найбільш ефективно врахує його цінності, місію, інституційну культуру та можливості [там само].

Згідно з Дж. Урбановіч та С. Вілкінс, можна виділити певні переваги та недоліки упровадження процесу інтернаціоналізації в невеликих країнах. Такі позитивні аспекти, як покращення якості, зростання конкурентоспроможності, додаткові фінансові фонди, набуття міжкультурної компетенції є важливими для університетів та мають відігравати першочергову роль на світовому рівні [86, с. 84]. Виходячи з цього, можна визначити потенційні переваги та недоліки інтернаціоналізації вищої освіти України, які представлені в табл. 3.3.

Інтернаціоналізація повинна стати частиною стратегії і враховуватися під час вирішенні ключових питань розвитку університету, пов'язаних з місією і цінностями, принципами фінансового управління, розвитку брэнда та управління людськими ресурсами, а також під час прийняття рішень щодо трансформації університету, зміни керівництва, модернізації навчальних планів. Це, звичайно, не означає, що інтернаціоналізація повинна бути домінуючим фактором у процесі прийняття рішень, але, безумовно, повинна прийматися до розгляду. У такому разі результати інтернаціоналізації будуть сприяти зміцненню міжнародних зв'язків і вирішення суспільно значущих завдань.

Таблиця 3.3

Потенційні переваги та недоліки інтернаціоналізації вищої освіти України

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення доступності програм міжнародної вищої освіти • Зростання міжнародної конкурентоспроможності системи та установ вищої освіти • Покращення програм навчання та викладання • Розширення можливостей для працевлаштування випускників на світовому ринку праці • Можливість отримання нового досвіду завдяки участі у програмах мобільності • Партнерство та міжнародна співпраця, що підвищує якість досліджень • Сприяє розвитку міжкультурної інтеграції та формуванню міжкультурних компетенцій 	<ul style="list-style-type: none"> • Кошти фінансування інфраструктури та розвитку персоналу можуть бути невиправдано високими • Якість освіти може знизитися у зв'язку з недостатнім рівнем мовних навичок та відсутністю мотивації до навчання в іноземних студентів • Відсутність фінансової ефективності, якщо попит на інтернаціоналізовані програми недостатній • Невідповідність для національних студентів, яким непотрібні міжнародні компетенції • Заохочує студентів та фахівців працевлаштовуватися закордоном • Можливість виникнення міжкультурних конфліктів

Джерело: [86, с. 84].

Без державної підтримки та «взірця» у вигляді типової стратегії інтернаціоналізації національного рівня університетам важко розвивати свою інтернаціоналізаційну діяльність. У підрозділі 2.3 було обґрунтовано важливість розроблення національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти. Очевидно, що така стратегія повинна бути адаптована до специфіки кожної окремої країни і побудована на системі пріоритетів. Відсутня ідеальна стратегія інтернаціоналізації. Для України існує ризик копіювання моделей, розроблених країнами ЄС, що може мати негативні наслідки. Наприклад, ефективні стратегії деяких англomовних країн у розвитку експорту освітніх послуг не можуть бути застосовані в будь-якій країні. Необхідне ре-

тельне регулювання, щоб знайти баланс між різними формами інтернаціоналізації.

Заслугує на увагу концепція «розумної інтернаціоналізації», запропонована Л. Рамблі, згідно з якою інтернаціоналізація як відповідь на глобалізацію, як стратегія підвищення якості освіти, являє собою фактор, який впливає на вищу освіту в усьому світі та може розглядатися одночасно і як причина, і як наслідок розвитку глобальної економіки знань. Цей процес, на думку дослідниці, відображає всі зміни, що відбуваються як на інституціональному, так і на національному рівні, а також суспільні уявлення щодо якісної сучасної вищої освіти [78, с. 16-17].

Мобільність є центральним аспектом інтернаціоналізації, її зростаючі обсяги в усьому світі свідчать про те, що ця тенденція в найближчі роки буде розвиватися. Водночас інші важливі аспекти інтернаціоналізації також починають привертати увагу політиків, дослідників та фахівців сфери вищої освіти. В академічному просторі ЄС актуалізуються такі механізми інтернаціоналізації, як «внутрішня інтернаціоналізація», розвиток міжнародних міжуніверситетських партнерств і розвитку навичок міжнародної міжкультурної комунікації серед професорсько-викладацького та адміністративного складу ВНЗ. Усе це відбувається на тлі складних змін у сфері вищої освіти, ВНЗ відчувають тиск з боку політичної, економічної та соціальної сфер. Ці процеси нерозривно пов'язані з інтернаціоналізацією [там само].

Рішення цих комплексних завдань вимагає переходу до «розумної інтернаціоналізації», яка б спиралася на великий обсяг теоретичних і практичних знань, які, у свою чергу, допомагали б зрозуміти розвиток феномену інтернаціоналізації як на місцевому, так і на глобальному рівні. «Розумна інтернаціоналізація» вимагає появи нових професіоналів-практиків, які б співпрацювали з ученими, за-

конодавцями та керівниками ВНЗ, особливо зацікавленими в пошуку практичних механізмів реалізації стратегій інтернаціоналізації. «Розумна інтернаціоналізація» вимагає розширення взаємодії між дослідниками, практиками та стратегами. Ті, хто займається розвитком інтернаціоналізації, повинні мати доступ до нових ідей, інформації та нових професійних освітніх програм, щоб навчитися краще орієнтуватися у складному та мінливому освітньому середовищі [там само].

Із цієї позиції уявляється доцільним запровадження в Україні програм підготовки професіоналів для вищої освіти, у тому числі й щодо питань інтернаціоналізації, відповідно до світових практик. Цінним убачається новий досвід університетів світового рівня щодо створення міжнародних консультативних рад – консультативні органи, учасники яких іноземні зовнішні експерти, які допомагають керівництву ВНЗ у питаннях інтернаціоналізації вищої освіти [4].

Однією з цілей Болонського процесу є «створення в європейському освітньому просторі порівнюваних, сумісних та узгоджених освітніх систем». Завдяки цьому студенти, аспіранти та викладачі стали набагато мобільніші. Зростає кількість міжнародних освітніх програм, які реалізуються університетами в різних країнах [15].

Найпоширенішою формою реалізації транскордонної освіти є спільні програми та програми подвійних дипломів. Відкриття філій, освітня франшиза, валідація іноземних програм набагато більш рідкісні не лише для України, але й для країн ЄС [43].

У цьому контексті транскордонно-стратегічний механізм удосконалення державної політики у сфері вищої освіти актуалізується як драйвер розвитку транскордонної освіти як важливого аспекту процесу інтернаціоналізації

національної освітньої системи та водночас потужним джерелом диверсифікації її фінансування.

Розвиток національної стратегії інтернаціоналізації допомагає в розробленні політичних меж у різних сферах суспільної політики. Важливо відзначити, що механізми державної політики, які застосовуються в межах інтернаціоналізації, можуть бути зіставлені та порівняні з напрямками в наближених галузях державної політики. Зокрема, пошук політичної координації можна здійснювати спільними діями органів державної політики у сфері освіти з державними органами, відповідальними за закордонні справи, для того, щоб полегшити вирішення візових питань, які часто стають на перешкоді мобільності та міжнародної освіти. Політична координація може поширюватися на можливості іноземних студентів працювати під час навчання і залишатися працювати після отримання диплома – у разі кваліфікованої імміграції. Така координація політики з органами, які регулюють трудові відносини та соціальну політику, може свідчити про те, що міжнародні дії спрямовані на підготовку кваліфікованих працівників і розвиток ринку праці для фахівців, найбільш релевантних для національної економіки. Політична координація спільно із зовнішньополітичними відомствами може знадобитися в разі потреби відстеження, наскільки фінансове забезпечення іноземних студентів є достатнім і задовольняє вимоги трудової та імміграційної політики приймаючої країни, для оцінки перспектив можливої імміграції студентів у майбутньому, а також для оцінки відповідності цілей приїзду студентів [там само].

У рамках транскордонно-стратегічного механізму гарною моделлю для поліпшення національної політичної координації може стати заснування міжурядового комітету або кластерної групи з представниками різноманітних політичних сфер, щоб забезпечувати ефективний підхід до

інтернаціоналізації. Заохочуючи вищі навчальні заклади зайняти активну позицію в інтернаціоналізації, національний рівень істотно впливає на вищу освіту через політичне управління, фінансування, програми та контроль. З огляду на різноманітність університетів, необхідно відзначити, що принципи можливості для національної політики пов'язані зі створенням умовних меж для вищих навчальних закладів, щоб зробити їх проактивними учасниками інтернаціоналізації за допомогою: надання реальної автономності та підвищення рівня відповідальності; розробки національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти; запровадження проектів обмінів як основного шляху просування зобов'язань у міжнародній співпраці.

Фінансові стимули найкращим чином мотивують та заохочують університети до інтернаціоналізації. Підтвердженням цьому є введення оплати за навчання для іноземних студентів, яка є набагато вищою у порівнянні з оплатою українських студентів. Для університетів, які є менш конкурентними, але в яких передбачається наявність іноземних студентів, державні фінансові стимули можуть прийняти форму студентських субсидій або цільових фондів для підтримки міжнародної активності. Цільове фінансування могло б передбачати підтримку університетів у розвитку інфраструктури, пов'язаної з інтернаціоналізацією.

Таким чином, успішна реалізація нововведень у сфері вищої освіти дозволить українським вищим навчальним закладам отримати максимальну користь із міжнародних можливостей. Стратегічна державна політика та системність дій дозволить уникнути негативної реакції на стрімкі реформи з боку суспільства та університетської спільноти. Високий рівень стійкості стратегій інтернаціоналізації вищої освіти може бути досягнутий завдяки диверсифікації міжнародної діяльності вищих навчальних закладів.

ВИСНОВКИ

Стан вищої освіти відображає рівень розвитку суспільства та держави. Значення вищої освіти в Україні полягає в задоволенні потреб національної економіки у фахівцях, прискоренні інноваційного розвитку, всебічному вдосконаленню кожної особистості. Вища освіта є стратегічним ресурсом соціально-економічного розвитку суспільства, зміцнення іміджу держави на міжнародному просторі. Важливість питань вищої освіти підносить їх до рівня найбільш принципових державних завдань, що вимагає здійснення ефективної державної політики.

Найбільш гострі проблем, які сьогодні стримують розвиток освітньої сфери, не даючи можливості забезпечити належну якість вищої освіти, адекватну новим економічним та соціально-культурним умовам: недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці; обмеженість доступу до якісної освіти окремих категорій населення; недосконалість змісту вищої освіти: державних стандартів, навчальних планів, програм; недостатня зорієнтованість змісту вищої освіти на потреби суспільства; недосконалість системи моніторингу та оцінювання якості вищої освіти; повільне здійснення інформатизації системи вищої освіти, упровадження в освітній процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій; недостатній рівень соціально-правового захисту учасників освітнього процесу; низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів; неефективність управління системою вищої освіти, недостатній розвиток самоврядування, залучення до управління громадських інституцій, роботодавців та інших користувачів освітніх послуг.

Процеси у сфері вищої освіти сповільнюються через відсутність концепції її розвитку.

Моделі організації вищої школи, які склалися на європейському просторі вищої освіти, мають цінність для розуміння закономірностей розвитку суспільства, побудованого на принципах демократії, орієнтації на ринкові відносини, професійної конкуренції, забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру на засадах соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей. Критичний досвід реформування систем вищої освіти європейських країн, урахування помилок, що виникли у процесі запровадження реформ, дозволить Україні уникнути цих проблем і, використовуючи міжнародний досвід, приймати адекватні управлінські рішення, знайти нові конструктивні форми для переходу до більш прогресивної системи освіти. Це уявляється можливим лише за умов осмислення нинішнього стану освіти, яка є історично утвореним феноменом, її проблем, сильних сторін та недоліків, урахування ментальних особливостей, а також соціально-економічних реалій життя суспільства.

Фінансово-цільовий механізм державного управління віднесено до найвпливовіших у державні політиці у сфері вищої освіти. Завданням державної політики вбачається удосконалення системи фінансування вищої школи. Це приведе до партнерських відносин між державою та громадськістю, роботодавцями, замовниками наукових досліджень, зацікавленими інвестувати в розвиток науки й освіти, що вимагає розроблення спеціальних нормативних документів та прийняття виважених політичних рішень

Розвиток національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти допомагає в розробленні політичних меж у різних сферах суспільної політики. Заохочуючи вищі навчальні заклади зайняти активну позицію в інтернаціоналізації, національний рівень істотно впливає на вищу освіту через

політичне управління, фінансування, програми та контроль. Виявлено, що фінансові механізми найкращим чином мотивують та заохочують університети до інтернаціоналізації.

Незважаючи на задекларовану необхідність переходу до громадсько-державної моделі освітньої політики, реального її запровадження не відбулось. Тому убачається необхідним створення моделі взаємодії зацікавлених сторін (держави, вищих навчальних закладів, бізнесу та громадськості) у процесі розроблення національної стратегії у сфері вищої освіти України. Згідно з запропонованою моделлю створення Національного центру вищої освіти та інновацій – колегіального органу, метою якого є забезпечення механізмів реалізації державної політики у сфері вищої освіти (фінансово-цільовий, політико-правовий, кадрово-мотиваційний, організаційно-методичний, інноваційно-модернізаційний та транскордонно-стратегічний), сприяння взаємодії між зацікавленими сторонами, можна вважати необхідним заходом на шляху до створення та розвитку освітньо-інноваційного середовища. Результатом вищезазначеної взаємодії може стати співпраця у питаннях: удосконалення сфери вищої освіти через створення законодавчо-нормативних актів, спрямованих на підвищення ефективної співпраці з визначенням конкретних механізмів, розширенням автономії ВНЗ; удосконалення освітньої діяльності, стандартів вищої освіти, узгоджених з Національною рамкою кваліфікацій, підвищення академічної мобільності; участі зацікавлених сторін у програмах регіонального розвитку та соціальних проектах, метою яких є вирішення значущих проблем суспільства.

Кризові умови функціонування національної системи вищої освіти ставлять перед державою принципово нове завдання, а саме розроблення та вдосконалення механізмів державної підтримки самофінансування ВНЗ. Необхідним уявляється формування нової національної фінансової

стратегії у сфері вищої освіти, в основі якої – впровадження механізму розподілу фінансової відповідальності між державою та споживачами освітніх послуг в особі роботодавців та бізнес-структур, що можливо здійснювати в межах багатоканального фінансування. Для оптимізації позабюджетного фінансування в національну систему вищої освіти пропонується адаптувати досвід створення ендаумент-фондів як інструменту додаткового фінансування системи вищої освіти, який можна формувати з коштів приватних фондів, фінансових коштів бізнесу, пожертвувань випускників, плати студентів за навчання, доходів від комерційної діяльності ВНЗ.

Враховуючи міжнародний досвід, обґрунтовано розробку національної стратегії та забезпечення державної підтримки інтернаціоналізаційного процесу у сфері вищої освіти України як невід’ємної складової реформування державної політики в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору. Транскордонно-стратегічний механізм удосконалення державної політики у сфері вищої освіти України передбачає посилення національної політичної координації за допомогою заснування міжнародної кластерної групи представників різноманітних політичних сфер. Визначено, що національний рівень істотно впливає на вищу освіту через політичне управління, фінансування, програми та контроль. Держава може сприяти інтернаціоналізації вищої освіти, використовуючи фінансові та організаційні механізми управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. AA1000 Stakeholder Engagement Standard (AA1000SES) 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.accountability.org/standards>.
2. Alaska's Public School Funding Formula: a Report to the Alaska State, Legislature. 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eed.alaska.gov/publications/FundingFormulaSB36Report.pdf>.
3. Altbach P. Trends in global higher education: tracking an academic revolution [Електронний ресурс] / Altbach P., Reisberg L., Rumbley L. – Paris : UNESCO, 2009. – Режим доступу : <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/trends-global-higher-education-2009-world-conference-en.pdf>.
4. Altbach P. G., Mihut G., Salmi J. Global: International Advisory Councils: A New Aspect of Internationalization // Understanding Higher Education Internationalization. – SensePublishers, Rotterdam, 2017. – С. 279-281.
5. Amaral A., Magalhaes A. The emergent role of external stakeholders in European higher education governance // Governing higher education: National perspectives on institutional governance. – 2002. – Т. 2. – №. 1–21.
6. American Higher Education in the Twenty-First Century: Social, Political, and economic Challenges/ edited by P. G. Altbach, P. J. Gumpert, and R. O. Berdahl. - 3rd ed. The Johns Hopkins University Press, 2011.
7. Andreu M. E. Implications of the Bologna Process for equity in higher education [Електронний ресурс] / M. E. Andreu, J. Brennan // European Higher Education at the Crossroad. – 2012. – Р. 101–118. – Режим доступу : http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-007-3937-6_6.
8. Barber M., Donnelly K., Rizvi S. Oceans of innovation: The Atlantic, the Pacific, global leadership and the future of education // Institute for Public Policy Research. – 2012.

9. Barber, M., Donnelly, K., Rizvi, S., & Summers, L. (2013). *An avalanche is coming: Higher education and the revolution ahead* (p. 78). London: Institute for Public Policy Research.
10. Barker K. The UK Research Assessment Exercise: the evolution of a national research evaluation system // *Research Evaluation*. – 2007. – Т. 16. – №. 1. – С. 3-12.
11. Barr N. Higher education funding // *Oxford review of economic policy*. – 2004. – Т. 20. – №. 2. – С. 264-283.
12. Bell S. *Rethinking Governance. The centrality of the state in modern society* / S. Bell, A. Hindmoor. – Cambridge : University Press, 2009. – 252 p.
13. Bergen Communique [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Bergen_Communique1.pdf.
14. Berlin Communique [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Berlin_Communique1.pdf.
15. Bologna Declaration [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/Main_doc/bologna_declaration.pdf.
16. Bologna Working Group (2007). *Key Issues for the European Higher Education Area-Social Dimension and Mobility* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/WGR2007/Socialdimensionandmobilityreport.pdf.
17. Bradley J. Integrity in higher education marketing? A typology of misleading data-based claims in the university prospectus / J. Bradley // *International Journal for Educational Integrity*. – 2013. – Vol. 9, No. 2, December. – P. 74–88.
18. Castka P., Balzarova M. A. Social responsibility standardization: Guidance or reinforcement through certification? // *Human systems management*. – 2008. – Т. 27. – №. 3. – С. 231-242.

19. Coelen R. Why Internationalize Education? //International Higher Education. – 2015. – №. 83. – С. 4-5.
20. Communiqué, B. (2012, April). Making the most of our potential: Consolidating the European Higher Education Area. In Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education, Bucharest (pp. 26-27).
21. Crosier D., Parveva T. The Bologna process: Its impact in Europe and beyond. – Unesco, 2013. – Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002206/220649e.pdf>.
22. Boer H., File J. Higher education governance reforms accross Europe. – 2009. // European Centre for Strategic Management of Universities. – 2009. – Режим доступа : <http://www.utwente.nl/mb/cheps/publications/publications%202009/c9hdb101%20modern%20project%20report.pdf>.
23. De Wit H. Internationalisation of higher education in Europe and its assessment, trends and issues. – 2010.
24. De Coster, I., Forsthuber, B., Oberheidt, S., Parveva, T., & Glass, A. (2008). Higher Education Governance in Europe: Policies, Structures, Funding and Academic Staff. Eurydice. Retrieved from EU Bookshop. European Commission / EACEA / Eurydice, 2015.
25. De Wit H. Internationalization of higher education in the United States of America and Europe: A historical, comparative, and conceptual analysis. – Greenwood Publishing Group, 2002.
26. De Wit H. Trends, issues and challenges in internationalisation of higher education. – Amsterdam : Centre for Applied Research on Economics and Management, School of Economics and Management of the Hogeschool van Amsterdam, 2011.
27. De Wit H. Rethinking the Concept of Internationalisation if //Going global: Identifying trends and drivers of international education. – 2013. – С. 213.

28. De Wit H., Hunter F. Europe's 25 years of internationalization: The EAIE in a changing world //International Higher Education. – 2014. – №. 74. – С. 14-15.

29. Dobbins, M., & Knill, C. (2009). Higher education policies in Central and Eastern Europe: convergence toward a common model? *Governance*, 22(3), 397–430.

30. Dougherty, K. J., & Reddy, V. (2013). Performance Funding for Higher Education: What Are the Mechanisms? What Are the Impacts? : ASHE Higher Education Report, 39: 2. Retrieved from <https://www.amazon.com/Performance-Funding-Higher-Education-Mechanisms/dp/1118754387>

31. Eastermann Ph. Financially Sustainable Universities II European universities diversifying income streams [Электронный ресурс] / Ph. Eastermann, E. В. Pruvot. – Режим доступа : http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/Financially_Sustainable_Universities_II_-_European_universities_diversifying_income_streams.sflb.ashx.

32. EC Commission (2011). Supporting growth and jobs – An agenda for the modernisation of Europe's higher education systems. COM (2011), 567.

33. Education at a glance: OECD Indicators 2012 // Organisation for Economic Cooperation and Development. – 2012.

34. Education at a glance // Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education. – 2015. – Т. 36. – №. 4. – С. 578-595.

35. Estermann T. The State of University Autonomy in Ukraine: an external analysis [Электронный ресурс] / T. Estermann // ATHENA Workshop Ukraine. – Режим доступа : <http://www.eua.be/ATHENA-Ukraine.aspx>.

36. Estermann T., Pruvot E., Claeys-Kulik A. Designing strategies for efficient funding of universities in Europe // DEFINE Project Paper. Brussels: European University Association. – 2015.

37. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (1995). The Triple Helix-University-industry-government relations: A laboratory for knowledge based economic development. *EASST review*, 14 (1), 14–19.

38. European Commission / EACEA / Eurydice, 2015. National Sheets on Education Budgets in Europe 2015. Eurydice Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

39. European higher education in the world / Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social Committee and the Committee of the regions, 2013.

40. European Parliament (2011). The Bologna Process: Stocktaking and Prospects [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.europarl.europa.eu/committees/en/cult/studiesdownload.html?languageDocument=EN&file=35091.

41. Frolich, N. & Veiga, A. (2005). Competition, cooperation, consequences and choices in selected European countries. In Kehm, B. & de Wit, H. (Eds.). *Internationalisation in higher education: European responses to the global perspective*, pp. 169-170.

42. Haddad, W. D., & Demsky, T. (1995). *Education Policy-Planning Process: An Applied Framework*. Fundamentals of Educational Planning, UNESCO.

43. Helms, R., Rumbley, L., Brajkovic, L., & Mihut, G. (2015). *Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs*. Washington, DC: American Council on Education [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf>.

44. Henry, M., Lingard, B., Rizvi, F., & Taylor, S. (2001). *The OECD, globalisation and education policy* (p. 90). Oxford: Pergamon.

45. Hnedina, K. V. The reformation of higher education system in Ukraine as a factor of innovative development of national economy / K. V. Hnedina // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8), ч. 1. – С. 106–117.

46. Huber M. Mobility, ECTS and Grading [Електронний ресурс] / M. Huber. – Режим доступу : <http://fohe-bprc.forhe.ro/templates/papers>.

47. Hudzik J. K. Integrating Institutional Policies and Leadership for 21st Century Internationalization // International Higher Education. – 2015. – №. 83. – С. 5-7.

48. Hudzik, J. Comprehensive Internationalization: Institutional Pathways to Success. Routledge, 2015, 274 pp.

49. Helms R. M., Rumbley L. E. National Policies for Internationalization—Do They Work? // International Higher Education. – 2016. – №. 85. – С. 10-12.

50. Kehm, B. M., & De Wit, H. (2005). Internationalisation in higher education: European responses to the global perspective.

51. Jacobs, B., & Van Der Ploeg, F. (2006). Guide to reform of higher education: a European perspective. Economic Policy, 21 (47), 538-539.

52. Jongbloed, B. (2003) Marketisation in higher education, Clark's triangle and the essential ingredients of markets. Higher Education Quarterly, 57 (2), 134-135.

53. Jongbloed, B., & Vossensteyn, H. (2001). Keeping up performances: An international survey of performance-based funding in higher education. Journal of Higher Education Policy and Management, 23(2), 127–145.

54. Keeling, R. (2006). The Bologna Process and the Lisbon Research Agenda: the European Commission's expanding role in higher education discourse. European Journal of Education, 41 (2), 203–223.

55. Key Data on Education in Europe 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurydice.org>.

56. Knight J. Updated definition of internationalization //International higher education. – 2015. – №. 33.
57. Knight J. Five myths about internationalization //International Higher Education. – 2015. – №. 62.
58. Knutson S., Kushnarenko V. Ukraine: The New Reforms and Internationalization //International Higher Education. – 2015. – №. 79. – С. 18-19.
59. Kwiek M. Changing higher education policies: From the deinstitutionalization to the reinstitutionalization of the research mission in Polish universities //Science and Public Policy. – 2012. – Т. 39. – №. 5. – С. 641-654.
60. Kushnarenko V., Knutson S. Internationalization of Higher Education in Post-Soviet Ukraine //International Higher Education. – 2014. – №. 75. – С. 25-27.
61. Leuven Communiqué [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communiq e_April_2009.pdf.
62. Liefner, I. (2003). Funding, resource allocation, and performance in higher education systems. Higher education, 46(4), 469–489.
63. London Communiqué [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/London_Communiq e18May2007.pdf.
64. Malgan, J. (2011). Art of state strategy: Mobilizing the power and knowledge for the common good/translated from English by Yu. Kapturevskij, scientific ed. Ya. Ohonko. М.: Gaidar Institute.
65. Matross, R., Helms, E., Rumbley, L., Brajkovic, L., & Mihut, G. (2015). Internationalizing Higher Education Worldwide. Washington: American Council on Education, 80 p.
66. Middlehurst R. Governance within the EHEA: Dynamic Trends, Common Challenges, and National Particularities [Электронный ресурс] / R. Middlehurst, P. N. Teixeira // European Higher Education at the Crossroads. – 2012. – P. 527–551. – Ре-

жим доступу : <http://www.springerlink.com/content/978-94-007-3937-6#section=1049194&page=3&locus=83>.

67. National Sheets on Education Budgets in Europe 2015. Eurydice Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

68. Ness, E. C., Tandberg, D. A., & McLendon, M. K. (2015). Interest groups and state policy for higher education: New conceptual understandings and future research directions. In Higher education: Handbook of theory and research (pp. 151–186). Springer International Publishing.

69. Newman, J. H. The Idea of a University 1. What is a University? In Essays: English and American (The Harvard Classics, Vol. XXVIII). New York: Collier & Sons. Retrieved from www.bartleby.com/28.

70. Noaman A. Y. Higher education quality assessment model: towards achieving educational quality standard // Studies in Higher Education. – 2017. – Т. 42. – №. 1. – С. 23-46.

71. Noaman A. Y. HEQAM: A developed higher education quality assessment model // Computer Science and Information Systems (FedCSIS), 2013 Federated Conference on. – IEEE, 2013. – С. 739-746.

72. Noaman A. Y., Fouad F. Knowledge sharing in universal societies of some develop nations // International Journal of Academic Research. – 2014. – Т. 6. – №. 3.

73. Overview of the Higher Education Systems in the Tempus Partner Countries Eastern Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://eacea.ec.europa.eu/tempus/tools/documents/issue_5_central_asia.pdf.

74. Pęcherski, M. (1981). System oświatowy w Polsce Ludowej na tle porównawczym (Vol. 45). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

75. Prague Communiqué [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/PRAGUE_COMMUNIQUE.pdf.

76. Quinn, R., & Steinberg, M. P. (2015). Can State Policy Deliver Equitable and Adequate Funding? *State Education Standard*, 15(2), P. 40–41.

77. Ramaswamy, V., & Ozcan, K. (2013). Strategy and co-creation thinking. *Strategy & Leadership*, 41(6), 7–8.

78. Rumbley L. E. “Intelligent Internationalization”: A 21st Century Imperative // *International Higher Education*. – 2015. – №. 80. – С. 16-17.

79. Rumbley L. E., Altbach P. G., Reisberg L. Internationalization within the higher education context // *The SAGE handbook of international higher education*. – 2012. – С. 3-26.

80. Soltys D. Similarities, divergence, and incapacity in the Bologna Process reform implementation by the former-socialist countries: the self-defeat of state regulations // *Comparative Education*. – 2015. – Т. 51. – №. 2. – С. 179-195.

81. Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ehea.info/Uploads/Documents/Standards-and-Guidelines-for-QA.pdf>.

82. The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report [Электронный ресурс]. – Brussels : Eurydice, 2012. – 220 p. – Режим доступа : [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Bologna%20Process%20Implementation%20Report.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Bologna%20Process%20Implementation%20Report.pdf).

83. The impact of the Bologna process on academic staff in Ukraine // *Higher Education Management and Policy*. – 2011. – Vol. 23/3. – P. 71–91.

84. Urbanovič J., Wilkins S., Huisman J. Issues and challenges for small countries in attracting and hosting

international students: the case of Lithuania // *Studies in Higher Education*. – 2016. – Т. 41. – №. 3. – С. 491-507.

85. Ukraine Labor Market Study – Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region by World Bank [Электронный ресурс]. – 2009. – 37 р. – Режим доступа : http://www.unece.org/fileadmin/DAM/hlm/prgm/cph/experts/ukraine/general_info/WB.labor.demand.pdf.

86. Urbanovič J., Wilkins S. Internationalisation as a strategy to improve the quality of higher education in small states: stakeholder perspectives in Lithuania // *Higher Education Policy*. – 2013. – Т. 26. – №. 3. – С. 373-396.

87. Verbytska A. Benchmarking as an instrument of state policy in the sphere of higher education / A. Verbytska // *Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts.* – Chernihiv : CNUT, 2016. – P. 126–128.

88. Verbytska A. Higher education funding in european national policies / A. Verbytska // *International Day of the Seafarer International scientific-practical conference: The problems of socio-economic development at the present stage and solutions Batumi, Georgia 24-th day of June 2016.* – P. 30–32.

89. Verbytska A. Improvement of public policy in the area of higher education funding: the experience of European Union countries / A. Verbytska // *Innovations in science and education: challenges of our time [collection of scientific papers]*. – London : IASHE, 2016. – P. 43–45.

90. Verbytska A. The Impact of Eurointegration Proces on the State Policy in the Sphere of Higher Education of Ukraine / A. Verbytska // *International scientific Refereed and reviewed journal «Innovative economics and management»*. – Batumi : National Institute of Economic Research and Batumi Navigation Teaching Institute, 2016. – P. 143–152.

91. Wächter B. Student Mobility in Europe: Recent Trends and Implications of Data Collection [Электронный ресурс] /

B. Wächter, I. Ferencz // *European Higher Education at the Crossroads*. – 2012. – P. 387–411. – Режим доступу : http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-007-3937-6_22.

92. Williams R., De Rassenfosse G. Pitfalls in aggregating performance measures in higher education // *Studies in Higher Education*. – 2016. – Т. 41. – №. 1. – С. 51-62.

93. Williams R. The determinants of quality national higher education systems // *Journal of Higher Education Policy and Management*. – 2013. – Т. 35. – №. 6. – С. 599-611.

94. Working group on employability [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу : http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/2009_employability_WG_report.pdf.

95. Workload and ECTS [Електронний ресурс] // *Tuning Educational Structures in Europe*. – Режим доступу : <http://www.unideusto.org/tuningeu/workload-a-ects.html>education, 46(4), 469–489.

96. Zgaga P. Reconsidering the ENEA Principles: Is There a “Bologna Philosophy”? // *European Higher Education at the Crossroads*. – Springer Netherlands, 2012. – С. 17-38.

97. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – с. 357.

98. Іноземні студенти в Україні : статистичні дані, 2017 / Укладач : О.О. Шаповалова. – Київ : Український державний центр міжнародної освіти, 2017. – 24 с.

99. Андрейчук С. К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / Андрейчук Станіслав Казимирович ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Львів, 2007. – 233 с.

100. Андрущенко В. Майбутнє університетів у XXI столітті: спроба прогностичного аналізу [Електронний ресурс] / В. Андрущенко. – Режим доступу : http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5566/1/andr_maib.pdf.

101. Андрущенко В. П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – К. : МП “Леся”, 2010. – 368 с.

102. Баран М. П. Модернізація вищої освіти України: механізми інституційного регулювання : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Баран Марія Петрівна ; Івано-Франків. нац. техн. ін-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2011. – 248 с.

103. Баран М. П. Освітня політика України в умовах глобалізації / М. П. Баран, Д. І. Дзвінчук // Вісник державної служби України. – 2010. – № 2. – С. 49-56.

104. Батечко Н. Г. Державне управління сферою вищої освіти: суперечності сучасного розвитку / Н. Г. Батечко // Наукові праці: науково-методичний журнал. Серія: Педагогіка. – 2012. – Вип. 197. – С. 10–15.

105. Болонський процес. Національний звіт: 2007–2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/images/navchalnyi-protses/2013/bolonskyi-protses/dokumenty-mon/07.pdf>.

106. Бульба В. Г. Державна гуманітарна політика України щодо розвитку освіти: механізми реалізації / В. Г. Бульба, О. В. Поступна, О. В. Степанко // Актуальні проблеми державного управління. – 2013. – № 2. – С. 7–13.

107. Бурдонос Л. І. Кризові явища в системі вищої освіти України / Л. І. Бурдонос // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 978–981.

108. Бурега В. В. Соціально-адекватний менеджмент: концептуалізація моделі : дис. ... д-ра соціол. наук : спец. 22.00.01 / Бурега Валерій Васильович ; Донецька держ. акад. управління. – Донецьк, 2003. – 403 с.

109. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи / І. Вакарчук // Вища школа. – 2008. – № 3. – С. 3-18.

110. Валєєв Р. Г. Освітнє право України : навч. посіб. / Р. Г. Валєєв. – Луганськ : Луганськ. Правова фундація, 2011. – 287 с.

111. Вербицька А. В. Нормативно-правове забезпечення державної політики в сфері вищої освіти України: проблеми та перспективи удосконалення / А. В. Вербицька // Право та державне управління : збірник наукових праць. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – № 2 (23). – С. 35–50.

112. Вербицька А. В. Основні напрями удосконалення державної політики в сфері інтернаціоналізації вищої освіти України / А. В. Вербицька // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: Державне управління. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. – № 2 (6). – С. 14–17.

113. Вербицька А. В. Проблеми формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти України / А. В. Вербицька // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук», м. Київ, 28-29 жовтня 2016 року : у 3 ч. – Херсон : Гельветика, 2015. – Ч. 3. – С. 96–99.

114. Вербицька А. В. Реалізація державної політики у сфері вищої освіти України: проблеми та невідповідності тенденціям країн Європейського Союзу / А. В. Вербицька // Молодий вчений. – Херсон : Гельветика, 2015. – Вип. 7 (22), ч. 2. – С. 151–158.

115. Вербицька А. В. Стратегії державної політики інтернаціоналізації вищої освіти в країнах Європейського Союзу / А. В. Вербицька // Науковий вісник академії муніципального управління : зб. наук. праць / за заг. ред.

О. І. Дація. – К. : Академія муніципального управління, 2016. – С. 138–146. – (Серія «Управління»; вип. 2).

116. Вербицька А. В. Теоретико-методологічні засади дослідження державної політики в сфері вищої освіти / А. В. Вербицька // Механізми державного управління економікою України : зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2014. – Т. XV. – С. 48–60. – (Серія «Державне управління»; вип. 283).

117. Вербицька А. В. Фінансування вищої освіти країн європейського союзу: стратегічні пріоритети державної політики / А. В. Вербицька // Держава та регіони. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – № 2 (54). – С. 45–51.

118. Вища освіта і Болонський процес: навч. посіб. / Корсак К. В. // К.: МАУП. – 2007. – С. 56–57.

119. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль, 2004. – 384 с.

120. Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/dokumenty/2010?start=2>.

121. Губерська Н. Л. Сучасний стан та тенденції розвитку державної політики у сфері вищої освіти в Україні //НЛ Губерська//Право і громадянське суспільство. – 2014. – №. 1. – С. 141-151.

122. Дем'янчук О. П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду [Електронний ресурс] / О. П. Дем'янчук. – Режим доступу : http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/nz/nz18_2000_polityk/05_demyanchuk_op.pdf.

123. Демченко О. Л. Державне регулювання в системі управління вищими навчальними закладами в умовах модернізації освіти : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» /

О. Л. Демченко ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2008. – 20 с.

124. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. В. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 477 с.

125. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство / Д. Дзвінчук. – К. : НІЧЛАВА, 2003. – 240 с.

126. Домбровська С. М. Болонський процес як один із напрямів державного реформування освіти / С. М. Домбровська // Вища освіта України : [теорет. та наук.-метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2012. – № 3 (додаток 2), т. 1. – С. 124–126.

127. Домбровська С. М. Механізми реалізації державної політики в галузі вищої освіти [Електронний ресурс] / С. М. Домбровська // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 2 (40). – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/doc/2/04.pdf>.

128. Дорожня карта освітніх реформ (2015–2025) / результат діяльності Стратегічної дорадчої групи (СДГ) при Міністерстві освіти і науки (МОН) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.

129. Дудка М. І. Вища школа України: стратегія управління й проблеми реформування : монографія / М. І. Дудка. – Х. : Основа, 2002. – 272 с.

130. Енциклопедія освіти / відп. ред. В. Г. Кремень. – К. : Акад. пед. наук України ; Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

131. Животовская И. Г. Европейская система образования в условиях глобализации / И. Г. Животовская // Экономика образования. – 2003. – № 4 (17). – С. 24–34.

132. Жилияев І. Б. Вища освіта України: стан та проблеми / І. Б. Жилияев, В. В. Ковтунець, М. В. Сьомкін. – К. : Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. – 96 с.

133. Жорнова О. Дискурс модернізації освіти: чи впізнана освітня реальність? [Текст] / О. Жорнова // Вища школа. – 2012. – № 1. – С. 33–41.

134. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Ін Юре, 2003. – 416 с.

135. Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти / В. С. Журавський // Правова держава : щорічник наукових праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2003. – Вип. 14. – С. 20–30.

136. Загвязинский В. Социальные функции образования и его стратегические ориентиры в период модернизации / В. Загвязинский. // Образование и наука. – 2011. – № 7.

137. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2010–2016 роках : статистичний збірник // Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – 2017.

138. Зінченко В. Офіційні механізми Болонського процесу щодо забезпечення якості вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Зінченко // Молодь і ринок. – 2011. – № 12. – С. 48–52. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_12_14.

139. Іванюк І. В. Освітня політика : навч. посіб. / І. В. Іванюк. – К. : Таксон, 2006. – 226 с.

140. Карапетян А. О. Вдосконалення механізмів управління системою вищої освіти України в умовах Болонського процесу : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Карапетян Аліна Овіківна ; Нац. акад. держ. упр. при Пре-

зидентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2015. – 240 с.

141. Клименко О. М. Болонський процес в Україні: в пошуку національної моделі системи вищої освіти / О. М. Клименко, Г. О. Михайлюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 58–63.

142. Кондракова И. Э. Образовательная политика: содержание понятия // Известия Российского государственного педагогического университета им. АИ Герцена. – 2010. – № 128.

143. Козарь Т. П. Формування сучасної моделі державної політики в системі вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи вирішення / Т. П. Козарь // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2012. – № 3. – С. 48-52.

144. Козієвська О. І. Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу / О. І. Козієвська // Вища освіта України : [теорет. та наук.-метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2013. – № 3 (додаток 2). – С. 238–243.

145. Козієвська О. І. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід та українські перспективи / О. І. Козієвська // Вища шк. – 2012. – № 7. – С. 30–39.

146. Коротич О. Механізми державного управління: проблеми теорії та практичної побудови / О. Коротич // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2006. – № 3. – С. 79–84.

147. Корсак К. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз / К. Корсак. –К. ; Ніжин, 2004. – 218 с.

148. Красняков Є. В. Державна політика в галузі освіти в Україні: теоретико-історичний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія

державного управління» / Є. В. Красняков ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2012. – 23 с.

149. Красняков Є. Державна політика в галузі освіти України в контексті реалізації освіти для демократичного громадянства і прав людини [Електронний ресурс] / Є. Красняков // Віче. – 2011. – № 13. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2634>.

150. Красняков Є. Роль колегії МОН України у формуванні та реалізації державної політики в галузі освіти / Є. Красняков. – Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 70-72.

151. Красняков Є. Чинники впливу на процеси формування та здійснення державної політики в галузі освіти України [Електронний ресурс] / Є. Красняков // Віче. – 2011. – № 2. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2381>.

152. Куклин В. Ж. Системные аспекты образовательной политики и управление образованием / В. Ж. Куклин, С. А. Беляков // Универ. упр. – 2003. – № 326. – С. 10–23.

153. Курбатов С. В. Дослідницький університет в контексті інноваційної освітньої парадигми доби глобалізації / С. В. Курбатов // Вища освіта України : [теорет. та наук.-метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2013. – № 3 (додаток 2), т. 1. – С. 31–34.

154. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні // Педагогіка і психологія. – 2009. – №. 2. – С. 13-25.

155. Луговий В. І. Національна рамка кваліфікацій як інструмент інтеграції до Європейського простору вищої освіти [Електронний ресурс] / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : [теорет. та наук.-метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2012. – № 1 (до-

даток 1). – С. 6–12. – Режим доступу : http://ihed.org.ua/images/doc/luh_tal_sl_nrk.pdf.

156. Луговий В. І. Проблема понятійно-термінологічного стандарту в моніторингу якості освіти / В. І. Луговий // Вища освіта України. – 2007. – Дод. 3 (т. 7). – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти”. – С. 53–60.

157. Луговий В. І. Якість вищої освіти: виклик для України / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : [теорет. та наук.-метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2012. – № 3 (додаток 2), т. 1. – С. 5–9.

158. Мазур І. І. Стратегія розвитку партнерства вищої освіти, науки та бізнесу / І. І. Мазур // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – № 165. – С. 6-11.

159. Мішин Ю. Р. Удосконалення системи освіти–провідна складова соціально-економічного розвитку України / Ю. Р. Мішин. // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 2. – С. 3–8.

160. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с.

161. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] : затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.

162. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Андрущенко Віктор Петрович, Бех Іван Дмитрович, Кремень Василь Григорович та ін. ;

за заг. ред. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Пед. думка, 2011. – 301 с.

163. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

164. Національний Еразмус+ офіс в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.erasmus.org.ua>.

165. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. В. М. Захарченко, С. А. Алашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, та ін. ; за ред. В. Г. Кременя. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : Плеяди, 2014. – 100 с.

166. Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2010–2015 роки : Статистичний збірник / За ред. І. М. Нікітіної [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

167. Нормативно-правова база [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/normativno_pravova_baza.

168. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіорука. – К., 2014. – (НІСД). – (Гуманітарний розвиток; вип. 2). – 124 с.

169. Основні напрями реформування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] : затв. Указом Президента України від 12 верес. 1995 р. № 832/95. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/832/95>.

170. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

171. Панчук О. Взаємодія сучасного бізнесу та освіти / О. Панчук, О. Романовський // Освіта і управління. – 2010. – Т. 13, № 1. – С. 133–142.

172. Питання Міністерства освіти і науки України : Указ Президента України від 25 квітня 2013 р. № 240/2013. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/provisions.

173. Питання навчання студентів та стажування аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах за кордоном [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квіт. 2011 р. № 411. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=411-2011-%>.

174. Плахотнікова Л. О. Економічні умови реформування вищої освіти в період трансформації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.09.01 / Л. О. Плахотнікова ; Ін-т демографії та соціал. досліджень НАН України.– К., 2006. – 21 с.

175. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Поступна Олена Вікторівна ; Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2010. – 231 с.

176. Примірне положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] : затв. Наказом МОН № 635 від 29.05.2013. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/dokumenty/spysok/3908-nakaz-ministerstva--635-vid-29052013>.

177. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141556.html.

178. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 17 січ. 2002 р. № 2984-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2984-14>.

179. Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 жовт. 2009 р. № 943. – Режим доступу :

<http://www.pu.if.ua/images/navchalnyi-protses/2013/zakonodavcho-normatyvna-baza/nakazy-monms/23.pdf>.

180. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.

181. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовт. 2010 р. № 798. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF>.

182. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248409199>.

183. Про затвердження Порядку розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків державного сектору економіки тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2015 р. № 657. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/657-2015-%D0%BF>.

184. Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 трав. 2013 р. № 363. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/363-2013-%D0%BF>.

185. Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента

України від 17 лют. 2004 р. № 199/2004. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/199/2004>.

186. Про Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 7 черв. 2000 р. № 773/2000. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/773/2000>.

187. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.

188. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>.

189. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

190. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження Національної рамки кваліфікацій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2010 р. № 1225. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1193.1227.0>.

191. Програма імені Жана Моне – детальний опис / Програма «Жан Моне» // Tempus = Національний Темпус / Еразмус+ офіс в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-esdlja-universytetiv-ta-studentiv/programa-zhan-mone.html>.

192. Проект Закону про вищу освіту від 11 січ. 2013 р. № 1187-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45439.

193. Проект Закону про вищу освіту від 21 січ. 2013 р. № 1187-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45512.

194. Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf.

195. Пшенична Л. В. Вища освіта в Україні: стан, причини стагнації, перспективи розвитку // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – №. 22. – С. 10-18.

196. Пшенична Л. В. Розвиток державного управління вищою освітою в Україні: проблеми адаптації до умов Болонського процесу / Л. В. Пшенична // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 2 (25). – С. 82–88.

197. Рашкевич Ю. Сучасні виклики впровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) [Електронний ресурс] / Ю. Рашкевич // Сучасні виклики розвитку вищої освіти : матеріали круглого столу за участю Національної команди експертів з реформування вищої освіти, 21 черв. 2013 р. – Режим доступу : <http://tempus.org.ua/uk/korysna-informacija/prezentaciji/778-rashkevych/download.html>.

198. Економічна активність населення України 2016 : Стат. збірник / Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

199. Саух П. Ю. Синергія науки і освіти як головний ресурс суспільства знань. Євровиклики і українські проблеми / П. Ю. Саух // Нова педагогічна думка. – 2012. – № 1. – С. 13-19.

200. Сафонова В. Є. Оцінка якісних аспектів бюджетного і позабюджетного забезпечення системи вищої освіти України / В. Є. Сафонова // Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку : моногра-

фія / за ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового, М. Ф. Степка. – Х. : Вид-во НУА, 2009. – С. 477–489.

201. Сафонова В. Є. Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти в Україні / В. Є. Сафонова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 102–109.

202. Сікорська І. М. Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / І. М. Сікорська ; Донец. держ. ун-т управління. – Донецьк, 2006. – 235 с.

203. Сікорська І. М., Токарева В. І. Європейський вектор реформи вищої освіти у контексті міжнародної інтеграції України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://jmce.dsum.edu.ua/files/Tokar1.pdf>.

204. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5>. – 2015.

205. Сухарніков Ю. Концептуальні підстави розробки і впровадження національної рамки (академічних) кваліфікацій України [Текст] / Ю. Сухарніков // Вища школа. – 2012. – № 3. – С. 16–38.

206. Стасюк Г. Регіональні пріоритети розвитку освітньої політики / Г. Стасюк // Людинознавчі студії. – 2015. – № 32. – С. 212–224.

207. Стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

208. Сбруєва А. Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти // Шлях освіти. – 2002. – №. 1. – С. 18-21.

209. Сбруєва А. А. Інтернаціоналізація вищої освіти: сутність поняття та системні зміни парадигми // Педагогічні науки. – Суми: СумДПУ. – 2001. – С. 157-167.

210. Сбруєва А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу // Вища освіта України. – 2013. – №. 3. – С. 89-95.

211. Усенко О. В. Місце і роль моделювання в державному управлінні освітою на сучасному етапі : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / О. В. Усенко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2010. – 20 с.

212. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості [Електронний ресурс]. – К. : Міжнар. центр перспектив. досліджень, 2008. – 335 с. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/document/227369623/FULL-R~1.pdf.

213. Фадеєв В. І. Особливості громадсько-державного управління освітніми ресурсами вищої освіти у США / В. І. Фадеєв // Вища освіта України : [теорет. та наук.-метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2013. – № 3 (50). – С. 139–141.

214. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління [Електронний ресурс] / О. Федорчак // Демократичне врядування : [наук. вісн. : електрон. наук. фах. видання]. – 2008. – Вип. 1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.

215. Федорчак О. В. Проектний підхід як інноваційний механізм державного управління // Державне управління: теорія та практика: електрон. наук. фах. журн. – Вип. – 2006. – Т. 1.

216. Філіпова В. Д. Модернізація державної політики в галузі освіти України / В. Д. Філіпова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. :

Державне управління. – 2012. – Т. 208, Вип. 196. – С. 40-44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_208_196_8.

217. Швець Д. Є. Концептуалізація соціально-інститутських засад управління системою вищої освіти в Україні : монографія / Д. Є. Швець ; Запоріж. держ. інженерна акад. – Запоріжжя : ЗДІА, 2012. – 314 с.

218. Шевченко В. М. Аналіз механізмів впровадження державної політики у сфері вищої освіти з урахуванням євроінтеграційних процесів / В. М. Шевченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 15. – С. 100–103.

219. Шевченко В. М. Механізми реалізації державної політики вищої освіти в умовах інноваційного розвитку України [Електронний ресурс] / В. М. Шевченко // Державне управління : [електрон. наук. фах. видання Академії муніцип. упр.] – 2010. – № 5. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=139>.

220. Шеломовська О. Реформування державного управління вищою освітою в Україні на основі європейського досвіду / О. Шеломовська // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 1–16.

221. Шульга Н.Д. Сутнісні характеристики поняття «державна освітня політика» [Електронний ресурс] / Н. Д. Шульга // Державне управління: теорія і практика. – 2011. – № 2. – С. 1–7. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>.

222. Шумар Н. Л. Державне регулювання фінансового забезпечення розвитку освіти в Україні : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Шумар Наталя Леонідівна. – Донецьк ; Донец. держ. ун-т упр. МОН України, 2008. – 196 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вербицька Анна Вікторівна

**ІНТЕГРАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ
ПРОСТІР**

МОНОГРАФІЯ

Коректор
Комп'ютерна верстка і макетування

О. С. Смелова
Т. М. Колот

Підписано до друку 14.12.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Умов. др. арк. 12,56. Обл.-вид. арк. 9,25.
Замов. № Тираж 300 пр.